

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

(వార్షిక సంచిక)

Journal of the Telugu Academy
KAKINADA.

తెలంగాణాపరిషత్ కలెక్షన్స్.

1200
4

466 ————— 6.

సంపుటము ౪౩

47 — 6

సంచిక ౬

" ౦

సంపాదకవర్గము

ప్రధాన సంపాదకులు :

కవిమూర్ధస్య, ప్రాధకవిచంద్ర, శ్రీ కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి.

సహాయ సంపాదకులు :

చరిహాసికనమూర్తి, విమర్శకాగ్రేసర, శ్రీ బండారు తమ్మయ్య.

విషయ సూచిక

1.	సంపాదకీయము	...	...	1
2.	ఆంధ్రవాగ్దేవి - శ్రీ మల్లాది సూర్యవారాయణశాస్త్రి			4
3.	పరిషదధ్యక్షుని ప్రవచనము - శ్రీ మదాంధ్రాస్థానకవి			11
4.	అవశ్యాభ్యవసాయ దేవభాషా -			
		శ్రీ ద్విభాషి సోమనాథశాస్త్రి		20
5.	భారతభారతి - శ్రీ స్ఫూర్తిశ్రీ	...	...	22
6.	నన్నెచోడుని గురుస్తుతి తత్త్వము - శ్రీ బండారు తమ్మయ్య			44
7.	పోతన - శ్రీ యేలూరుపాళు రామభద్రచయములు			60
8.	పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలము -			
		శ్రీ విశ్వనాథకవిశేఖరులు		71
9.	చింతామణి-పదాదియకారసిద్ధాంతము -			
		శ్రీ రాంభట్ల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి		79
10.	నీలకంఠవిజయము-ఆంధ్రీకృతి -			
		శ్రీ దువ్వూరి సూర్యవారాయణశాస్త్రి		91
11.	అన్యోక్తిముక్తావళి - శ్రీ కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి			90
12.	మాధ్యమిక కారికా-సుబోధినీవ్యాఖ్యా -			
		శ్రీ కొల్లూరి సోమశేఖరశాస్త్రి	(57)	

శ్రీ

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు త్రిక

(Journal of the Telugu Academy)

చందా సంవత్సరమునకు మూడు రూపాయలు

సంపుటము	రక	హేవిలంబి మాఘ, ఫాల్గుణములు	సంచిక	౬
"	రక	విలంబి చైత్ర, వైశాఖములు	"	౭

సంపాదకీయము

1200
4

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు త్రిక కొన్ని మాసములనుండి ప్రచురింపఁజడకుండుట కనేకాంతరాయము లేక కాలమునఁ బుంజి కొనినవి. పరిషత్తు ధాన కార్యదర్శిగారు తమపదవికి విరమణాభ్యర్థన పత్రముఁ బంపి స్వగ్రామమున కేగిరి. సంయుక్త కార్యదర్శియుఁ గోశాధిపతియు నగు శ్రీమాన్ ప్రతివాది భయంకర పార్థసారథిగా రకాలమరణము నకు గుఱియైరి. ఈ సమయముననే “పరిషత్తు మేనేజరు” తమపదవికి స్వస్తి చెప్పి దూరస్థమగు స్వగ్రామమునకు వేంచేసినారు. పత్రికా ప్రధాన సంపాదకులును “విరమణాభ్యర్థన” పత్రమును బరిషత్తునకుఁ బంపిరి. పరిషద్దైనందిన కార్యక్రమముతో పాటుగఁ బత్రికా ప్రచురణ కృత్యములును స్తంభించినవి.

అంతః బరిషదధ్యక్షులు కవిసార్వభౌమ శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణ మూర్తిశాస్త్రిగారు కాకినాడవిచ్చేసి నిరుత్సాహముతోఁ బరిషత్తురా జ్ఞులయియున్న కార్యనిర్వాహక వర్గమును సమావేశపఱచి సమీక్ష్యకారులై యందఱ యంగీకృతితో శ్రీమంతులును, సారస్వతాభిలాషులును, కార్యనిర్వహణ దక్షులును, కాకినాడ పురపాలక సంఘాధ్యక్షులును నగు శ్రీదంటు భాస్కరరావుగారి సంగీకరింపఁజేసి

ప్రధానకార్యదర్శి పదవీభారము నాయనపై నిడిరి. వెంటనే పరమోత్సాహముతో శ్రీ దంటు భాస్కరరావుగారు పరిషద్వార్షికోత్సవము మహావైభవముగా జరిగించి భారతోపాద్యక్షులగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితుల నాహ్వానించి వారిచే శ్రీసూర్య రాయాంధ్ర నిఘంటువు 5, 6 సంపుటముల నావిష్కరింపజేసిరి. పరిషద్వార్షికోత్సవము దినద్వయమును విజయవంతముగ నెఱవేఱినది. వివిధ ప్రాంతములనుండి పలువురు పండిత ప్రకాండులు విజయంచేసి సభాకార్యక్రమమును విజయవంత మొనరించిరి. సర్వవిధముల బలహీనుఁడనగు నా శిరముపైఁ బరిషత్తుత్రికా సంపాదకతా మహాభారమును బరిషత్తు నిర్దాక్షిణ్యముగా మోపినది. కేవల సారస్వత చపలతచే నా యశక్తిని గణింపక యిక్కార్య నిర్వాహకత్వమున కియ్యకొంటిని. ఇటఁబట్టి ప్రతికలు సకాలమున మీకరకమలముల నలంకరింపగలవని మనవిచేయుచున్నాఁడను.

ఇట్లు-విధే యుఁడు.

సంపాదకుఁడు.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు 45వ వార్షికోత్సవ మహాసభలు జూన్ 12, 13 తేదీలలో కాకినాడ నగరమునఁ బరిషత్కార్యాలయ మగు “సుందరరామభవన”మున దినద్వయమును “అభినవ వాగను శాసన” శ్రీమల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారి యధ్యక్షతను జరిగినవి. సభాధ్యక్షులు శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారును, పరిషదధ్యక్షులు ఆంధ్రాస్థానకవి శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారును, భారతోపాద్యక్షులు శ్రీ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితులును సుపన్యాస వేదిక నున్న తాననముల నలంకరించిరి. పరిషత్ప్రశ్నాద్భాగమున నిర్మితమైన పెద్దపందిరిలో సుమారు రెండు వేలమంది యాసనముల నుపవిష్టులైరి. దూరశ్రవణ యంత్రములు

పలుతావుల సమర్పణబడినవి. శ్రీకొల్లూరి లక్ష్మీనారాయణాచార్యులు గారి వేదపఠనముతో సభ ప్రారంభమైనది. అధ్యక్షుల యాది మోపన్యాసానంతరమున శ్రీ రాధాకృష్ణ పండితులచే నుపన్యాస పూర్వకమైన ఘంటుక సంపుటావిష్కృతి సంతరింపఁబడినది. (12వ తేదీ) నాటిసభలో శ్రీ కవిసార్వజ్ఞామ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి, జటావల్లభుల పురుషోత్తమము, దర్భా సర్వేశ్వరశాస్త్రి, కొల్లూరి సోమశేఖరశాస్త్రి విశ్వనాథ నరసింహము మొదలగు పండితకవులు వివిధ విషయముల నుపన్యసించిరి. పరిషత్ప్రధాన కార్యదర్శి శ్రీ దంటు భాస్కరరావుగారు కార్యదర్శినివేదికఁ బఠించి వందన సమర్పణము గావించిరి.

మఱుసటిదినమున “అభినవవాగనుశాస”నుని యధ్యక్షతనే శ్రీమదన్నమరామశర్మగారి దైవప్రార్థనముతో సభప్రారంభమైనది. శ్రీపేరి వేంకటశాస్త్రి, ద్విభాషి సోమనాథశాస్త్రి, వసంతరావు వేంకటరావు, రాంభల్ల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి, బండారుతమ్మయ్య, ఏలూరుపాటి రామభద్ర చయనులు, తోకల భాస్కరరావు, ఓరుగంటి నరసింహయోగి, జమ్మలమడక మాధరామశర్మ, ఏనుగు తమ్మిరాజు, పిళ్ళపాటి విశ్వేశ్వరశాస్త్రి, హోతావేంకటరామశాస్త్రి, గిడుగు సీతాపతి, వేదాంతకవి, రంప శంకరశాస్త్రి, భద్రరాజు భాస్కరరాజు, మున్నగు పండితకవివరులు మహోపన్యాసములఁ గావించిరి. పరిషదధ్యక్షులచే నుపన్యాసకులకు సాలువులు బహూకరింపఁబడినవి. కార్యదర్శి వందనసమర్పణములతో సభ సంపూర్తి నందినది.

అధ్యక్షులయొక్కయు, వక్తలయొక్కయు నుపన్యాసము లీ పత్రికలోఁ బ్రకటితములైనవి.

ఆంధ్రవాద్గేవి

శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

సీ. శ్రీరాజరాజనరేంద్రముందరమున

నఖిలాంగసౌష్ఠవం బలరఁ బెరిగి

మన్మసిద్ధిమహేశుమణిసౌధములయందు

భాగ్యభోగ్యంబులఁ బరిధవిల్లి

దక్షిణాధీశుముత్యాలమండపమునఁ

గవకాభిషేకయోగంబు గాంచి

శ్రీకృష్ణరాయలసిరిఁ గూడి పల్లకీ

లేనుంగు లెక్కి యూరేగి మెఱసి

గీ. పేర్ని సంద్యాలకృష్ణభూవిభునినగర

ధగధగాయితనూతనతారహార

మఱుత ధరియించి విబుధలోకార్చులందు

నాంధ్రవాద్గేవియైశ్వర్య మభినుతించు.

సహృదయులారా! సభాసదులారా!

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషద్వార్షికోత్సవము నిమిత్తముగా సమావేశ మైన యీమాహాసభలో ఆంధ్ర భాషాస్వరూప స్వభావములనుగూర్చి యొకింత ముచ్చటింపఁ బూనినాడను. సభ్యులు నావధానముగా మాతృభాష నొకింతసేపు మనసార నారాధింతురుగాక.

తెలుఁగు భాష, ఆంధ్ర మనెడి మనభాషయొక్క ప్రప్రథమ చరిత్ర మిక్కిలి దురవగాహము. దానినిగూర్చి యెండతో యెన్నివిధ ములుగానో వ్రాసియున్నారు. నేనును నాలుగైదు విపులవ్యాసములు ప్రకటించియున్నాను. ఇపు డావిచారణ కవకాశము లేదు. కావున సంగ్రహముగా దానిస్వరూప మవలోకింతము.

ఆర్యులు రాక పూర్వము తెలుగునాట ననాదిగా నున్న పాత కాపులవాడుకలోని మాటలును, ఆర్యులు వచ్చినతరువాత నందు ప్రవేశించిన సంస్కృతప్రాకృత శబ్దములును, కలిసి 'ఆంధ్ర' మను పేర మన భాష యేర్పడినది. అది నన్నయభట్టారకునికి నుమారు వేయేండ్ల పూర్వపుమాట. అయిన నేమి ? నాటితెలుగు గిట్టుండునని యూహించ వలసినదే కాని దానికి నిదర్శనమేమియు గనరాదు. కనబడినంతలో నాటివర్ణక్రమాదికము కొంచెము తెలుపుట కెనిమిదవశతాబ్ది కీవలఁబుట్టినకొన్ని శాసనములు తోడ్పడుచున్నవి గాని, అవి మనయ్యదిష్టార్థమును విశదీకరింపఁజాలవు. అందుచే నన్నయార్యునివాణియే మన కిందు శరణము.

భాష యొకరిసొమ్ము కాదు. 'భాష వ్యక్తాయాం వాచి' అను ధాత్వర్థమునుబట్టి లోకులచే నుచ్చరింపఁబడు స్పష్టోచ్ఛారణము గల శబ్దజాలము భాష యని విదిత మగుచున్నది గదా! అట్లే, ఆంధ్రులందఱు నొకజాతివారు కారు, ఒకచోటివారు కారు. పైనుండి వచ్చిన చతుర్వర్ణములవారు కొందఱు, ఇందున్నవివిధవర్ణములవారుకొందఱు. నన్నయార్యునినాటికి గ్రంథరచనకుఁ దగినంతగా వర్ధిల్లినతెలుగు మాత్రము స్వల్పమా ? కాదు. "భాషేయ మమితా, దేశ్యా తత్త్ర చిత్రిస్తభావయుక్" అని యథర్వాణాచార్యులన్నారు.

నన్నయార్యునికిఁ బూర్వము తెలుఁగునఁ గవిత్వ ముదయింపక పోలేదు. కాని, అది గణనీయమును హృద్యమును గాదు. దానంతేసి తెలుఁగున కాద్యగ్రంథము నన్నయభారతమే యనవలసినవచ్చినది. అయితే, ఆనాడు దేశమున వాడుకలో నున్నశబ్దజాలము నట్లే నన్నయార్యుఁడు భారతమున వాడియుండె నని తిలఁపరాదు. నాటిశబ్దజాలమును వినుటకుఁ జదువుటకు నింపగువిధమునఁ జక్కఁజేసి భారతమునఁ బ్రయోగించెను. అందుకే యతఁడు విపులశబ్దశాసనఁడయ్యెను. అది

నేటికవిపండితుల చిరుదులవంటిది గాదు. యథార్థాక్షరము. ఆశబ్ద శాసనముడే వాగనుశాసనము, అతడే నన్నయార్యుడతడే, ఆంధ్ర శబ్దచింతామణి రచించినవాఁడనుచు నొకప్పివాదము, బాలసరస్వతి అప్పకవులనాఁడు బయలు వెడలి లోకమున వ్యాపించినది గాని, అది యెంతమాత్రము విశ్వసనీయము కాదు. “నన్నయ ఆంధ్రశబ్దచింతామణి ముందు నిర్మించి తరువాత భారత మాంధ్రీకరించె” నన్న నేటి పండితుఁ డొకఁడు కట్టుకథ యుపయోగించెను కాని, నన్నయార్యుఁ డాచింతామణి రచించలే దనుట కందలిసూత్రములే సాక్షులు.

ప్రజలవాడుకలో శబ్దము లేదో యొకించుక మార్పు చెందు చుండుట నైజము. అది యేదేశభాష కైనను దప్పదు సరిగదా, ఆమార్పు లొకతీరుననే యుండవు. దాసంజేసి వాడుకభాషలోఁ గూడ భేదములు గోచరించుచుండు ననుట మన కందఱకును విదితమే. మఱియు నేభాష యైనను వ్యావహారికదశనుండి గ్రాంథికావస్థకు వచ్చు నపుడు తొలుఁదొలఁ బద్యరూపమున బయలు వెడలుట నైజము. దీనినే భాషకు ఛందోలక్షణస్థితి యందురు.

ఇట్లు భాషావిషయము బహుభంగులఁ జిత్తవిక్షేపము కలిగించు చుండ శబ్దజాలమునకు శ్రావ్యత గలుగునట్లుగా భాషను జక్కజేసి కొనుచు, ఆంధ్రజేశము చేసికొన్నపుణ్యమో యన నవతరించిన యామహానుభావుఁడు నన్నయార్యుఁడు భారతరచనారంభమునఁ బడిన క్లేశమెట్టిదో యూహింప నలవికాదు. అది వేయికృత్యాద్యవస్థలపెట్టు. అతఁ డుపయోగించిన పరమశావన మైనయాంధ్రమున కతనివ్రతిభయే లక్షణము. తరువాత నన్నెచోడతిక్కనాది కవిందుల కతనివర్వత్రయి లక్షణము లక్ష్యమునై దారి చూపినది. తిక్కనార్యునిశిష్యుఁ డగు కేతన్న మొదటియాంధ్రీవ్యాకరణకర్త. ఆంధ్రభాషాభూషణమనెడి యాచిన్నగ్రంథము తెలుఁగుబహిరాకార మదిగో యని చూపించినది.

అంతే; పిదప సథర్వణుడు సంస్కృతమున నాంధ్రలక్షణము నిర్మించెను. గాని యది మృగ్యమైనది. దానితరువాత జన్మ మెత్తినది, ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి—

సభ్యులారా! ప్రపంచమందలి ప్రతిపదార్థమును మార్పు చెందు చుండు ననుట సత్యము. అట్టియెడ భాషలకు మార్పు కలుగుచున్న దనుట కాశ్చర్య మేమి? భరతఖండమందలి యార్యభాషల కెల్ల తల్లి సంస్కృత మనుట నిరాక్షేపము. మన తెలుగు సంస్కృతభాషకు సాక్షాత్పుత్రీకకాకపోయినను, కన్న కూతుండ్రీకంటె నామె కెక్కువ ప్రియురాలయ్యె ననుట సత్యము. భరతఖండమందలి యయ్యాప్రదేశములఁ బ్రజలవాడుకలో మార్పుచెందుచు వచ్చిన సంస్కృతము తుద కాఱుపాపములు దాల్చినది. వంగ మగధ గూర్జర మహారాష్ట్రాది దేశములం దిపుడు వాడుకలో నున్న భాషలన్నియుఁ బ్రాకృతములు; సంస్కృత జన్యములు. మన తెనుఁ గాంధ్రు లిచ్చటి వచ్చి స్థిరపడినపుడు వారు సంభాషించుకొను సంస్కృతప్రాకృతములతో మైత్రీచేసి పుష్టి గాంచిన మాట యథార్థమే కాని, కొంతకాలమునకుఁ దన్మయత్వము చెంది తిన్నఁ దా మఱచిన స్థితికి వచ్చినది. అయిన నేమి? నహజము లైన మార్దవమార్ధుర్యముల కనుగుణముగా సంస్కృతప్రాకృతశబ్దజాలమును స్వాయత్తముఁ గావించుకొన్నది. దానంతేసి 'దేశభాషలందుఁ దెలుగు లెస్స' యనిపించుకొన్నది — బెజవాడశాసనమునాటికి తెలుగు, తత్సమతద్భవశబ్దముల కలయికచే గ్రంథరచనస్థితికి వచ్చియున్నదని తెలియుచున్నను, అది సకలసుకవిజనవినతునికై యెదుగుచూచుచు నెట్టే నిలిచిపోయినది, ఆనాటికి తెనుఁగుదేశ్యము వ్యవహారదక్షమై యున్నట్లు భావించక తప్పుదు గాని, యిపుడు పరీక్షించినచో దేశ్య ప్రవాహిని కొంత యంతర్వాహిని యైన దనితోచకపోదు. ఇందుకు, భారతాదులందుఁ గనవచ్చు దేశ్యశబ్దములు కొన్ని యిపుడు దేశమున

వాడుకలో లేకపోవుటయే యొకవిదర్శనము. దీని కంతకును గారణము తత్సనుశ్చలము వాడుకలో నెక్కువగా వ్యాపించుచున్నట్లుయే.

వాడుకలోఁ గొన్నికొన్ని శబ్దములకు రూపాంతరము లేర్పడు చుండు ననుట సర్వభాషాసాధారణము. నన్నయాది మహాకవు లట్టి రూపాంతరములకు గూడఁ బ్రయోగించి నావిప్రయోగార్హతను బ్రకటించియున్నారు. ఇందుకుఁ గొన్ని కావలెను. ఒకళ్లు-చెప్పము. చూ-కూఁతుండు-చేతురు-వెళ్ళిరి- అల్లుండు. వీనిని, ఇట్టివానిని దరువాతి కవు లందఱు ప్రయోగించియున్నారు, ఇట్టివానికి బాలవ్యాకరణ మనుశాసనముచేయలే దని యిట్టి వన్నియు గ్రామ్యము లనఁదగునా? నన్నయాదికవీంద్రు లెక్కడ? చిన్నయనూరి యెక్కడ? ప్రయోగ దృష్టి యున్నవై యాకరణుఁ డెవఁడైనఁ బైప్రయోగముల కనుశాస నము చేయక విడుచునా? అధర్వణునిలక్షణగ్రంథము మనకుఁ దక్కి నది కాదు కాని, యతఁ డుదాహరింపఁజేసిన భాషాస్వభావము చక్కఁ గాఁ గనిపెట్టె ననక తప్పదు. ఇందు కందలిమూటయొకటి—

“ప్రతిక్రియ మహాస్తత్వం ప్రతీతం నతు గీయతే ।

క్వచి దింప్వస్తతాం కేచి దూచిరే నహి మే రుచిః ॥”

చేయడము-చెప్పడము-త్రవ్వడము- వంటిఅడాంతములు ప్రసిద్ధ ములట. కాని, వానికి బ్రయోగములు లేవట. ఇట్లుచుటచే, అడాంతములు ప్రయోజ్యము లనియే యతనిభావము. ‘ఆరగింపు’ వంటి ప్రయోగములు కనవచ్చును గాని, యవి తనకు రుచ్యములు గావట.

‘ఎల్ల యందు’ వంటి తిక్కనాదులప్రయోగము లెఱుంగక, ‘ఎల్లక శిష్యులఁ గొంచు వత్తునొ’ వంటి శ్రీనాథులప్రయోగము లెఱుంగక- “సర్వపర్యాయం బైనయెల్లశబ్దము ద్రుతాంతం బైనయస్య యంబు-దాని కనమానంబున విశేష్యంబునకు ముందు ప్రయోగంబు లేదు.” అని శాసించిన బాలవ్యాకరణమూ మనమహాభాషలోని

గుణదోషములను నిర్ణయించునది? ఆహా! భాషాతత్వవేత్తలరచన లడుగంటిపోవుటయు, అరవలెలుగువారు గ్రంథప్రకాశకులును వ్యాకర్తలు సగుటయు మనభాషదుర్దశగదా!—‘బాలా దపి సుభాషిత’ మ్మనునట్లు మంచి యెందున్నను గ్రహింపఁదగును గాని చెడ్డ నెవరు గ్రహింతురు? నన్నయతిక్కనాదిమహాకవులరచనలే మనకు లక్షణములు లక్ష్యములునై యుండ నందలిశబ్దముల గుణదోషములను నేటి వ్యాకర్తలమూటలనుబట్టి నిర్ణయింపవచ్చునా? పోనిండు— అది పెద్దవిషయము. ఆచారణ కిది సమయముకాదు కాని, మీరగ్రాంధికభాషావాదుల కృతులలోనికొన్ని ప్రయోగములు చిత్తగించి, నేటియాంధ్ర మేస్థితికి వచ్చినదో పరిశీలించుడు—కమె బ్రహ్మరాక్షసిని యయ్యెను, మీ రానతిచ్చిరి— మీరు దేశభాష నిటే పరిత్యజింపఁజేయఁబడిరా?—చేతులాట నోరాటఁ దాము భాషాసేన సేసితిరి గదా!— ఏది మీ చేయి నిటులెందు— దానివన్నులం గనఁబడుమాంసలేశము— రెండు వేపురుమందితోఁ బోరునకు నేతేరుము—నే నూరునకుఁ బోయి వెనుదీక్ష రావుటకుఁ జూతును— ఇత్యాదులు నేటి గ్రాంధికకృతులలో వందలు కాదు వేలు, వేలకు వేలు.

ఇట్టిభాషయా మన కిప్పుడు వాంఛనీయము? ఈప్రయోగము లకు సాధుత్వముసాధించి వీనియర్థము విశదీకరించువిద్యత్తల్లజఁ డిఁగముందు పుట్టవలెను గాని పుట్టినవారిలోలేడు.

మిత్రులారా! ఇంగ్లీషుమాట చెప్పియాయుపన్యాసము ముగింతును. అవ్యవధిగావ్రాయవలసివచ్చిన యీవ్యాసమందు ప్రసంగించవలసినపెక్కువిషయములు స్మరించి విడిచితివి. క్షమింపుడు.

ఈయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు 1911 విరోధికృత్సంవత్సరమున నావిర్భవించినది. ఆనాటియాంగ్ల విద్యాధికులలో మాతృభాషయెడ నాదరము కలవారు తక్కువగా నుండెడివారు. అప్పటికిఁ దెలుగులోని

శృంగారప్రబంధములు కొన్నిటిని నిర్మూలము గావింపవలెనన్న యభి
యోగ మొకటి ప్రభుత్వమువారిదృష్టికి వచ్చియున్నది. దేశమున
విద్యాధికులలోఁ బెద్దపంచలనము పుట్టినది. ఆసమయమున శ్రీజయంతి
రామయ్యపంతులుగారి యాంధ్రభాషాభివృద్ధిసమితి ప్రబలకారణముగా
శ్రీవేంకటగిరి, శ్రీపితాపురమహారాజుల మహాదాత్యమాధారముగా
నీపరిషత్తు చెన్నపురిలో వెలసినది. వెంటనే శృంగారప్రబంధవిరోధము
నణచినది. ఆనాటికే గ్రామ్యగ్రాంథికభాషావివాదము తలయెత్తి
దేశము నలుఁగడల వ్యాపింపఁ జొచ్చినది. పాతశాలలందు వ్యావహా
రికభాషకుఁ బ్రవేశము గలిగింపనుద్యమించినది. చిన్నయుత్తరువు
పుట్టించినది. కాని, యీవరిష త్రాయుత్తరువును గూడ రద్దుగావింపఁ
జేసినది. తరువాత గ్రాంథికవ్యావహారికభాషలతీరు లెట్లున్నవో సభ్యు
లెల్లరకు విదితమే. ఇప్పుడు భాషావివాదమునకు తావేలేదు. రచ
యిత లందఱు మహామహోపాధ్యాయులే. ఇంకపరిషత్తు తొలుత
నే సంకల్పముతో నుదయించినదో ఆసంకల్పము సూర్యరాయాంధ్ర
నిఘంటురూపముగా సిద్ధించినది. పరిషదుద్యమము పార్థక మైనది.
పితాపుర మహారాజువారికి యశస్సు దక్కినది. పరమేశ్వరానుగ్రహ
మునఁ బరిషత్తు వర్ధిల్లుఁగాక!

ఓం కాంతి!

ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు 45 వ వార్షికోత్సవము

పరిషదధ్యక్షుని ప్రవచనము—ఆంధ్రాస్థానకవి.

తే. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదాభ్యాశ్చమైన
దివ్యసంస్థ యియ్యది యాంధ్రదేశమును న
ముద్ధరించెనునట్టి దై యొప్పుగాక
నర్వేపల్లిరాధాకృష్ణునదనుబదయ.

ఓ ! నభాస్తానులారా !

“ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు” అను నీసంస్థ సుమారు నలునదియైదు సంవత్సరములకు మున్ను శ్రీశ్రీపీఠికాపురాధినాథులు శ్రీరాజారావు వేంకటకుమారమహీపతి మార్యారావు బహద్దరువారి ధనసాహాయ్యమున శ్రీజయంతి రామయ్యవంతులుగారు లోనగువారి ప్రోత్సాహమున అపూర్వముగా నెలకొల్పబడినది. దేశమున నిట్టిసంస్థలు లేనా? దీని కపూర్వత్వమునుట యేమందుచేమో? మహారాజులు మహావిద్వాంసులు సమర్థులు చేపట్టినారు గావున కొంత విశిష్టత దీనికిఁ గల్పింపవచ్చును.

శ్రీపీఠాపురముమహారాజువారు లక్షలకొలదిధనము విద్యాదిసంస్థలకు వితరణము చేయుచున్నారు. చేసియున్నారు. రామయ్యవంతులుగారు పట్టపరీక్షలం గృతార్థులై గవర్నమెంటులో గొప్ప యుద్యోగములు చేసి ఉపకారవేతనము స్వీకరించుచున్నారు. సంస్కృతాంధ్రపండితులు, కవులు, గ్రంథకర్తలు, సంపన్నులు. అట్టివారు నెలకొల్పినదగుటచే నిది యుత్తమోత్తమసంస్థ యనుట సత్యదూరముకాదు. అప్పుడు పీఠాపురసంస్థానమున దివానుగా నున్న శ్రీమొక్కవాటి సుబ్బారాయుడుగారు లోకమునందే కాక సంస్కృతాంధ్రము

లందును బండితులగుటచే నిట్టియుత్తమకార్యముల మహారాజావారికి దోడ్పడి సహకారులై ప్రవర్తిల్లఁజేయుచుండువారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు సంగ్రహసామాన్యపుస్తకభాండాగారముల వంటి దనుకొనుచుందురేమో? అట్లుగాదు. “పరిత్వసీదంత్యత్రపరిషద్” దీనియం దంతటను పండితులు నిండియుండుదురు. అని వ్యవస్థాత్మకము. అనఁగా దీనియందుఁ బ్రతిదినమును మహాపండితులు సమావేశమై యనేకధర్మము లుపదేశించుచుండు రని పరమార్థము. పుస్తకభాండాగారములలో చదువుకొనుటకు పుస్తకములుమాత్ర ముండును. తెలిసినను తెలియకున్నను జదువుకొనవచ్చును. ఇది అట్టిది కాదు. మహాపండితులందుండి ప్రజలకు ప్రత్యహమును బోధింతురు.

ఇట్లు మహాత్తమవిఖ్యాతిం గాంచు నీపరిషత్తును నిర్మించినకాలములోనే తెలుఁగునకు సంపూర్ణ నిఘంటువు లేనికారణమునంజేసి అట్టి మహానిఘంటు వొకటినిర్మింప నెంచి మహారాజావారు లోకమునంగల పండితుల నాహ్వానించి వారికిం దగునట్లుమాసవేతనము లిచ్చి “సూర్యరాయనిఘంటు” వనుపేర నిఘంటు వొండు నిర్మింపనారంభించినారు. ఆనిఘంటునిర్మాణమున కిప్పటికే మహారాజావారికి 10, 12 లక్షలకు సుమారుగానే వ్యయ మైయున్నది. ఇప్పటికిని కొంచె మించుమించుగా గ్రంథముపూర్తియైన దని చెప్పవచ్చును. ఆనిఘంటు వాంధ్రలోకమునకు బరమోపకారక మని ముమ్మాటికిఁ జెప్పవచ్చును. పరిషత్కార్యాలయము, నిఘంటుకార్యాలయమును కొంతకాలము పితాపురములో, కొంతకాలము మదరాసులో, కొంతకాలము కాకినాడలో నిలుపబడినవి. ప్రస్తుతము పరిషత్కార్యాలయము సూర్యరాయపేటలోని యీశ్వరభవనమున నిట్లు విరాజిల్లుచున్నది. మహారాజావారు లక్షలు వ్యయముచేసి నిర్మించిన సూర్యరాయనిఘంటువుయొక్క స్వత్వమంతయు మనపరిషత్తునకే యిచ్చివేసినారు. ఇదిగాక కొన్ని వేల

రూపములు పరిషత్తుపేర బ్యాంకిలో నుంచి దానివడ్డీ తీసికొనుచు కావలసిన కార్యములకు వ్యయముచేయనగునట్లు చేసియున్నారు.

మఱియును మహారాజావారు అనేకదానధర్మములు చేసినారు. రాజమహేంద్రవరములో వీరేశలింగంపైఠూలునకు నుమాగు రెండు లక్షలరూప్యము లొసంగినారు. కాకినాడలో 10, 12 లక్షలవెలగల పెద్ద సినేళనస్థలము అందులోనిదిల్లింగులతో మున్ను తమపూర్వులచే ప్రతిష్ఠింపఁబడి తమచే పోషింపఁబడుచున్న పి. ఆర్. కాలేజీకి దానము చేసినారు. ఇట్లులక్షలుఖరీదుచేయు పెద్దపెద్దసినేళనస్థలము లెందఱికో యిచ్చినారు. అనేకభూదానములు, గృహదానములు, విద్యాదానము చేసినారు. అనేకులకు వివాహములు ఉపనయనములు చేయించినారు. కాకినాడ పితాపురములలో అనాథశరణాలయములు కట్టించి దిక్కుచూ లినప్రజలనెందఱికో పోషించినారు. వారు బ్రహ్మసామాజికులయినను వేదశాస్త్రసంపన్నులగు పెక్కుమంది ఆర్థమతినంపన్నుల మాసాశనము లిచ్చి పోషించినారు. తమ సంస్థానములో జగత్ప్రసిద్ధపండితులను, కవులను, గాయకులను వేలకొలదిధన మిచ్చి నిలుపుకొనినారు. ఇదిగాక వేదశాస్త్రకవిత్వపరీక్షలు గావించి ప్రతినంపత్సరము ఉత్తీర్ణులగువారికి నూర్లకొలది బహుమానము లిచ్చినారు. లోకములో దాత లెవ్వరని చెప్పవలసినవచ్చినప్పుడు శ్రీరాజారావు వేంకటకుమారమహిపతిసూర్యారావుబహద్దరు మహాశయులనియే చెప్పవలయును.

సీ. కర్ణ నెఱుంగమా! కవచ మిమ్మునిసంత

నిండుశక్తి గొని యిచ్చె దాని

ఆదధీది నెఱుంగమా! వేల్పులంతవార్

దేహ మిమ్మునిసంత దెసలుచూచె

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

శిలి నెఱుంగమొ తన్నుఁజేసెన పిట్టక

యీలేక యిచ్చె మై యెఱచి తూది

బలి నెఱుంగమొ మూఁడువదములు తల మిత్తు

నని యీయలేక లేదనఁగ నుండె

తే. ఇట్లు పేరొందినట్టిరే యిట్లులైరి

రావురాచకొలంపుమేల్రత్న మితఁడు

లేదనెడుమాట లేక యే దేది యైన

నడుగకుండినఁ దెలిసి తా నది యొనంగు.

సీ. పుడమిపైఁ బొడమిన పుడుకుమానిక మన

నడుగలేదన కిచ్చునట్టివాఁడు

తనపజ్జ నూర్లు వేలు నొనంగి చయవరు

లను బెక్కురిక నిల్పుకొనినమేటి

తెలుఁగుబాసం దేటతెల్లం బొనర్చుక

బృచునేయ వేలిడు పలుపుమిన్న

ననదలౌవారల నక్కటికంబున

నరసి కాపాడెడు నట్టితేఁడు

డే. విదైలకుగాను వేనవే ల్కెచ్చపెట్టి

పెట్టుచెట్టనఁ జేరందినట్టి దిట్ట

కడిఁదిమోమోట గలిగినయెడఁదవాఁడు

రావుకులమానికము సూర్యరాయఁ డెన్న.

ఇట్టిమహాప్రతిష్ఠం గాంచినమహారాజు మన యీ పరిషత్తును

బుట్టించి పెంచి ప్రాణము గల్పించి కాకినాడపురంబున నుండుపట్లు చెప్పి

తాను మదరాసులో నివాస మేర్పఱచుకొని సంస్థానవ్యవహారముల

న్నియు దివానులమూలమున నడుపుకొనుచుండె. అంతలోఁ బరిషత్తును

తనపుత్రికగాఁ చూచుకొనుచుండు శ్రీజయంతి రామయ్యవంతులుగారు

స్వర్గస్థులయిరి. కాన నిర్వాహకవర్గమువారు కొందఱు పరిషత్కార్యముల నిర్వహించువానైరి. ఆలో మహారాజువారు సన్నిపదిషదధ్యక్షపదము స్వీకరింపవలయునని యాదేశించుటచేతను మొదటినుండియు నా కీపరిషత్తు రాజకీయములకు పార్లమెంటువలె భాషావిషయమున నిది పార్లమెంటుగా నుండవలయునని కోరికలవాడ నగుటంచేసి, అసమర్థుడనైనను గ్రామీణతరముండుందువాడ నైనను కాదనకంగీకరించి తలయూచితని. నేను మీటింగులకు రాకపోయినను అప్పటికార్యదర్శులగువతివాది భయంకరపార్థసారథి బి. ఏ. బి. యల్. గారును, శ్రీచతుర్వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి యం.ఏ. గారును నా రానిలోపము కానరాకుండునట్లు పరిషత్తునుచక్కగా నడిపించినారు. నేనీపరిషత్తులో జేరినపిదప రాజమహేంద్రవరములో నొకవార్షికోత్సవమును జరిగినది.

ఆకాలమునఁ గార్యదర్శి పార్థసారథిగారు పరిషత్తును తనకన్నపిల్లవలె నెంచుచు కొంతమందిధనికుల నాశ్రయించి కొన్నిమంచికార్యములు చేయించియున్నారు. జయంతి రామయ్యపంతులుగారితోబుట్టుచే మన పరిషత్తునకు శాశ్వతగృహదానము చేయించినారు. అదియే యిది. మఱియుఁ గొందఱచే నుజ్జీకొన్నిదానములు చేయించినారు. ఈలో సూర్యరాయనిఘంటువు మాది, మాకు మహారాజుగారు వ్రాతమూలముగానిచ్చినారు. మొదలగుసంగతులతో ఎన్నో చిక్కులు తటస్థించినవి. అవియన్నియును మనపార్థసారథిగారు మదరాసు లోనగుచోటులకు వెళ్ళి మాటలాడవలసినవారితో మాటలాడి చేయవలసిన కార్యములు చేసి పైనుదాహరించినచిక్కు లేవియు లేకుండఁ జేసినారు. మఱియు మన గవర్నమెంటువారికి మనపరిషత్తువిషయమై తెలిపి వారివలన కొన్ని నేలరూప్యములు సంపాదించినారు. ఇట్లున్నప్పుడు చతుర్వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు కాకినాడ న్విడిచి స్వగ్రామమునకుఁ బోవువారై తమకార్యదర్శిత్వమునకు రాజీనామా యిచ్చియున్నారు. అంతలో చైవ

ప్రతికూలతంతేసి బ్రధానకార్యదర్శి పార్థసారథిగారు అకాలమరణముం బొందినారు. అప్పుడు మేనేజరుగా నుండునాచార్యులుగారు తమయువోగ్య గమునకు రాజీపెట్టివారు.

ఈసంగతి లన్నియు నాకుఁ దెలిసి నేను హుటాహుటినీ కాకి నాడకుంజని మిత్రరత్నములం గలిసికొని పరిషత్తుగూర్చివిచారించుచు, ఇప్పుడు మునుమున్ను చేయదగినది సమర్థుడయిన కార్యదర్శిని నిర్ణయించుకొనుట యని, నామనస్సు బంపి కాకినాడసంతయు గాలించినాడ. అప్పుడు శ్రీదంట్లు భావ్యరరావుగారు లక్షలకొలందిగా నడుచు నాకా వ్యాపారములో పాల్గొనియున్నవారు ధనవంతులు విద్యావంతులు కాకి నాడపురపాలకసంఘాధ్యక్షులు సుహృదయులు. నేను వారియింటికివెళ్ళి పరిషత్తుకార్యదర్శివిషయమై మనవిచేయగా మాటచూ టాడక నేను తప్పక మీచెప్పినచోప్పున కార్యదర్శిత్వము వహింతునని చెప్పినారు. నాడే సభాక్రమము నడిపించి వారిని కార్యదర్శిగా నెన్నుకొంటిమి అని మొదలుకొని వారు తడేకదీక్షగా సర్వపరిషత్కార్యములను చక్కగా నడిపించుచు మునుమున్ను వార్షికోత్సవము చేయుట కిట్లు ఏర్పాటు చేసి నారు. దీని నిర్వహించుటకు ధనవిషయము విచారింపలేదు. ఆభారము తామే మోయవలయు నని యేమో? ఈ వార్షికసభ తొల్లింటివలెం గాక యిద్దఱుపండితులకు సత్కారములు చేయ నిశ్చయమైనది. అన్నిటి కన్న మహోత్సృష్టకార్యము శ్రీ శ్రీ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణపండితుల నాహ్వానించి వారిచే నిధుంట్లు 5, 6 సంపుటములు ఆవిష్కరింపఁజేయుటయే.

ఇకపై నీపరిషత్తు పడవనగు విధుల నించుక సూచించి ప్రస్తు తమునకు వచ్చుచున్నాను. ఇందు భాషావిషయము లన్నియు నిర్ణయించి ప్రభుత్వమువారికిఁ దెలుపవలసియుండును. గావున మన దేశము సం గల సంస్కృతాంధ్రపండితుల 20 మందికి తక్కువకానియట్లుండ

వారిని కోరి ఆసరచీనభ్యులుగా నియమించుకొనుట 2. అండజకు నాయక మణిగా శ్రీనరేష్వర్లి రాధాకృష్ణులను సర్వోపద్రష్టులుగా నుండ ప్రార్థించి విలుపుకొనుట 3. మనపరిషత్తులో మఱికొంతమందినభ్యులుగా చేరు నట్లు చేయుటయేకాక, కార్యనిర్వాహకవర్గము తక్కువగానున్నది 19 మందికి తక్కువకానట్లు చేయుట. 4. ఇంతగొప్పసంస్థలో మేనేజరుగా నొకనమర్థుఁడుండితీవలెను. అట్టి నమర్థుని నియమించుకొనుట. 5. మన పరిషత్తుతాలూకు నిఘంటువు లోనగుపుస్తకములు దేశమున తిరిగి అమ్మించుటకు తగినవారి నేర్పాటుచేయుట. 6. పరిషత్కార్యనిర్వహణమునకు నాలు 1కి సుమారు 5, 6 వేల రూప్యములు వ్యయమగుచున్నది కావున మనపరిషత్తువిషయమై మనవిచేసి గవర్నమెంటువారివలన ప్రతిసంవత్సరము చాలివంతధనము సంపాదించుట. ఇత్యాదులు మఱి కొన్ని కలవు. ఇవి యన్నియు మనకురాధాకృష్ణులయనుగ్రహమున్నచో నఫలములు కాగలవు. శ్రీరాధాకృష్ణులు రాధాకృష్ణులే చిత్తగింపుదు.

వీరు నెల్లూరుమండలమందలి నరేష్వర్లి యను పల్లియందుబుట్టినవారు. ఆ రేష్వరియోగి బ్రాహ్మణులు. వీరు శంకరాచార్యులవలెవిద్యాభ్యాసము చేసి పట్టపరీక్షలఁ గృతార్థులై మునుమున్ను రాజమహేంద్రవరమున ఆర్ట్సుకాలేజీయందు లెక్చరరుగా నుండి పదవ విజయనగరంబునందును మఱికొన్నిస్థలములందు నుండి వెనుక వాల్తేరున ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమున వైస్ ఛాన్సెలరై తరువాత బనారస్ యూనివర్సిటీలో వైస్ ఛాన్సెలరై సంవత్సరమునకు 2,3 మాసములు ఇంగ్లాండుకాలేజీలో ఫిలాసఫీ యుపన్యాసకులుగా పనిచేయుచు నర్వదేశసంచారము చేసి వాసి గాంచినారు. వీరు భారతదేశప్రతినిధిగా జర్మనీలో కొంతకాలము నున్నారు. వీరిని విదేశములో ఎఱుగనివారు గౌరవింపనివారును లేరు.

ప్రస్తుతము వీరు మనభారతదేశమునకు వైమప్రసిడెంటుగా నుండి మనలను బాలించుచున్నారు. ఓటింగుపద్ధతితో వ్యవహరించు నిక్కా

లములో మనరాధాకృష్ణులను మొదటిసారియు, రెండవసారియు ఎల్ల ను
లేకయే యేకగ్రీవముగా వైసుప్రెసిడెంటుగా నెన్నుకొనినారు. దీని
వలన వీరికి దేశమం దెంతకారవాధిమానము లున్నవో తెలియబడు
చున్నది. ఈమహాపురుషునకు నేను ఒకలక్షమందికి తక్కువకాని అలం
పురం మహాసభలో నారచించివ్రత్యేకముగా ముద్రించిన భగవద్గీతా
శాస్త్రము కృతయిచ్చియున్నాను. నాజన్మము సార్థకమైనదని తలంచి
నాను.

అట్టి యీ రాధాకృష్ణులకు స్వాగతము పలికి కార్యక్రమంబున
కుం బూనుకొనఁగోరుచున్నాను. —

శ్రీ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణులకు సమర్పించిన

స్వాగతపత్రము.

శ్లో॥ సర్వేపల్లికలసింధు మథాంశో!

భోజరాజనమశాస్త్రవిచార!

“స”ర్వహావిరుదసంచితకీర్తే!

స్వాగతిం భవతు తే శుభమూర్తే!

శ్లో॥ శ్రీ సర్వేపలివంశదుగ్ధజలధే రాకాహిమాంశో! మహా

దేవానుగ్రహసంగృహీతవిభవప్రౌల్లాస! విద్వన్మణే!

బ్రహ్మనందరనైకమగ్నహృదయ! త్వంప్రార్థయా మ్యుద్యభో

రాధాకృష్ణ! కృపారసేన పరిషల్లక్ష్మీ మిమాం చాలయ.

శ్లో॥ అహో! రాధాకృష్ణ! ప్రభవసి మహీవిగ్ధరకులే.

యథా రాధాకృష్ణో యదువరకులే ద్వాపరయుగే!

కలా వార్వేలాంధ్రప్రథితవిబుధానాం గుణమణి

స్తథా త్వం దేవానాం పతి రసి మహాభారతవర!

శ్లో॥ ఎలక్షన్నామాంచ త్పరిగణన మస్తీహ కృతినాం
యశస్సీతానా మవ్యధిపతిజనానాం తవ తు భోః
సమాహూ యేదం భారతవర్షసీడంబ్యధిపదం
ప్రదత్తం ద్వైవారం సరుచిరుదవిఖ్యాతివిభవ !

శ్లో॥ బనారస్కలతీప్రివిసివలునా మోత్త మవదం
సమారుహ్యే హేంగ్లాండ్వరవిషయవిద్యాలయతలే
సువేదాంకోక్తాన్తప్రవచననియుక్తోన్యరమహో
మహారాజశ్రీమత్ ! ద్విజకులసముద్భూతివిభవ !

శ్లో॥ శ్రుతం దృష్టం యావద్భువనతలపంచారసమయే
యథా త్వం దేశీయై రుపదితవదోఽసి ప్రభువర !
ప్రభూత స్త్వం యోగ్యో లలితవరమాంశాంచితజను
స్వస్థీయాం స్త్రాతుం భూతలగతజనా స్త్రిష్టచరితాన్

శ్లో॥ మహారాజేన శ్రీపితపురవరాస్థానవిభునా
ప్రతిష్ఠాప్యత్రేయం పరిషదతివిఖ్యాతి మగమతీ ।
అభిఖ్యాం చేదానీ మసి కలితుమే వేచ్ఛతి విభో !
కృపాం రాధాకృష్ణప్రభువర ! కురూద్యత్పరిషదమ్

శ్లో॥ సహ నా వవతు సహ నా భువక్తు
సహ వీర్యం కరవావహై
తేజస్వినా వధీత మస్తు
నూ విద్విషావహై.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతి

అవశ్యాభ్యసనీయా దేవభాషా

శ్రీ ద్విభాషి సామనాథశాస్త్రి

అయి భో: విద్యత్కవిమహాదయా: !

సువిదిత మే వాన్య లోకన్య నకలకలాధివృద్ధిహేతు, ర్జగత్క
ల్యాణసంవిధానసంధాయకో, నిఖలయశస్త్రినముల్లాసనమున్నేషహేతు
భూతో ధర్మ ఇతి. ఏవంవిధన్య ధర్మన్యప్రచోదనసాధుసాధనం సుస్వర
సంపత్తిమయం వేదచతుష్టయ మి త్యేతద్విషయ శ్చ ప్రవృత్తతర ఏవ
హి. అత ఏవోక్తం విదర్భరాజకృతో చంపూరామాయణే

“ఉచ్చైర్జగతి ర్జగతి సిన్ధ్యతి ధర్మత శ్చైత్

తన్య ప్రమా చ వచనైః కృతకేతనై శ్చై” ఇతి.

ఏతద్వేదచతుష్టయం మరతిరంగిణీనవపాగంధిగంధబంధురసా
వనవయఃప్రవాహహారణ్యాం దేవభాషాయా మేవ నిబద్ధ మాసీత్.
ప్రభుసమ్మితా వేదా, స్సుహృత్సమ్మితాని పురాణాని, కాంతాసమ్మి
తాని కావ్యాని చ. కిం బహు నోక్తేన జ్యోతి స్సర్కవైద్యవేదాంతాది
జగదున్నతిహేతుని యాని యాని శాస్త్రాణిసంగీతాదయో యా యాః
కలా, నైతికవర్ణోపదర్శనః పురాణేతిహాసా శ్చ యే యే సముల్లసంతి
తే సర్వే గ్రంథా అసి దేవభాషాయా మేవ సబద్ధా స్సంతతం సతాం
ప్రతిభాశస్త్రాణాం రక్షి శాగా ఇవ. సర్వ దైతద్భాషాపిణీ ప్రభుత్వా
వలంబేన వినా న ప్రవర్ధతే ఖలు హసత్కుచుమవల్లి కా పురా విక్రమ
స్యాప్థనే సవరత్నా నీతి విశ్రుతాః కాలిదాసాదయో—

“పురా కవినాం గణనాప్రసంగే

కసిష్ఠికాధిష్ఠితకాలిదాసా

అద్యాపి తత్తుల్యకవే రభావా

దనామికా నార్థవతీ బభూవ”

“అమరమునినా శబ్దభినినా” ఇత్యాదివాక్యానాం లక్ష్యభూతా
 స్సంతః ఖండంతరే వ్యపి వ్యయశసాఽభివ్యాప్తా భవన్. భోజరాజస్య
 కాశేఽపి మాఘాదయో మహాశవయః కవితారసదోహదేవ భాషా
 లతాం కోరకితా మకుర్వత్. కింతు దేశీయనాగరికతాయా భాషాయా
 శ్చాప్త్యవినాభావవలంబంః అత ఏ వాంక్ష్యేయా అన్యదేశే ప్రథమతః
 పదం నిక్షిప్త్య స్వభాషాప్రచోదనరూపేణ స్వీయాం నాగరికతా మన్మ
 దేశే సుదృఢ మభివ్యాప్తా మకుర్వత్. తస్మా దేతదున్నూలనాయాస్మక్
 నాగరికతాభివృద్ధయే చ భారతదేశప్రభువానామ్ సర్వేషాం హైందవా
 నాం సంస్కృతభాషాభ్యసన మవశ్యకర్తవ్యమ్. ఏతదభ్యాసోఽపినాతిక
 తిన ఇతరాభ్యో భాషాభ్యః కించ సమస్తాసు సాతశాలా వ్యాఖ్యల్యం
 బాలానామ్ కళాశాలావిద్యాపరిసరూప్తిపర్యంతం యథా అవశ్యపత
 నీయభాషా తత స్తథా కర్తవ్యా అన్యత్పాలకవర్గై రితి, విశేషతోఽ
 స్సదుపరాష్ట్రపతే శ్రీమత స్సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణమహాశయస్య సంస్కృ
 తోపగుంఢితేషు వేదాంతాదిశాస్త్రేషు సునిశితా సాండితీ విద్యోతత
 ఇతి సువిఖ్యాతిత్వా దేవమహాశయోఽవ్య సంస్కృతస్య సర్వదా పాస్తా
 వలంబం దాన్య తీతి చై, తిద్విధానాయ సర్వదా వాగ్దేవీ వ్యకటాక్ష
 విక్షేపై రనుగృహ్యః దితి చ, సానంద మహా మధ్యస్థీ యతో పరమే.

శ్లో॥ దిగంతసంకామితభావసారభా ।
 నవసౌఖ్యతావ్యరసస్ఫురద్రీవా
 మృదూక్తిసంపత్తిరలై ర్వికాసితా
 సుజాతితుల్యో సురవా గ్నివర్ధతామ్.

భారతభారతి:

నన్నపాద్యుని నాటకీయత

“స్ఫూర్తి శ్రీ”

“స్వాంతు పయోవ నీల తను భాసితం సుజ్జ్వలదండధారుః బిం
గాంశు జటచ్ఛటా భరణు నాగమపుంజ పద్యా తత్త్వని
స్సంశయకారుః గృష్ణమృగచర్మకృతాంబరకృత్యు భారతీ
వంశ వివర్ధనున్ ద్రిదశవందితు సాత్యవతేయుః గోలెనన్.”

మహాభారతమున సభాపర్వము రమ్యమై పండితచేతో నిర్వృతి
చేయుచున్నది. అందు మరలఁ దొమ్మిది పర్వములు గలవు. సభాపర్వము,
మంత్రీపర్వము, జరాసంధవధ, దిగ్విజయము, రాజసూయము, అర్హ్యాభి
హరణము, శిశుపాలవధ, ద్యూతము, అనుద్యూతము.

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతమున రాజసూయము వరకుఁ బ్రథ
మాశ్వాసమున వర్ణితమైనది. అర్హ్యాభిహరణమునుండి అనుద్యూతము
వరకు ద్వితీయాశ్వాసమున వర్ణితమైనది. ఈ రెండాశ్వాసములును
రెండు ప్రత్యేక కావ్యములుగాఁ బరిగణింపఁ దగినంతటివి. మొదటి
యాశ్వాసము మయుఁడు సభను నిర్మించి ధర్మజున కిచ్చుటతోఁ బ్రారం
భమై, క్రమపరిణామము నొంది, తత్సభయందు ధర్మజుఁడు రాజసూయ
యాగదీప్తి తుండగుటతో ముగియును. రాజసూయము చేయవలయు
నన్న సామాన్యులకు సాధ్యముకాదు. సర్వసర్వంసహామండలమును
శాసించి, పాలింపఁ గల సార్వభౌములు మాత్రమే దానికి నమగ్ధులు.
అందువలన ధర్మజుఁడు బంధుమిత్రాదులతో బాగుగా నాలోచించి,
కృష్ణుని ప్రోత్సాహము వలన రాజసూయమున కంగీకరించును. జరా
సంధుని వధ వలనఁ, బాండవుల దిగ్విజయము వలన ధర్మజుఁడు రాజ

సూయదీక్షాదక్షుడగును. మయుఁడు నిర్మించి యిచ్చినదే రాజమాయ మునకు రంగస్థలము.

ఇక ద్వితీయాశ్వాసమునఁ గథకొంచెము వేగమునందుకొనును. అర్ఘ్యమున కర్హునిగా శ్రీకృష్ణునెన్నుకొని పూజించుటతో నారంభమై, కృమవికాసమునొంది, అనుద్యూతముతో నంతమగును. అర్హాభిహరణము, శిశుపాలవధ- ఈ రెండును గలిసి యొక యేకాంకిక వలె నాటకీయమైన చక్కని చలనము (Dramatic movement) కలిగియుండును. దీనికి బరిణామ స్వరూపముగానే ద్యూతానుద్యూతములు సాగి అరణ్య గమనమునఁ బర్యవసించును.

సన్నయభట్టారకుఁడు భారతసంహితా రచనా బంధుఁడగుచుఁ బ్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తిని, శత్రురమ్యతన, నానారుచితార్థమూర్తి నిధిత్వమును నెల్పుకొనుచు వచ్చెను. వాగను శాసనుని కథాసంహితా రచన దృష్టిని గుర్తించియే ఉభయ కవి మిత్రుఁడు గద్యపద్యములతోఁ బ్రబంధమండలని నిర్మింతు ననెను. సన్నయకాని, తిక్కనకాని భారతమును సంస్కృతమునుండి యథాతీథముగ ననువదించవలయుననుకోలేదు. సంస్కృతమున భారత మితిహాసము; తెలుఁగునఁ గావ్యము. సన్నయ “నానేర్చుపథంబున నిక్కావ్యంబు రచియించెదనని దొడంగి” నాఁడు. తిక్కన కూడ “ఇష్టుహాకావ్యంబు” అనియే గురుతించి పేర్కొనినాఁడు. సన్నయభట్టు “జనసుత కృష్ణద్వైపాయన ముని వృషభాభిహిత మహా భారతబద్ధనిరూపితార్థమేర్పడఁ దెనుఁగున రచి”యించినాఁడు. తిక్కన “ఇష్టుహా కావ్యంబు సర్థంబు సంగతంబు నేయుచు” నన్నాఁడు. దీనిని ఒట్టి యాకపులిర్వురును దను నేర్చునుబట్టి, వ్యాసనిరూపితార్థ మేర్పడు. నట్లుగాఁ దెనుఁగున రచియింతు మని తెల్పినట్లే యైవది.

సంస్కృతభారతము మేలిమి బంగారపుముద్ద. ఆంధ్రభారతము చక్కనిహారము. దీని కాకృతి (Design) రచించి, కొంతవరకు నగను

జేసి యిచ్చిన మహాశిల్పి నన్నయ. ఆ యాకృతిని జక్కగా గ్రహించి నగను బూర్తిచేసి ఆంధ్రశారదాకంఠసీమ నలంకరించిన మహామథా వ్రుడు తిక్కన.

తెనుగుకవులు కావ్యదృష్టితో వ్రాసినవారగుటవలన నేకథ కాకథనే ఆద్యంతములు చక్కగా సమన్వయించుకొనుచు రచన పాగించి నారు. దీని కనరోధములుగా నుండు కథలను, వంశచరిత్రలను, స్తుతిలను దొలగించివేయుటకు సంకోచింపలేదు. కావుననే కావ్యభావ తిమ్మ విశ్వజినీనమై, ఆంధ్రావలి మోహముఁ బొరయునట్లు కరించివది.

సభాపర్వము ద్వితీయాశ్వాసమున నన్నయభట్టారకుని కవితా వైశిష్ట్యమును గమనింతము.

శిశుపాలవధకు సంబంధించిన కథ డెబ్బదియొక పద్యగద్యములలో నున్నది. ఆకథాభాగమున నాద్యంతములను నన్నయ సమన్వయించిన విధమిది— “తొల్లి బ్రహ్మాది సురగణ ప్రార్థితుండయి యఖిల మహి భారావతరణార్థంబు నారాయణుండు యదువంశంబున నుదయించుటయు” నని మొదలిడి “అంత సంతోషయనుండు శిశుపాలు సంస్కరింపంబంచి” యని ముగించినాడు. ఇది కేవలము కృష్ణుఁ డనతారపురుషుఁ డను విషయమును నిరూపించుటకు మాత్రమే కాక, భవిష్యద్భారత రణమునకు జ్ఞాపికయగుచున్నది. “అనంతశయనుఁడు” అనుటవలన జయ విజయుల శాపవృత్తాంతమంతయు ధ్వనింపఁ జేసినట్లు యివది. అందుకొఱకే మూలమునఁగల యర్థమును మార్చి యిట్లుపలుకవలసి వచ్చినది.

“పాండవ స్వ బ్రీచిద్ భ్రాతృన్, సత్కారేణ మహిపతిమ్
దమఘోషాత్కింఘం వీరం, సంస్కరయత మా చిరమ్”

సంస్కృతమున ధర్మరాజే పవిత్రులైన శిశుపాలునికి సంస్కారము జరుపవలసినదిగాఁ దన తమ్ములకుఁ దెల్పును. కాని, యిక్కడ ధర్మరాజెవ్వరు? కేవలయజ్ఞదీక్షితుఁడు. తాను అందును నుండవలసినదే కాని యేమిచేయుటకును బాలఁడు. సర్వభారము కృష్ణునిపైఁ బడినది. అందువలన నతఁడే సర్వమును నిర్వహింపవలయును. కావుననే కృష్ణుఁడా యధి

కారమును హస్తగతమొనరించుకొనెను. ఇంతవరకు లౌకికవిషయము. కాని శిశుపాలుఁడెవరు? అను ప్రశ్నయుండనేయున్నది. దానికి వన్నయ యొకవిశేషముతో నొకకథనే ధ్వనింపఁజేసినాఁడు. “అనంత శేయునుఁడు” అనుటతోడనే విష్ణుమూర్తి లక్ష్మీదేవితో నున్నకాలమున ననక సనందనులు దర్శనముగోరుట, జయ విజయులు నివారించుట, శాప వృత్తాంతము మున్నగున దంతయుఁ గ్రమముగా స్మృతిపథమునఁ గదలాడును. ఇది అల్పపదముల సవల్పార్థరచన.

మొదటిభాగమున సర్వమున కష్టమి డెల్పుచునఁగా భీష్ముఁడు ధర్మజునితో నాచార్యుఁడు మున్నగు వారుగురవు దెచ్చి

“ఏమో మేకై కళో రాజ్ అర్ఘ్యమానీయతా మితి

అథ చై నాం పరిష్టాయ సమర్థా యోవనీయతామ్”

అని మూలమున బల్కును.

దీనిని బట్టి గుణములయందు పరిష్కాఁడు, సమర్థుఁడైన వాని కగ్రపూజచేసి మిగిలిన వారిని గ్రమశః పూజింపవలయు నని యర్థము. కాని వన్నయ భీష్మునిచే నిట్లు పలికించెను—

“ఏరిలో,

బ్రీతినెవ్వఁడు పద్మగుంబులఁ బెద్ద యట్టి మహాత్ము ని

భ్యాతుఁ బూజితుఁ జేయుమొక్కనిఁ గౌరవాన్వయవర్ధనా”

దీనివలన నొకప్రయోజనమున్నది. భీష్ముని వచనమున ధర్మతనయుఁడు కృష్ణున కర్ఘ్య మిచ్చెను. శిశుపాలుఁ డభోక్షజాడనునది సాభిప్రాయవిశేషము. అక్షజములైన వాని సభఃకరించు వాడని యర్థము. ఇత ముందు జరుగఁజోవునదియే. అందువలననే కేవల శబ్దపాండర్యముగోస మను ప్రాసము వేసినట్లున్నను విశేషజౌదిత్యమును గథ కనుగుణముగా దిద్దుకొన్నాఁడు వన్నయ. దీనిని లోనారసి “మేలు” అనవలసినవారు

కవించుటలు. మూలమున “శిశుపాలున్ను తాం పూజాం వాసుదేవే న చక్షమే” అని మాత్రమే యున్నది.

ఈ యాక్షేపమంతయు నొక పెద్ద యుపన్యాసము. దీనియందు శిశుపాలుఁడు తన నేర్పంతయు నుపయోగించి నభ్యులను గలియఁగట్టు కొనుటకు యత్ని ముచేయుట కనిపించును. అందుండురాజులు విశిష్టరాధ్యులు-అధ్యులు; మహీదివిజలు పూజ్యులు. ఇట్లుకలవలన నభలో నాముఖ్యమును సంపాదించుకొనుట సులభము. దీనితరువాత ధర్మరాజుపైఁ బ్రశ్నలవర్ణముఁ గురిపించుచున్నాఁడు. పూజనీయులైన యీరు గురియందును గృష్ణుఁడెవ్వఁడు? ఇది యాతని ప్రశ్నలనారము. ఇంత వరకు భీష్ముని పనిపువలసిన ధర్మరాజు డిట్టి యనివేకము నాచరించెనని తెల్పుచు ధర్మరాజునిగూడఁ బ్రశంసించుట నాగించెను. రాజులు ధర్మరాజునిగురించి పురుషవిశేష విత్తముఁడు, పూజ్యుఁడు-అని భావించి యాగమునకు వచ్చిరట! వారి కన్నివిధముల నవజ్ఞ నేయుట పాడియేనా? అని ప్రశ్న. ఇదికేవలము ధర్మరాజునికి వేసినప్రశ్న కాదు. ధర్మరాజుకొడి రాజు లందరి నవమానించె నని తెలియఁజెప్పి వారిని గూడఁ దనతోఁ గలుపుకొనుటకుఁజేసిన యత్నము. అంతేకాదు. “ఈ యనవశ్యర ప్రవరు లిందఱు నిన్ను నగంగ నిట్లుగాఁ జేయుదే” అని కూడ నన్నాఁడు. దీని వలన నచ్చటిరాజులు ధర్మరాజున కవమానకరముగా నవ్వవలయు నని యతని నూచన. ఇది వెంటనే కార్యరూపమును నాల్పలేను. కావునఁ దానే నభాధవనమును వీడినయెను. ఉపన్యాసకళ కిది చక్కని యుదాహరణము.

కృష్ణుఁడు తగని యర్హమును గొనియె నని తెల్పుచు “గోవిందుఁడు” అని యుపయోగించెను. గోవులను రక్షించువాడని, గొల్లయని శిశుపాలుని భావము. “ధీయుత యంచు ధర్మజ నదీనుతి కృష్ణుల నెగ్గులాడుచున్” శిశుపాలుఁడు ధర్మరాజుని సంబోధించుటలో “ధీయుత”

అనినాడు. నన్నయ దీని నెగులాడుటగానే తెల్పినాడు. దీనిని గాకు ప్రధానముగా నర్థముచేసికోవలయును. అప్పుడుబుద్ధిమంతుఁ డను నర్థము కాక బుద్ధిహీనుఁడనియే భాసించును.

“స్థితే దారిక్రియా యాద్య, గంధే వా రూప దర్శనమ్
అరాజ్ఞో రాజవత్ పూజా, తథా తే మధుసూదన”

అని మూలమున శిశుపాలుఁడు కృష్ణునే సంబోధించి నట్లున్నది. అట్లు చేసిన శిశుపాలునిలో బిగువు నడలిపోయినట్లే! ప్రతిస్పర్ధితోఁ దనకుఁ దానై మాటలాడఁడు. అందువలననే, ఆంధ్రభారతమున శిశుపాలుఁడు ధర్మజునితోనే పల్కును. ఇది మొదటిమెట్టు. దీనిని చాటిన పిమ్మటఁగాని శత్రువులు పరస్పర మభిముఖులు కారు. “అరాజ్ఞో రాజవత్ పూజా” అనున దప్పుడు జరిగిన దనియే శిశుపాలునిభావము. దానిని మరలఁజెప్పట పునరుక్తియే కాని ప్రయోజనము శూన్యము. అందువలన నన్నయ మొదటి రెండు విదర్శనములకు నడుమ “చెలిటికి మధురగీతియును” అని చేర్చి కృష్ణుని పూజించుట యటువంటి దని ధర్మజునికే చెప్పించినాడు.

నభను వీడిపోవుచున్న శిశుపాలునిఁ బ్రియవచనములతో ననున యించుటకు ధర్మజుఁడు వెంటనరిగెను. మూలమున “తతో యుధిష్ఠిరో రాజా శిశుపాల ముచాద్రీనత్” అని యున్నది. తెలుఁగులో “శిశుపాలు పిఱుందనచని” అని యనుట వలన ధర్మజుని పాత్రీకు మూలమున లేని గాంభీర్య మలవడినది. ఆగాంభీర్యమాతని సంభాషణము నందుగూడ నిలిచియేయున్నది. ఆరంభమునందే ధర్మజునికివాడిన విశేషణములలో “ధృతిమంతుఁడు” అనున దొకటి దానికి నార్థక్య మీఠుట్టమున పర్వత్రీ కన్పట్టును. మూలమున యుధిష్ఠిరుని మాటలివి—

“నేదం యుక్తం మహీపాల, రరాదృశం వై త్వముక్తవాన్

అధర్మ శ్చ షరో రాజన్, పారుష్యం చ నిరర్థకమ్.

న హి ధర్మం పరం జాతు, నావబుధ్యేత పార్థివః
 భీష్మః శాంతిసవ స్త్వేనం, మా వమంస్త్వాన్స్వమస్యధా
 పశ్య చైతాన్ మహీపాలాం, స్వత్తో పృథతీన్ బహూన్
 మృష్యస్తే చార్షణాం కృష్ణే, తద్వత్త్వం క్షున్తు మర్హసి
 వేద తత్త్వేన కృష్ణం హి, భీష్మ శ్చేదివతే శృణు
 సహ్యేనం త్వం తిథావేత్థ, యదైనం వేద కారవః”

“నీకంటె వృద్ధులయిన రాజులనేకులున్నారు. వారు సహించిరి. నీవును సహింపుము” అనుటవలన ధర్మరాజు కృష్ణుని దక్కువపఱచుచున్నట్లే యనిపించును. ఆంధ్రమున సర్థమట్లేయుండియు భావము మారినిది. ఇది కేవల మనునయించుటయే కాదు; మందముగా మందలించుట కూడ.

“భూరిగుణోన్నతు లనఁదగు, వారికి ధీరులకు ధరణివల్లభులకు వా క్పారువ్యము చన్నె మహా, దారుణమది విషము కంటె దహనము కంటె.”

ఆదిజుడైన బ్రహ్మయుదయంబున కాన్పడమైనవాడు వే
 దాది వమస్తవాబ్ధియము లందుఁ బ్రశంసితుఁడైనవాడు లో
 కాది త్రిలోకపూజ్యుఁ డని యాత్మ నెఱింగి పితామహుండు దా
 మోదరుఁ జెప్పిఁ బూజ్యుఁడని యుక్తమ కా కిదియేమి దోనమే.
 పరమార్థప్రతిభఁ దమో, వారు నచ్యుతు. భీష్ముఁ డెఱింగి నెఱ్ఱిఱుంగఁగనీ
 కరిది శిశుపాల, పెద్దల చరితం బల్పులకు నెఱుంగ శక్యమె యెందున్.
 గురుఁ డని నమస్త లోకో, త్తరుఁడని నీకంటె వృద్ధతములైన వరే
 శ్వరు లచ్యుతు పర్వస్సనఁడ, గరమభినందింప నీకుఁ గాదనఁ దగునే”
 శిశుపాలునియందు ధరణి వల్లభునకుఁ గావలసిన గుణములు లేవనిచెప్పి
 నట్లయినది. భీష్మునకు “పితామహ” శబ్దము నుపయోగించి బ్రహ్మయం
 తటివానిని జేసినాడు. అట్టివాఁడు మాత్రమే “బ్రహ్మయుదయంబున
 కాన్పడమైన వానిని” గూర్చి తెలిసికొంగల్గును. “యుక్తమ కాకిది యేమి

దోసమే”యనుట శిశుపాలుని మందలించి యొప్పించుట కాని బలిమాలుటకాదు. కృష్ణుని గొప్పదన మబ్బుల కెఱుంగశక్యము కాదనుట వలన శిశుపాలుఁ డబ్బుడని చెప్పినట్లేయెనది. బుద్ధిమంతులు పెద్దలను జూచి యెన నేర్చుకొందురు. శిశుపాలుని కదియుఁజేతకాదు. వృద్ధులయిన రాజులభినందించుచుండగా నీకుఁగాదఁనదగునా? అనుటలో నీవు నభినందింపక తీరదన్నట్లే యున్నది. కాని, సంస్కృతమునందువలె “క్షుప్త మర్హసి” అన్నట్లులేదు. దీనివలన ధర్మజుడు పైకి బలిమాలుచున్నట్లే యున్నను గొంత తీవ్రతకూడ చూపకపోలేదు.

కాని శిశుపాలునివంటి వానికది చాలదు. అందువలన భీష్ముడే కలుగఁజేసికొనెను. ఇచట మరియొక యువన్యాసము. శిశుపాలుఁడు ముందు పోవుచున్నాఁడు. ధర్మజుడువెంటచే మాటాడుచున్నాఁడు. భీష్ముడులేచి, ధర్మజునివంకకుఁ దిరిగి పలుకుట ప్రారంభించెను. ఇందు ధర్మజునుద్దేశించినదానికంటె శిశుపాలు నుద్దేశించినదే యెక్కువ. అయినను శిశుపాలునితోఁగాక ధర్మజునితోనే మాటాడుటవలననామాటలకు ఒకమహత్వము సిద్ధించినది. సభదృష్టియంతయు శిశుపాలునిపైనే యున్నది. భీష్ముడుకూడ ధర్మజునినైపు తిరిగియున్నను వ్రోలితో శిశుపాలునిఁ జూపుచునేయున్నాఁడు. ఆ పద్యమిది—

“పాలితదుర్లయుండు శిశుపాలుఁడు బాలుఁడు వీనినేల భూ
పాలక నికఁబట్టవఱువక మరి ధర్మ వెఱుంగ వీనికిం
లోలునె రాగకోపపరిభూతమనన్కున కల్పరాజ్య ల
క్ష్మీలలనాంధబుద్ధి కనిమి త్రమహత్పరివాదశీలికిజ”

శిశుపాలునకు బాలునకుఁగల సామ్యము ననుప్రాసముతోఁ జక్కగాఁ దెలిసినాఁడు కవి. “భూపాలక” అను శబ్దములో మొదటియక్షరమును మొదటిపాదమున వేసి, మిగిలిన మూడక్షరములను రెండవపాదములోనికిఁ దెచ్చుటవలన నొకచైర్మ్యము వచ్చినది. ఇది ధర్మజుని పెద్దతన

మును సూచించును. “నీయంతటివాఁ డింత బాలు ననునయింతుటయేమి?” అనుటవలన ధర్మజనాధిక్యము, శిశువులు సర్వశక్యము రెండును స్పష్టమగుచున్నవి.

“ఏనికిం బోలునే” యనుటవలన భీష్ముఁడు శిశువులుని నిర్దేశించుచున్నాఁడనియే యనుకొనకతప్పదు. నన్నయభట్టు రంగనిర్దేశమును (Stage direction) వాచ్యముగాఁ జేయఁడు. చేయకున్నను జేసినంత స్పష్టముగా నుండును. ఒక్కమారు కాదు-మూఁడుమారులు భీష్ముఁడు శిశువులుని వంకరేలేత్తి చూపుచు ధర్మజనితో ననినాఁడు. సభయంతయు నిదివరకే శిశువులుని వంకకుఁ దిరిగినది. ఇప్పుడు భీష్ముని యీ మాటలతో మిక్కిలి యాకర్షింపఁబడినది. శిశువులుఁడు రాగకోప పరిభ్రాతమనమ్ముఁడు; అల్పరాజ్యలక్ష్మీలలాంధబుద్ధి; మూఁడవది సందర్భమునకుఁ దగినవిశేషణము-అనిమితమహత్పరివాదశీలి. ఈవిధముగా శిశువులుని స్వభావమును మూఁడుముక్కలలో విశ్లేషించి చూపినాఁడు భీష్ముఁడు. ఇప్పుడు శిశువులుని వంకకే తిరిగినాఁడు. అతఁడన్న మొదటి వాక్యమేయిది. “అవినయబుద్ధివై పారికి నర్హ్య మయోగ్యమ యంటినివు మూర్ఖువు శిశువలయింకఁ బలుకక వలసెన్.” నీవుమూర్ఖుఁడవు. అందువలననే అవినయబుద్ధితో పారి కర్హ్యము తగదంటిని. నీకుఁజెప్పిననే గాని తెలియదు. అందువలననే పలుకవలసి వచ్చిన దని భీష్ముఁడు మొదలు పెట్టెను. ఈ మాటలను బలుకుటను గూర్చి కాదు భీష్ముఁడు పలుకుచున్నది. తమ గొప్పతనమును దాము చెప్పుకొనరాదు. కాని “సభలోననున్న యీ యవనిపులెల్ల నాతనిదయం బరిముక్తులు వానిచేత నాహవజతులుం దదీయశరణార్థులు” అను విషయమును జెప్పవలసినది. మూర్ఖుఁడైన శిశువులుఁడు దీనిని చెలిసికొనలేడు. అందువలనఁ జెప్పక తప్పినదికాదు. అందులకే “ఇంకఁబలుకక వలసెన్” అని భీష్ముఁడు తన విషయమును చెప్పుకొనియే, తప్పనిసరియగుటవలన గొప్పతనమును

తెప్పకొనచున్నట్లు పల్కినాడు. ఈ విధముగాఁ గృష్ణుని సర్వమాన్య త్వమును స్థాపించుచు భీష్ముఁ డుపన్యసించుచుండును.

సంస్కృతభారతమున భీష్ముఁడు కృష్ణుని మహాత్వమును దైవత్వమును నిరూపించుచు మధుకైటభవధ, దశావతారవర్ణన, శ్రీకృష్ణబలరాముల బాలలీలలు, సరకామరవధ, బాణాసురవిజయము మున్నగు కథలను విపులముగా వర్ణించును. దీనివలన భగవత్త్వమును నిరూపించుట యగునో లేదోకాని, కథాతంతువు మాత్రము నిశ్చితముగా నుచ్చిన్నమగును. చాచా పేడువందలు శ్లోకములు గల భాగమును దొలగించి నన్నపాగ్యుఁడు కథను బ్రసన్నము గావించినాడు.

“ఏవ ముక్త్వా తతో భీష్మః, వీరరామ మహాబలః
వ్యాకహో రోత్తరం తత్త్రి, సహదేవోఽర్థవ ద్వచః”

భీష్ముఁడు చెప్పెదలఁచిన దంతయు వరుసగాఁ జెప్పి విశ్రాంతిని గొన్నపిమ్మట సహదేవుఁడర్థవంతమైన వచనమును బలికె నని సంస్కృతమున గలదు. ఇక్కడ సన్నివేశమును బట్టి చలనము (Movement) అవసరము. అట్టియెడ భీష్ముఁడు తనయుపన్యాసమును ముగించిపిమ్మట సహదేవుఁడు పలికె ననుటకంటె, భీష్ముఁడు పలుకుచుండగనే సహదేవుఁడందుకొనె ననుట యందముగా నుండును. భీష్ముని పనువువలన ధర్మజుఁడు కృష్ణుని కర్ఫ్యమిచ్చెను. ఆ యర్థమును దెచ్చినవాఁడు సహదేవుఁడు. కావునఁ దనకును గొంత బాధ్యత కలదు. ధర్మజునిమాటలు ప్రియపూర్వకములయిన నాంశ్విసములు. అవి శిశుపాలుని మనసున కెక్కివు. అందువలననే భీష్ముఁడు ధర్మజుని వారింది, తానే శిశుపాలునికిఁ దెలుపఁబూనుకొనినాడు. భీష్మునిలోఁ దీవ్రతయున్నది. కాని, అది పెద్దతనముతోఁ గలిసి యొకక్రమములో నాగినది. ఇదికూడ శిశుపాలుని మనస్సున కెక్కిదు. అందువలన సహదేవుఁడు క్రియముకాని, వాదము

కాని దేని ధోరణిలో సభలో నిల్చినాడు. వయస్సునఁ జిన్నవాఁడగుట వలన నా తొందరచాటతనిలో నహజము.

“ఎడవక యుష్స్య మచ్యుతువ కిచ్చితి; మిచ్చిన దీనికిందొడంబడమని ముష్టసత్వమునఁ బల్కెడు వీరుల మస్తకంబుపై నిడియెడ నంచుఁ దాఁ జరణమెత్తె సభన్ సహదేవుఁ; డట్టివో నుడిగి సభానదుల్ పలుకకుండిరి తద్దయు భీతచిత్తులై ”

సహదేవుని గురించి యీ సందర్భమునఁ గవి యేమియుఁ జెప్పకుండ సన్నివేశమధ్యమున నాతనిమాటలతోనే ప్రవేశపెట్టుట సభలోని సభ్యులకు వలెనే మనకు నొక నెరగుచాలును గల్పించును. అతనిమాటలలో వాదము లన్నింటికి మించినతీవ్రత, నిరంకుశత్వము నున్నవి. “దీనికిందొడంబడమని” యన్నచోట నా యక్షురసమావేశము సహదేవుని మాటలలోని వేగమును, దడబాటును బట్టియిచ్చును. “మస్తకంబుపై నిడియెడ”నని వాక్యమును సమాప్తము గావించినాడు సహదేవుడు. “ఇటుట” యేమిటో సహదేవుఁడు తనమాటలలోఁ దెల్పులేను. మాటను చాటిన యుద్యోగమువచ్చి చేష్టాహాసమును చాల్చినది. చేష్టను సన్నయ “తాఁ జరణమెత్తె సభన్” అని తెల్పినాడు. ఇచ్చట సన్నివేశమున కెంతయో చిగువుకలిగినది. భీష్ముడు మాటాడుచున్నంతసేపు సభలో సక్కడక్కడ వారిలో వారు మాటాడుకొనుచున్నారు కాబోలు ! కాని యావిషయ మప్పుడట్లనిపించలేదు. సహదేవుని యుద్ధృతి చూచు వప్పటికి “ఉడిగి సభానదుల్ పలుకకుండిరి తద్దయు భీతచిత్తులై” అన వలసివచ్చినది. దేని నుడిగిరో చెప్పకుండనే సన్నయభిప్రాయ సభానదులు పలుకకుండిరిని తెల్పినాడు. అంతకు ముందొక స్వరూపములేని శబ్దమున్నది. అంతేకంటె విశ్వబ్రతగల సమయము వచ్చినపుడే అంతకు ముందు శబ్దమున్నదని గమనింతుము. ఈయుడుగుట యట్టిశబ్దమునే

ఉద్యోగము కల్గినవాడు మాటలు తక్కువపట్టును. అంతేకాక వాక్యమున వన్వయము సరిపోయినదో, లేదో అతనికి బట్టును. పై వాక్యమున నదే కన్పించును. సంస్కృతములమున సహదేవుఁ డన్న మాటలివి—

“కేశవం కేశినంతార, మప్రమేయ పరాక్రమమ్

పూజ్యమానం మయా యోషః, కృష్ణం న సహతే నృపః
సర్వేషాం బలినాం మూర్ధ్ని, మయేదం నిహితం పదమ్
ఏవముక్తే మయా వన్మ్య, గుత్తరం ప్రబ్రవీతు సః
స ఏవ హి మయా వన్మ్యో, భవిష్యతి న సంశయః.”

అని తెల్పి పూజనీయ వ్యక్తులను సహదేవుఁడు పూజించె ననియున్నది. మొదటితోనే నన్నయ దీనిని మతొకవిధముగా మార్చుకొనుటవలనఁ బూజాప్రసక్తియే లేకపోయినది.

“తతోఽపతత్ పుష్ప వృష్టి, సహదేవస్య మూర్ధని

అదృశ్యయాచా వాచశ్చ, వ్యబుష్క సాధు సాధ్వీతి.”

దీనినంతటిని నన్నయభట్టారకుఁ డొకటిన్నర పాదములలోని కనువదించి, మిగిలిన రెండున్నరపాదములను దాను సొంతముగాఁ బూరించెను—

“చెలువుగఁ బుష్పవృష్టి గురిసెన్ సహదేవు పయిన్ దివంబునన్

వెలయఁగ సాధువాదములు వించె”

ఇంతటితో ననువాదమైనది. ఈ సన్నివేశము సభ్యులహృదయములం దెట్లు పని చేసెనో తెల్పుట యావశ్యకము. కాక, సభలోఁ గలవాఁడో జనుడైన వారదుఁడున్నాఁడు. అతని కింతకంటె మంచియవకాశము లభింపదు. కావున నన్నయ—

“సభావదులెల్ల విన్నయా

కులిత మనస్కులైరి తనకుంచెయుఁ గృష్ణమృగాజనంబునం

బలునులు వీరుచుం గలపాబంధుఁడు వారదుఁడాడె వేడుకన్.”

అని పద్యమున మిగిలిన భాగమును బూర్తిచేసెను. ఈ యములక మైన యంశము వలన భవిష్యద్భారత రణమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచున్నాఁడు నన్నయ. దీనివలన రాజసూయము, తత్సంబంధమున మిగిలిన శిశుపాల వధ భారతకథయందు మిక్కిలి ప్రాధాన్యమును వహించుచున్నది. భారతయుద్ధమునకు బీజమిప్పుడే పడినట్లు, నందువల్లనే కలహాశనుడైన నారదుఁడాసందముతో నృత్యముచేసినట్లు విశదమగుచున్నది.

ఈ నారదుఁడు నృత్యమునేయుట మఱొకవిధముగాఁ గథా గమనమునకుఁ దోడ్పడినది. శిశుపాలుని సేనాపతి సునీధుఁడు రోషమునొంది పరుషవచనములాడుచు స్వపక్ష క్షత్రియులనెల్ల నొక్కచోటఁజేర్చి శిశుపాలుని యనుమతితో యుద్ధమునకు నన్నధుఁడగుట సాగించెను. దేవతలు సహజేవుని నభినందించుట కాక, సభలోనే యున్ననారదుఁడాసందనృత్యమునేయుట సునీధున కురసిన వుండుపై నుప్పువేయుటయైనది. దానిపరిణామమే సత్వరయుద్ధనన్నధత.

ఇచ్చట సంస్కృతమున నొక యన్వష్టత యేర్పడినది. సునీధుఁడును, శిశుపాలుఁడు నొక్కరో యిరువురో స్పృష్టముగాలేదు. నన్నయ దానిని బరిహరించి సునీధుఁడు శిశుపాలుని సేనాపతియని స్పష్టము గావించినాఁడు. సరి. శిశుపాలునిపక్షమున యుద్ధప్రయత్నము సాగినది. ఇదంతయు వచనబద్ధము. పాండవులపక్షమునను సైన్యసమీకరణము సాగినది. ఇది పద్యబద్ధము. వచనముకంటెఁ బద్యమునకుఁ బ్రాముఖ్య మొక్కువ. మంచి యుద్ధృతిని జూపవలసి వచ్చినపుడు నన్న పాఠ్యుఁడు చంపకమాల నుపయోగించును. ఇక్కడఁగూడ నట్లే చేసెను. ధర్మరాజు సకలక్షత్రియక్షోధమును జూచి భయసంభ్రమాకాంతిపాదయుడైనపుడు భీష్మునతో ననిన మాటలు 'తరలము' లోఁ జెప్పును. ఈ పద్య మతని మనస్థితికి నుపగు గమనము కలది.

ఒక్కొక్కరాజు నొక్కొక్క ప్రళయసాగరమువలెనైరి. వారి వలన మఖమునకు విఘ్నము కాని, ప్రజలకపకారము కాని కలుగకుండ వారికే జిత్తశాంతి యొసర్పవలయునని కోరెను. ఇందుఁ దనవారు, పెజు వారు నన్నదిలేకుండ సంపజకిని జిత్తశాంతి యొసర్పవలసినదని యుద్ధిష్ఠిరుని కోరిక. ఇది పితామహుడే చేయఁగలఁడు. పితామహుడు సృష్టి కర్త కదా! ఇచ్చట ననేకసాగరములను నన్నయ నూపించెను.

వ్యాసభారతమున—

“అసా కోమాత్ ప్రచలితో, మహా నృపతి సాగరః

అత్రీయత్ ప్రతిపత్తవ్యం, తస్మై బ్రూహి పితామహ”

అనియున్నది. ఏమిచేయవలయునో చెప్పుమని ధర్మజుఁడు భీష్ము నడుగును. కాని నన్నయ దిత్తశాంతియొసర్పమనియే ధర్మజుఁడు పితామహునిఁ గోరునట్లుచేసెను. మొదటినుండియుఁ బితామహునికి యుద్ధిష్ఠిరుఁడిచ్చిన శౌరవమే యట్టిది. పూజార్హునకుఁ గావలసిన గుణములను, వానిని గలిగిన వ్యక్తినిగూడ శాంతనవుడే నిర్ణయించెను. కావున సంక్షోభమును వారించుట కూడ నతఁడే చేయవలయును. భీష్ముఁడు దానికిఁ జక్కని సమాధానము నిచ్చెను—

“నీ యజ్ఞమునకు విఘ్నము

నేయఁగ నోపుదురె యొరులు జితదైత్యుఁడు నా

రాయఁగఁడు యజ్ఞ పురుషుఁ డ

తేయపరాక్రముఁడు దీనిఁ తేకొని కావన్.”

ఈ పద్యమంతయు నన్నసార్థ్యని సృష్టి. దైత్యులను జయించిన వాఁడు, జ్ఞానమునకు నెలవైనవాఁడు, యజ్ఞ పురుషుఁడు, జయింపరాని పరాక్రమముగలవాఁడు కృష్ణుఁడు. దైత్యాంశ వలన జన్మించినవారు శిశుపాలాదులు. అట్టివారిని జయించుట శీలముగాఁగలవాఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు. మంచిచెడ్డలను, గర్తవ్యాకర్తవ్యములను గూర్చి విచక్షణచేయఁ

గలవాడు. కావున గృష్ణుడే తగునో అదే చేయుచు, గాని అన్యమచ
రింపఁడు. యజ్ఞ పురుషుఁడు కనుక యజ్ఞమునకు భంగముకలుగనీయఁడు.
ఆ యుద్దేశముండవచ్చును గాని సమర్థత యుండవలదా? అన్నచో సతే
డతేయపరాక్రముఁడు. ఇవన్నియుఁగావచ్చును. కాని యుధిష్ఠిరుని
యాగమన్న వాతని కేల యానక్తియుండు నన్నచో “చేగాని కావన్”
అన్నది సమాధానము. తనకుఁ దానుగాఁ గృష్ణుడే ఆ బాధ్యతను స్వీక
రించెను.

ఇందు సర్వశత్రురాజులొకము సలక్ష్యము చేసి భీష్ముఁడు మాటా
డుచున్నాఁడు. ఇవ్వుడు ప్రత్యక్షముగా రెండు వర్గములేర్పడిపోయినవి.
మిత్రపక్షమును, శత్రుపక్షమును దేలిపోయినవి. ఎవరేని మనస్సును
గట్ట పెట్టుకొందు రను సంకోచములేదు. అందువలన గృష్ణుని మహత్త్వ
మును సూక్తిమే కాక రాజుల యల్పత్వమును గూడ భీష్ముఁడు చెప్పు
చున్నాఁడు.

రాజులందఱును గుక్కలవంటివారు. వారి సింహమువంటివాఁడు.
కుక్కలు పెక్కులయినను “ఇభికుంభ దళిన మహిష్ఠ వృష్ణున సఖముఖు
డగు హతిమీఁద మొటిగి యేమి” యుఁ జేయలేవు. కుక్కలు-పెక్కులు-
ఈ రెండింటికి వేసిన ప్రాస వలన సనురూపత్వము బాగుగా గోచరించు
చున్నది. కుక్కలెన్నియైనను గుక్కలే కాని మఱినేఱు కావు. ఇంకఁ
గృష్ణునిగూర్చి చెప్పనప్పుడు పెద్దసంస్కృత సమాసమునే వేసివాఁడు. అది
యును వర్గయుక్కులతో, సంయుక్తాక్షరములతోఁ గూడినది. దీనివలనఁ
గృష్ణుని తేజము తెల్లమగును. పైనిచెప్పినదే చాలును. కాని అది
యా వేశముతోఁగూడి తీవ్రముగానున్నది. దానికి స్పష్టతను గూర్పుటకో
యనునట్లు మరల “కృష్ణు సింహపరాక్రము నెఱుంగకున్న వారె యెల్ల
వారు” అనుచున్నాఁడు.

ఇవన్నియును శిశుపాలుని చెవులకు శూలములైనవి. అతనికి బాగుగాఁ గోపము పెచ్చుమీటివది. పెదవులు బిగఁబట్టిపాడు. “ఇమ్ముది పెట్టి” అని మహారాష్ట్రీత్వము ప్రాసముగాఁ బద్యము నతనినోటఁ బలికించుట భావానుగుణచ్చందోభాషాయోజన సమర్థుడైన నన్నయకుఁ దగినది.

శిశుపాలుఁడు “నీయట్టి దురాత్ములుంగలరె యంత యధీరులె ధారుణీ పతుక” అని భీష్ముని నిందించుటయు, రాజులను బ్రోత్సహించుటయు; నొకేవాక్యములోఁ గలిపి వచ్చునట్లుచేసెను. శిశుపాలుఁడు రాజకీయతంత్రీయు నెఱిగి క్లిప్తమైన బుద్ధి నలవరుచుకొన్నవాఁడు. అతఁడేమిపలికినను గొందఱ సామఖ్యమును గూడ సంపాదించుకోవలయునని యెంచుట సర్వత్రా కాననగును. మూలమున శిశుపాలుని మాటలు సభామర్యాదకు భిన్నముగా నున్నవి—

“యక్తమేతిత్ తృతీయాం, ప్రకృతౌ వర్తతా త్వయా”
అని భీష్ముని నిందించును. తృతీయా ప్రకృతి యనగా సపుంసకుడని యర్థము. శిశుపాలుఁడు తనదూషణను ప్రారంభమునందు మాత్రీమే కాక చివరఁగూడ నెంచులకైన మంచిదన్నట్లు—

“కోహి ధర్మోఽస్తి తేభీష్మ, బ్రహ్మచర్య మిదం పృథా
యథ్ధారయసి మోహాద్వా, క్లిబత్వా ద్వా స సంశయః”
అని కలపినాఁడు.

నన్నయదృష్టిలో శిశుపాలుఁ డింత యధముఁడు కాదు; అంతే కాదు—ఈ ఘట్టమున శిశుపాలునిలో ద్వైవిధ్యము కనుపట్టును. కృష్ణుని భంగ్యంతరమునఁ బొగడును. శాపావనానసమయము సమీపించుచున్నది. అందువలననే శిశుపాలునిలోనిదివఱకులేని జ్ఞానము భాసించియు భాసింపక భాసించును. ఇదంతయు నన్నయ వాచ్యముచేయలేదు. శిశుపాలుని మాటలను బట్టియే మనకది యర్థమగును—

“నీ నాలుక యొక్కడయ్య

వ్రయ్యవలయు నూలు వ్రయ్యలు గాగ న

ట్లయినగాని చాల వతని బొగడ

నెల్ల దాని నేన యెఱుగుదు నెందు వా

డర్థ్య దానయొక్కడ డయ్యె జెవును!”

భీష్ముని కొకే నాలుకయున్నది. కృష్ణుని పరాక్రమముల నెన్నవలయు నన్న నొక నాలుకచాలదు. కావున నొక్కనాలుక వందనాలుకలయిన గాని అతనిని బొగడుట సాధ్యముకాదు. పొగడుటకు భీష్ముడెఱిగినది చాల స్వల్పమని కూడ శిశుపాలుని భావము. అందువల్ల నే “ఎల్లదాని నేన యెఱుగుదు” ననట. శిశుపాలునిలో నీవిధముగ నొక యున్న తిని దీసికొనివచ్చినాడు నన్నయ. “నవునకుడు” అను భావమును మార్చి “నీయం దనపత్యేత యను సధర్మమున్నది” అని భీష్ముని నిందించి నట్లు వ్రాసెను. అధర్మపరులకు మాత్రమే సంతతికలుగదు; సంతతి కలుగకుండుటకూడఁ బాపమే యను సీతిని బట్టి శిశుపాలుడు బ్రహ్మ చారియయిన భీష్మునకు సనపత్యేత్వదోష మారోపించినట్లు నన్నయ సవరణ. దీనివలన శిశుపాలుని మూర్ఖత్వమును బాగుగాఁ బట్టియిచ్చి నట్లయినది. కొంతసేపు శిశుపాలుడు భీష్ముని మరలనిందించును. కృష్ణునిగూర్చి “నా యెఱుంగని యదియె జనార్దను బలంబు నత్యున్నతి యుక్” అనును. అంతకుముందుఁ జెప్పిన “ఎల్లదాని నేన యెఱుగుదు” ననునప్పటి జ్ఞానమే శిశుపాలునికి మరల భాసించినది. అందువల్ల నే బెర్హ ద్రోధిని మార్కొనలేక ముకుందుడు పాటిపోయెనని నిందించుచున్నట్లుగాఁ బొగడినాడు. “ముకుందుడు” అనగా ముక్తిసాగువాడని యర్థము. కృష్ణుడు జరాసంధునితో యుద్ధముచేసి పాటిపోయెను. కాక, యేమిచేయవలయును? ముక్తిసీయవలయును. శాపాపనమునకు సమయము రావలయును గదా! రాలేదు కనుకనే పాటిపోయెను. జరా

సంధుడు పరమబ్రహ్మణ్యుడు. కృష్ణుడు బ్రాహ్మణవేషమున భీమా
ర్జునులఁ దోడుచేసికొని వధియించెను. ఇదియు స్తుతియే. బ్రహ్మణ్యు
డైన వానికి వ్రాహ్మణేతరునిచేతఁగాక బ్రాహ్మణుని చేతిలోనే చచ్చుట
యొకయూటట. కృష్ణుడట్లు జరాసంధునికిఁ దృప్తి పుటించెనని శిశుపా
లుని భావము. తరువాత రెండాటనెలదులు గలవు. ఈరెండింటియందు
నొకరకమైన క్రమము పాటించఁబడినది—

“బూతు వొడిగనట్లు వొగడెను పొగడంగ

వలయు నేని మృగుగవంతలయిన

కర్ణశల్యులాదిగాఁ గల వీరులఁ

బొగడు చుండరాదె పొద్దువోక”

కృష్ణుని బొగడుట యేల? నీకంతి పొగడ వలయుననియే యున్నఁ
గర్జుడు, శల్యుడు మున్నగు వీరులను బొగడుము— అని చెప్పెను. దీని
వలన శిశుపాలునికి వారన్న సప్తము కావున నట్లనె యనిపించును. కాని
అతని భావమది కానేకాదు. తరువాతి పద్యమునఁ గాని, అది తెలియదు—

“అన్యకీర్తనంబు నన్యనిందయుఁ దన్నుఁ

ఒరగఁ బొగడికోలుఁ బ్రదిక్కోలు

నాపగాతనూజ యార్యవృత్తములు గా

వనిరి వీని నాద్యులయిన మునులు”

అని యనుటచేతఁ బొగడుట యతనికి సమ్యక్తము కాదని తేలినది. మఱి,
కర్ణ శల్యుదుల నేల పొగడుమునుట? వారు పొగడ్తల నాశించువారు.
కావున వారిని బొగడినఁ బ్రయోజనమైన నుండును, కృష్ణుడు పొగడ్త
లను గోరఁడు.

ఇట్లు శిశుపాలునిలో రెండు స్వభావముల నుంచి మాటాడించి
నాఁడు. సభలో నెల్లరుఁ దిట్టించున్నాడనియే తలంచిరి. అట్లు దలఁప
వలయు ననియే శిశుపాలుని భావము. లేనియెడల శాపముముగియదు.

ఈ విషయమును దెలుపుటకే యింకను వచనకాశమిచ్చి నన్నయ తన మాటలుగా “అని రూక్షాక్షర వచనంబుల నాక్షేపించు” అను చున్నాఁడు. రూక్షాక్షరములో, రూక్షవచనములో అన్నఁబాలునే! రూక్షాక్షర వచనములని చెప్పుట యేల? ఇచట వచనములు రూక్షములు కానే కావు. అక్షరములు మాత్రమే రూక్షములు. అట్టి యక్షరములతోఁ గూడిన వచనములనే శిశుపాలుఁడు పలికెను. కావున వినుటకుఁ దీవ్రముగా నున్నను భావము తీవ్రము కాదని తెలుపుటకే నన్నయ యీ సమాసమును వాడెను.

శిశుపాలుని యాధ్యత్యము భీమునికిఁ గోపముఁ దెప్పించినది. అతఁడు రాద్రాకారమును ధరించెను—

“ప్రకటితకోపవేగమునఁ బద్మదళాయతనేత్రమున భయా
సక తరలీల చాలె సరుణద్యుతి సుద్యతమై త్రిశాఖయై
భ్రుకుటి లలాటదేశమునఁ బాలెన్ ద్రికుట తటి త్రిమూర్తగా
మకృతిఁ బ్రభంజన ప్రియతనూజున కంతకమూర్తి కచ్చటక.

ఇట్లు నిఖిలత్త్రియ త్రాస జననంబుగా నలిగి దంతవందప్టదారుణ ముఖుడై శిశుపాల నిర్మూలనాభీల సంరంభంబున నున్న భీమునేను వారించి భీష్ముండిట్లు ని చెప్పె” —

పై పద్యవచనములందున్న యక్షరసమావేశము భీముని స్వరూపమును దెల్పును. పరుషాక్షరములు, సంయుక్తాక్షరములును గలవు కాని సుదీర్ఘ సమాసములు లేవు. లేకపోవుటకుఁ గారణము— భీముడు కోపావేశమున నొడలు మఱచిపోలేదు; ఊగులాడుటలేదు. భీష్ముడు వారించి సంత నాగిపోయెను. ఈతనిస్వరూపము నింకొక పదిపద్యములు చాఁచిన తరువాత భీష్టునిచేత నన్నయ యనిపించును. భీముడు “గభీర పరాక్రముడు.” అట్టివానికి సుదీర్ఘ సమాసముల యోజనము నిష్ప్రయోజనము.

ఈ పద్య వచనములందలి భావమును, గొంతవఱకుఁ బదములను గూడ గ్రహించి తీక్కన విరాటపర్వమున నొక పద్యమును వ్రాసెను.

అదియుఁ జంపకమాలయే. విరటుని సభయందు సైరంధ్రీ కీచకుసచేఁ బడినవాటును జూదిన భీమునివర్ణన. మొదటి రెండుపాదములను జన్న మాటలతోఁ జెప్పి చివరిరెండు పాదములందు నొకటే సుదీర్ఘపమానము వేసినాఁడు కవిబ్రహ్మ.

భీష్ముడు భీమునికి శిశుపాలజన్మవృత్తాంతమునుదెల్పి కృష్ణుని చేత మాత్రమే శిశుపాలుఁడు నిహతుఁడగునని వెల్లడించెను. అట్లు కానియెడలఁ దాను బ్రతుకనిచ్చువాడను గానని కూడఁ జెల్పుచు “మదీయ చాప నిర్గత చటుటోగ్రమార్గణ నికాయ పయోధిమునుంగక” అన్యులు తప్పించుకొని పోలేరనెను.

భీష్ముడు పలుకుచునేయున్నాఁడు. శిశుపాలుఁడు భీష్మభీములను చాటి జనార్దనున కభిముఖుఁడైనాఁడు. ఇంతవరకు ధర్మజునితో భీష్మునితో మాటలాడెనే కాని కృష్ణునితో “మాటాడలేదు. ఇప్పుడు కృష్ణుని కభిముఖుఁడై నిల్చి మాటాడుచున్నాఁడు. నన్నయ కృష్ణునకు విశేషణము “జనార్దనుఁడు” అని వాడెను. ఇదియెంతో యభిప్రాయముతో వేసినది. జన్మమునర్దించువాఁడు-అనగాఁ బునర్జన్మరాహిత్యమును గలుగఁజేయువాడని యర్థము. జరాసంధునితోఁ బోరినవాఁడు ముకుందుఁడు. ఇప్పుడు శిశుపాలుఁడు జనార్దనునికెదురుగా నిలఁబడినాఁడు. అంతే కాదు. పాండవులతో, భీష్మునితో బాటుగాఁ గృష్ణుని యుద్ధమునకుఁ బిలుచుచున్నాఁడు. కృష్ణుఁడప్పుడు చక్రధరుఁడు. ఈతరువాత సతనికిఁ జక్రముతోఁ బని గలుగునని తెల్పుటకే నన్నయ “చక్రధరుఁడు” అను విశేషణమును వాడినాఁడు. కేనియెడల మూలమునందువలెనే కృష్ణుఁడు చక్రమును దలఁచుకొనెననియు, నది చేతిలోనికి వచ్చినదనియుఁ జెప్పవలసివచ్చెడిది. ఇంతయేల? ఒక్కవిశేషణముతో నది యంతయు సుందర సుఘటితమైనది.

ఇంతవరకును గృష్ణుడు కేవల పాక్షి. ఇప్పుడుమాత్రమే ఆతడు మాటలాడుట నుపక్రమించెను. అదియు శిశుపాలునితోఁ గాదు-రాజ చక్రముతో. శిశుపాలుని దోషములను. చా నవరాధశతమును సైదుటయుఁ దెల్పెను. నభలోఁగూడ నిర్నిమిత్తముగా విరోధముఁ బూని అత్యంతశత్రుఁడయ్యెనని తెల్పుచుండఁగా శిశుపాలుఁడు మరలఁ గృష్ణుని ఛిక్కరించుచుఁ బలికెను. అప్పుడు—

“అనల శిఖాలి దూల దనుజాంతకచక్రము రాజచక్రమై
 ల్లను భయమంద మూర్ధవికలంబుగ నప్పుడు సేసెఁ జేదినం
 దను తనువున్ బ్రహదుద్ధిర థారలు బోరన మీఁదికొల్కఁగాన్”
 అతని వృథుదేహము వెల్వడు తేజము పరమేశ్వగు దేహముఁ జొచ్చినది. విస్మయోత్ఫుల్ల విశాలనేత్రులయి భూపతిలెల్లరు జూచుచుండిరి. ఇది హఠాత్సంభవము! చక్రమెచ్చటనుండి వచ్చెనో చెప్పలేను నన్నయ. దనుజాంతక చక్రము-దనుజుల సంతము చేయు చక్రము; దనుజాంతకుని చక్రము. అర్ఘ్యనమయమునఁగూడ గృష్ణునితోడనే యుండి యుండునా? ఉన్నదనియే యనుకొనవలయును. దానిని దెలుపుటకే యీ నన్ని వేశమునకుఁ బూర్వము “చక్రధరుఁడు” అను విశేషణము వాడుట.

“జయ జయనినాదమున న

వ్యయు సంబుజసాధు భువనవంద్యు నుపేందుగ్రిం

బియ్యమునఁ బొగడు జనంబుల

దయిన మహాధ్వనియుఁ జెలఁగె నతి తుములం బై”

మాటలను జాలఁదక్కువగా వెచ్చించుకొను నన్నయభట్టు నాలుగు విశేషణముల నొక్క మాటుగా వాడినాఁడు. ఇక్కడ ఒకసాగనున్నది. ధ్వనితుములముగా నున్నది. పొగడు జనులందరు నన్నిగొంతులతో జయనినాదము చేయుచున్నారు. కాని కృష్ణునిలో నొక్కొకయంశ మొక్కొకనికి నచ్చినది. అందువలన చారా యా యంశములను బేర్కొని

జయనాదమొనరించుచున్నారు. అవ్యయా! జయ! అంబుకనాథా! జయ! భువనవంద్యా! జయ! ఉపేంద్రా! జయ! — ఇవి అక్కడఁ జేసిన నివాదములట! నిర్వహణమున నద్భుతము వెల్లివిరిసినది. నాటకీయ రచనమున నిది పరాంకోటి నందుచున్నది.

ఈ విధముగా మొదటినుండి చివరివరకుఁ జలత్ సౌందర్య సంపన్నముగాఁ గథను నడిపించినాఁడు నన్నయ. మూలములోనున్న యత్యుక్తులను మాని, సహజములు, పరిశ్రములు స్వభావసిద్ధములు నయిన వర్ణనలతోఁ గావ్యమునకుఁ బుష్టిని గూర్చినాఁడు. అలంకారయోజన లేకపోలేదు. కాని, యున్నట్లే యనిపించలేదు. అంతటి ప్రయత్న గోచన మతనిది. తనకావ్యమెల్లను నాటకమువలెనే నడచినది. పాత్రీలువచ్చి తమ సంభాషణలను దాము చెప్పుకొనెను. అవికూడ సంగ్రహములై, స్వభావసౌందర్యములై కథాగమనమునకుఁ దోడ్పడెనే కాని వానితోప నవి పోలేదు. ఒక సన్నివేశమునుండి మరియొక సన్నివేశమునకు మారు నపుడు రంగురంగుల కాంతుల కదలిక వలె నన్నయ యాకర్షించి, కొత్తసన్నివేశమునఁ బాత్రుల చిత్తమును హత్తించును. ఇట్లు సర్వతోముఖమైన సౌందర్యమును సంపాదించుకొన్నది ఆంధ్రమహాభారతము నందలి శిశువాలవధ.

స్వస్తి.

నన్నె చోడుని గురుస్తుతిత్వము

శ్రీ బండారు తమ్మయ్య

తేజను జాను తెన్నుమడి తీరును సంస్కృతసూక్తిబంధముక
రాజిలుకల్పవాదులును గ్రాలింగ శ్రీగురుపాదపద్మమం
దోజు గుమారసంభవన ముజ్జ్వలకావ్యముఁ బూమ్మనద్గుణ
భ్రాజిని నన్నెచోడగురు భక్తశిఖామణి సంస్కరించెదన్.

కుమారసంభవకృతికర్త నన్నెచోడుడు టేంకణాదిత్య, కవిరాజ
శిఖామణిబిరుదాంచితుఁ డని యాతనికృతివలనఁ దెలియుచున్నది. ఈతని
కవితాశక్తి, కల్పనాయుక్తి గుర్తించినవిద్వాంసులు కవిరాజశిఖామణి
బిరుద మీతనియెడ నన్వర్థముగ విరాజిల్లుచున్న డని నిర్వివాదముగ
సంగీకరించుచున్నారు. కవిత్వత్వమునుబట్టి యీతఁడు కవిరాజశిఖా
మణి యగుటయే కాక యఖండము ననన్యపామాన్యము నగు గురుభక్తి
మహత్త్వమూలమున గురుభక్తిశిఖామణి యను నన్నతికీఁ గూడ నెం
తయుఁ దగియున్నవాఁ డనివిన్నవించుచున్నాను. ఈతని గురువు జంగమ
మల్లి కార్జునశివయోగి. ఆతనికి నన్నెచోడుడు తనకృతి సంకీర్ణమొందె
యీతఁకిఁ బరమేశ్వరుఁడతో నభేదాధ్యవసాయ మొనర్చి కృత్యవతరణిక
యందును, అశ్వాపాద్యంతపద్యములందును బహుముఖములుగ నప్రతి
మానముగఁ దన గురుభక్తిని బ్రదర్శించియున్నాఁడు. నిరుపమం బగు
నట్టి గురుభక్తిసంపన్నతతో గురుచరణారవిందములకే కృతి సంకీర్ణ
మొసంగిన సుకృతివర్యుఁ డీతఁడు గాక యాంధ్రకవిలోకమున మఱి
యొకఁడు గానరాదు. నన్నెచోడుడు నాతనిగురుఁడు జంగమమల్లి కా
ర్జునఁడు కాలాముఖవాళువత సంప్రదాయమునకుఁ జెందియుండు రని
తై వసంప్రదాయజ్ఞులగువీజ్ఞులు పలువురు తలంచుచున్నారు. ఆధ్యాత్మిక

గురుని సాక్షాత్పరమేశ్వరునిగ సంభావించుట భారతదేశమున సర్వ మతీయులందును సనాతనాచారముగ నున్నది.

“గురు ర్భృహ్మ గురు ద్విష్ణు, గురు ద్వేవో మహేశ్వరః
గురు సాక్షాత్పరబ్రహ్మ, తస్మై శ్రీగురవే నమః”

అను గురుస్తుతిపూర్వగ్రాహక మెల్లరకు నిత్యస్మరణీయముగ నుండుట సర్వవిశ్రుతిము. ఇందుల కనుగుణముగనే “సాస్తి తత్త్వం గురోః పరమ్” “నగురోరధికమ్” అను మాక్తులు మనమతవాఙ్మయములందుఁ బ్రబలి యున్నవి. ఈసనాతనాచారసంప్రదాయములందుఁ ద్రికరణశుద్ధిగ సంపూర్ణ భక్తివిశ్వాసములు గలపద్మ క్తశిఖామణి యగుటచేతనే నన్నెచోడుఁ డుభయతారకముగఁ దవకృతిని నిజగురున కంకిత మొసంగి ధన్యుడయి నాడు. శైవవాఙ్మయములో జంగమశబ్ద మనుశ్రుతిముగఁ జరలింగ (తీవి రూపమునఁ జలించుశివుఁడు అనఁగా శివభక్తుఁడు) వాచకముగనే యుపయుక్త మయియున్నది. “జంభవేశంగచ్ఛతీతి జంగమః” అనిమల్లి నాథుని స్మర్యచనము. “చర తీతి చరః” అనిచరశబ్దఃష్పత్తి. కావున జంగమశబ్దము కలవాచకము గాదు. “లింగక్యై స్థల ఇల్ల, జంగమక్యై కుల ఇల్ల” అనుసూక్తి కన్నడమున నుప్రసిద్ధము. కాఁగా, చర, జంగమ, చరలింగ, జంగమలింగశబ్దము లేకార్థబోధకములుగనే కేవలము శివభక్తవాచక ములుగానే శైవవాఙ్మయమునఁ బ్రయుక్తము లయి యున్నవి. నన్నెచోడుఁడు తనగురుఁడు మల్లి కాద్వపయోగికి జంగమోపశబ్దమును తేర్చిన దీభావముతోడనే కాని మఱియొకటి గాదు.

“మ. అమలజ్ఞానసుదీపవర్తి గౌని వృద్ధాచార్యుడై వేదశా ।

స్త్రుములం దున్న సదర్థ మెల్లఁ గౌని విద్యతీతి గావించువా ।

ని మహాత్ముం డనఁ బొల్పు పుణ్యానిధి వాణిముఖ్య సర్వజ్ఞ, జం ।

గమలింగం బగుమల్లి కాద్వప సవా కల్యాణుఁ గీర్తించెదన్”

“వ. అమృతాంశుభూషణావతారం బై విలసిల్లుకాగనుమల్లికార్జున
దేవు నిఖిలజనశిరోవిభూషణామలదివ్యశ్రీరాదంబు లాకల్పాంతస్థాయిగా
విభూషించు టశేషజగజ్జేగీయమానంబు.” (ఆ 1 వ 16)

“వ. కార్జునం బరమశ్రీసగోత్తుంగమణిశ్రీవంగతమల్లికార్జునదేవతా
కం బై జగంబులం బ్రత్యక్షం బై ప్రవర్తిల్లు జంగమమల్లికార్జున
దేవుం డయి.....మునిజనముఖమణిముకురుం డయిన
జంగమమల్లికార్జునదేవునకు” (ఆ 1 వ 58).

“మనుజాకారమహేశున కనుపమచరితునకు మల్లికార్జునమునికీ”
(ఆ 1 వ 66).

ఇత్యాదిగాఁ గృత్యవతరణికలో నన్నెచోడుడు వ్రాసినపద్యగద్యము
లందలి విశేషణములు గూడ నిందుకుఁ దార్కాణములు. నన్నెచోడుని
దృష్టిలో గురునికన్న భిన్న మయినవి మఱొకటిలేదు. ఇట్టిదైవము
విద్యాగురుడు, ఆధ్యాత్మికగురువు, సత్ప్రభుడు, కూర్పునిశేఖరుడు
నమస్తము నాతినికీ గృతివతి యగుజంగమమల్లికార్జునుడే.

సీ. శరధిసరులుపయోధరములుకొనివచ్చికురికివారిధియందుఁగూర్చునట్లు
చేసెఁ బండిసవిత్తుచేసెక ఫలకాంక్ష బోగ్రీన్ము వెడవెట్టునట్లు
రోహణాచలవతి కూహించివరరత్న నంచయంబున విభూషించునట్లు
తీర్థాభి కర్థి డ త్రీర్థోకంబుల, నెనకంబుగా నర్ఘ్య మిచ్చునట్లు.

గీ. నింగి ముట్టియున్న జంగమమల్లయ వరమునందుఁ గనిన వస్తుకవిత
దగిలి వారియంద నెగడింతు రవికి దీ పమున నర్పలిచ్చు పగిది
వోలె. (ఆ 1 వ 49).

చ. గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికిం గృతి చెప్పి పుణ్యముగ
వరమును దేజముం బడయ, వచ్చు జగంబున నిశ్చయంబు మ
ద్గురువును నిష్టదైవమును గూర్చునిశేఖరుడు దాన నాకుఁ గా
కొరునకు నిల్లు సేకుఱునె, యొక్కట లాభము లెన్ని యన్ని
యన్, (ఆ 1 వ 53).

అను పద్యములందుఁ బూర్వోక్త భావములు వెల్లివిరియ సన్నెచోడుఁడు విప్పప్ట మొనర్చినాఁడు.

కేవలశివపారమ్యమును, శివునియపరావతారముగఁ దాను సంభావించి పూజించుజంగమమల్లి కార్జునగురుని శివత్వమును బ్రకటించుటకే సన్నెచోడుఁడు తనశక్తివైపుద్యముల నెల్లఁ గృతీరచనమున వివిధాగించినాఁడు గాని వ్యచరిత్రీనిరూపకము లగు నైహికవిషయములయెడ నాతఁ డంతగా దృష్టిఁ బటపక యుదాసీనతనే వహించెను. తనయునికిని గూర్చి కాని, కృతీరచనాకాలమునుగూర్చి కాని తగువివరముల నాతఁ డుగ్గడింపలేదు. కావుననే తంజావూగుసరస్వతిమహాలు లిఖితపుస్తకాలయ ముండలి యేకైకతాశిష్యప్రతినిబట్టి యీతని కుమారసంభవప్రథమ భాగమును దొలుదొలుత 1909 సంవత్సరమున కీ॥ శే॥ శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ముద్రించి ప్రకటించి నప్పటినుండి యీతనికాలమును గూర్చి కవిత్వతత్త్వాధికములఁగూర్చి వాదోపవాదము లాంధ్రవిద్వాంసులలో నిప్పటికి జరుగుచునే యున్నవి. “లోకములోని మహాకవులగతులన్నియు నిట్లే పండిగ్గమతిభేదములచాలయ్యె. లోక మితనికివితాప్రభావ మిట్టి దని యెఱుంగఁ గాఁబోలుఁ గాలము తనపట్టియక మనల నంచించుచున్నది.” అని శ్రీరామకృష్ణకవిగారు 1914 సంవత్సరములో నీకృతిద్వితీయభాగప్రకటన సమయమునఁ బీఠికలో వ్రాసియున్నాడు. ఈ కార్యమండలి భాష యొకవైఖిని బట్టియు, మఱి కొన్ని యితరసందర్భములబట్టియు నీకవి సన్నయభిజ్ఞునకుఁ బూర్వుఁ డని కొందఱు, సన్నయతిక్కనలకు నడిమి కాలమువా డని కొందరు చాల్కురికి సోమనాధున కిటీవలివాఁ డని కొందఱు తిక్కనకేతనలకుఁ గూడఁ దరువాతివాఁ డని కొందఱు పలువురు పరిపరవిధముల విరూపింపనెంచుటయే కాని నిర్వివాదముగా నీతనిదేశకాలము లిదమిద్దముగ నింతివఱకు నిశ్చయింపఁబడలే దనుట సర్వవిదితము, అయినను గొందఱు బుద్ధిమం

తులు నన్నెచోడుడె యాతనిదేశకాలములను దెలియఁదగు సాధనము లనుదనకావ్యమున గూఢముగా గర్భిత మొనర్పినాఁ డని విలక్షణము లనువితవితవిధముల నవలంబించి తమ యభిప్రాయములఁ బ్రకటించు చున్నారు. అందు మిత్రులు శ్రీ దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డిగారు ప్రముఖులు. ఇందుఁ గూర్చి వారు వివిధ వ్యాసములను బహుపత్రికలలోఁ జరకాలమునుండి ప్రకటించుటయే కాక తత్సారాంశముల నెల్ల గ్రంథరూపముగ గ్రంథించి 1951 సంవత్సరమున “నన్నెచోడకవితరత్న” అను పేర శ్రీ నేలటూరు వేంకటరమణయ్యగారి మున్నుడితోఁ బ్రత్యేక గ్రంథరూపముగఁ గూడఁ బ్రకటించినారు.

నన్నెచోడుడు కృత్యవతరణికలోఁ బూర్వగీర్వాణకవులఁ గొందఱ న్మరించి సంస్తుతించునందర్భములో భారవినిగూర్చి; ఉద్యుటునిగూర్చి యీక్రిందిపద్యములు రచించినాఁడు.

“భారవియు వస్తుకవితను, భారవియుం బరగి రుదయపర్వతశిఖరా
గ్రారోహణేంద్రకీలనగారోహణవర్ణ నల జనారాధితం బై

(ఆ 1 ప 20).

“శ్రీమముననుద్భుటుఁడుగవి, త్వముమెఱయఁగుమూరసంధనముసాలంకా
రము గూఢవస్తుమయకావ్యముగా హయలీల చెప్పి హను మేప్పించె

(ఆ 1 ప 21).

ఇందు భారవినిగూర్చిన మొదటిపద్యమందలి ఉదయపర్వతశిఖరాగ్రారోహణశబ్దములఁబట్టి ముం దుదాహరింపఁబోవు మఱొండుపద్యమందలి “ఉదయనగ” శబ్దమునుబట్టి నన్నెచోడుడు నేటి నెల్లూరుమండలమందలి యుదయగిరితాలూకాప్రాంతములను ఉదయగిరిరాజధానిగా నేలిన తెలుఁగుచోడరా జని శ్రీకృష్ణారెడ్డిగారు నిరూపించుచున్నారు.

కుమారసంభవావతారికలో సన్నచోడుడు—

“అఽనరపాలమాధిదళితాంఘ్రియుగుం డయి పాకనాటియం
దిరువదియొక్కవేయిటికధీశుఁడు నాఁ జనుచోడబల్లికిం
జరతరక్తి ర్తి క్రిగ, మహిషీతిలకం బనమైహయాన్వయాం
బరశశి రేఖ యైనగుణభాసిని శ్రీనతికిం దనూజుఁడన్. (అ 1 ప 53).

“కలుపొన్నదిరులఁ బెరుగం గలుగోడిరవంబు దిశలఁ గలయగఁజెలఁగన్
బొలుచు నొరయూరికధిపతి సలఘుపరాక్రముఁడఁ టెంకగాదిత్వండున్.
(అ 1 ప 54).

అనుపద్యములలోఁ దాను పాకనాటిలో రాజ్యమేలినచోడబల్లికి నాతని
పతిమణి శ్రీనతికి నుడయించిన తనయుఁడ ననియు, దక్షిణదేశమందలి
బరయూరి కధిపతి ననియు, టెంకగాదిత్వవిరుదాంచితుఁడ ననియు వ్రాసి
నాఁడు. తాతిపొన్నలు పూచునట్టిది, తాతికోడి గట్టిగాఁ గూయునట్టిది
యని విశ్రుతి గన్నయొరయూరు దక్షిణ దేశమునఁ గావేరీతీరమున నున్నది.
కరికాలచోడుడు మున్నగునుప్పసిద్ధశివభక్తులు, చోళరాజు లచ్చటనే
పరిపాలన మొనర్చిరి. శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు “కావేరీతీరమున
నుండునొరయూరిపురమునకుఁ గోబ (కోడి) యనునామము కలుగుట
ద్రిఁడభాషాకృతులలో నుప్పసిద్ధుఁ - అంధ్రచోడులు కారితకావేరీతీర
కరికాలచోడవంశజు లగుటయు, నొరయూరిపురవరాధీశ్వరు లగుటయుఁ
జోడశాసనవిఖ్యాతాంశములు అయినను సన్నచోడునివర్ణనము నించుక
చక్కగా నాలోచించిన సతః డొరయూరికే పరిపాలకుఁ డనియుఁ గేవ
లము కులక్రమాగతవిరుదముఁ బేర్కొన్నవాఁడుఁ గాఁ డనియుఁ దోఁపక
మానదు.” అని 1914 లోఁ బ్రకటితమైనకుమారసంభవము ద్వితీయ
భాగముయొక్క యవతారికలోఁ దమయధిపాయమును బ్రకటించి
నారు. కాని తనతండ్రి చోడబల్లి పాకనాటిలోఁబరిపాలించినవాఁ డని సన్న
చోడుఁడే చెప్పినప్పు డతఁడగుఁడ లేఁగదేశముననే పరిపాలన మొన

ర్పివలెలుగుచోడుడు యని, బరయూరిపురవరాధీశత్వము, కరికాలచోడ
 వంశజత్వము కేవలము శౌరవార్థముగఁ గలకర్మామాగతమర్యాద ననుస
 రించి చెప్పికొన్న విశేషణములే యనియుఁ దలంచుటయే సమంజస మని
 పలువురుపండితుల మతము- అంధ్రదేశమున పాత్రస్థి, కొణిరెస మున్నగు
 స్థలము లీతెలుగుచోడులకు రాజధానులుగానుండుట సుప్రసిద్ధము. కావున
 నన్నెచోడుడు వాతనితండ్రి చోడబల్లి పాకనాడుపాత్రస్థినాడులలో
 నెక్కడనోయొక్కచోట నుండి పరిపాలన మొనర్చియుండవచ్చును. కృష్ణా
 రెడ్డిగారు చెప్పునట్లు ఉదయగిరియే నన్నెచోడుని యునికి యని ఇద
 విశేషముగ నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారములు లేవు. ఇక రెండవ
 పద్యములో నుదాహృతుఁడయిన యుచ్చటుఁడు క్రీ.శ. 800 ప్రాంతమునఁ
 గాత్తీర దేశరాజు జయాపీఠునియొద్దనుండుండినవాఁడు. అతఁడు కాన్యా
 లంకారసంగ్రహమును అలంకారశాస్త్రగ్రంథమును రచించి లక్ష్మణ్ణిక
 ములలోఁ గుమారసంభవకథలోని యేక దేశ మగు పార్వతీనిగియు నం
 దర్శనమందలి పాదుని పటువేషధారణమును గథావస్తువుగ గూఢముగ
 గర్భిత మొనర్చినాఁడు. నన్నెచోడుఁడు పూర్వోక్త పద్యమునఁ బయివివ
 యములనే ప్రశంసించి యుచ్చటుని కుమారసంభవక దేశమునకు గూఢ
 వస్తుమయకావ్యవిశేషణము నుద్దేశించెనని కీ. శే. శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రి
 గారు తమయభిప్రాయమును బ్రకటించిరి. హరలీలా నైవృతి మతొకటి
 గూడ నుచ్చటుఁడు రచించినట్లు మల్లి కావ్యవపండితుని శివశత్రుపారపద్య
 మునుబట్టి వ్యక్తమగును. నన్నెచోడునిపద్యమందలి క్రమమును బట్టి గూఢ
 వస్తుమయకావ్యవిశేషణము హరలీలతో నన్వయించుట సమంజస మని
 తోచును. ఏమయినను నీవిశేషణము ఉచ్చటుని కావ్యములలోఁ గుమార
 సంభవమునకో, హరలీలా నైవమునకో చెల్లునుగాని నన్నెచోడుని కుమార
 సంభవమునకుఁ గా దని చెప్పునక్కఱలేదు. కాని మనకృష్ణారెడ్డిగారు దీని
 నాధారముగాఁ గొని నన్నెచోడుఁడు గూఢవస్తుకావ్యరచనాప్రియఁ

డనియు, నాతనికి మారనంభవము గూఢవస్తుమయ మనియుఁ జెప్పి తమ
యిచ్చవచ్చినట్లు పుచ్చులవిడిగా నెన్నియో వింతవింత నిర్లయములఁజేయు
చున్నారు. నన్నెచోడుడు తన శృతిరచనావిధానమునుగూర్చి—

“సరళముగాఁగ ధావములు, జాను తెనుంగున నింపు పెంపుతోఁ
చిరిగొన వర్ణనల్ ఫణితి, పేర్కొన నబము లొత్తగిల్ల బం
ధురముగఁ జ్రాణముల్ మధుమృదుత్వరసం బునఁ గండభింప, న
క్షరములు సూక్తు లామృతకుఁ గర్ణరనాయవలీలఁ గాల్గఁగాక”
(అ 1 ప 85)

అనుపద్యమున స్పష్టమొనర్చియే యున్నాడు. కావ్యమును గూఢపాన్ని
లముము గావించి పాఠకులఁ జగితలు నొనర్చి విషవసూర్జితములఁజేయుట
యాతని యుద్దేశము గాదు. ఇట్టి వానికృతియెడ లేనివాని గూఢతలను,
యొక్తిమర్మములను నాకోపించుట యొకవిధముగ నాతని కవచార
మొనర్చుటయే యగు ననినాయభిప్రాయము. రెడ్డిగారి విదిత్రీవిమర్శము
లందలి ముఖ్యాంశములఁ బరామర్శించుచు నందలి యసామంజస్యము
వివరించుచు “నన్నెచోడుని కాలము” అను వ్యాసమును 1939 సంవత్సరము
లోనే ఆంధ్రప్రదేశ్ పరిషత్ ప్రచురించు (సం. 28 సం.) లోఁ బ్రకటించి
యున్నాను. నన్నెచోడుని శృతిలో గణితము, జ్యోతిషము, ఎత్తులు, జిత్తులు,
యొక్తిపంచనమర్మములు, ఎన్నెన్నియో గూఢగర్భితము లయియున్న
వని వక్కాణించుచు రెడ్డిగారు ముఖ్యముగా నందలి—

“అన్యవాదకవితలు నాదరించి, వెలయ నత్కవిగురుబుధబలము వడసి
యొనర దైవజ్ఞునట్ల శుభోదయమున, దివ్యసుకృతిఁబ్రతిష్ఠింతుఁదిరము
గాఁగ” (అ 1 ప 84)

(విష్ణుకాలనేముల యుద్ధఘట్టములోని) “వ! ఇట్లుశతముఖదశశతకర.
పరిఘశోభితు డై (కాలనేమి) యనేకవివిధాయుధవర్షంబులు గురియుచుం

దెరల నెత్తివచ్చుటఁ గని శార్ఙ్గ సాణియు నానికిం బ్రతిఘటించి నిలిచివ”

(ఆ 12 వ 93)

(తారకాసుర మణ్ముఖుల యుద్ధఘట్టములోని)

“కరిశిర మాడ మణ్ముఖుఁడు గై పున వేయుదుఁ గుంభమాక్షి
త్తర మసిధారఁ బొల్పెనఁగెఁ దారకు భంగము నూచి నవ్వు సం
గరజయకాంత కాంతరదకాంతియొ కాదని నాటుదీటి వి
స్ఫురదవదాతఖడ్గలత పూచెనొ నా జయచైత్రీసంపదఁ”

(ఆ 12 వ 182).

(తారక విజయానంతరము కుమారస్వామి తండ్రి యగుశివునికడ కేగి
యాతనిని గొంగిలించిఁ నెడి ఘట్టము).

“ద్వాదశార్థార్థసయను నాద్వాదశార్థ
వదనుఁ డొగి జుట్టె నిజభుజద్వాదశమున
నుదయదశశతకరణుఁ డయ్యుదయనగము
గిట్టి దశశతకరములఁ జట్టినట్లు” (ఆ 12 వ 215).

అను పద్యగద్యములకుఁ జిత్రవిచిత్రగతుల వివరణములు వ్రాసి నన్నె
చోడుఁడు నన్నయభట్టనకు సమకాలీనుఁ డును విక్రమశేకగతివర్ణము.
1110 అను జయనంపత్సరచైత్రశుద్ధద్విత్రియాజయవారమునకు సరియగు
క్రీ.శ.15-3-1054 తేదీని కుమారసంభవరచనమును పూర్తిగావించె నని
నిరూపించుచున్నారు.

రాజరాజనరేంద్రుఁడు నారాయణభట్టనకు నందమపూడి నగ్ర
హారముగా నొసంగిన శాసనము (నన్నయభట్టారకలిఖితము) శకసంవత్స
రము 975 అనగా క్రీ.శ.1053 నాటిది. అందు నన్నయ భారతరచనము
వ్యాచ్యముగా నుదాహృతము కాలేదు. అందుచే నన్నయ భారతరచనా
రంభ మామొలుచుటసంపత్సరమున అనగా క్రీ.శ. 1054, జయనంపత్సర

మున జరిగియుండునని విమర్శకులు నిర్ణయించినారు. నన్నెచోడుని కుమార
పంథవ రచనాపూర్తి సంతసర మని శ్రీకృష్ణారెడ్డిగారు నిర్ణయించినది
కూడ నీ శ్రీ.శ. 1054 వత్సరమే కదా! రెడ్డి గారినిర్ణయముప్రకారమే
నన్నెచోడుడు నెల్లూరునుండలమున ఉరయగిరిలో రాజ్యమేలుచుఁ దన
కావ్యరచన మొనర్చెను గదా! నన్నయభారతమును రచించినది
గౌతమీతీరమున రాజరాజనాథానమున రాజమహేంద్రపురమున ననుట
నిర్వివాదముగ సంగీకృతమయిన సుప్రసిద్ధవిషయము. నీటి రేడియో
లానాడు రేవు. అనాటి పరిస్థితులలో నన్నయ నన్నెచోడు లిరువురు
నొకరికొకరిని మఱియొకరు చూచి యనుకరించుటకు నడుమ తగినంత
కాలవ్యవధి యుండవలె ననుట వేల చెప్పవక్కఱలేదు. ఇంచుమించుగ
నీకృతు లొకేకాలమున వేర్వేరుగా దూరప్రాంతముల రచింపఁబడిన
వని తలంచునప్పుడు, వానిలో వాద్యశ్యముగల యనుకరణములు గాన
వచ్చెడిచో నవి ఘనశక్తిరహితమున దైవికముగ నేర్పడిన వనితలంచి
ననే తప్ప, ఒకరికొకరిని మఱొకరు చదివినే వానినిగావించి రచించెప్పడి
పక్షములో, నన్నయభారతము నెల్లూరుప్రాంతమునఁ బ్రచారమొందిన
యనంతరమే నన్నయతర్వాత చాలకాలమునకే, తిక్కనసోమయాజి
భారతమువలెనే నన్నెచోడునికృతినూడ వెలసియుండు నని చెప్పవలసి
యుండును. రెడ్డిగారు తమగ్రంథమున “అనుకరణములు” అను ప్రకరణ
మున నన్నెచోడునికృతినుండి, నన్నయభారతమునుండి కొన్ని పద్యముల
నుదాహరించి చర్చగావించుచుఁ దుదకు “నన్నయభట్టు ఆ సత్కవినిభు
నన్నెచోడుని ప్రబంధపద్యముల ననుకరింపకపోలేదు” — కరికాలకవి
(నన్నెచోడుడు) పద్యభావములను సమకాలికులగు నన్నయభట్టాదు
లును, తదనంతరకాలికు లగు సోమనాథాదులును అనుకరించియున్నారనుట
కొన్నియో యుదాహరణములు కలవు” అని తమభావమును బ్రకటించి

యున్నారు. రెడ్డిగారు నన్నెచోడుని కాలనిర్ణయమున కవలంబించిన మార్గములందలి వక్రత, విచిత్రగతులమాట యెట్లున్నను, చోడకవి కృతిలోఁ గాననగు నన్నయభారతపద్యములయనుకరణ మొక్కటియే రెడ్డిగారికాలనిర్ణయము సరిగాదని పరిహరించుటకు, నన్నెచోడుఁడు నన్నయ తరువాతి వాఁడని సాధించుటకు నమర్థముకాఁగల దని నాయలిప్రాయము.

ఈవిషయము లిట్లుండ రెడ్డిగారు నన్నెచోడుని కృతియెడ వారోపించినగూఢతావాసన క్రిమముగాఁ గొందఱువిమర్శకులకుఁ గూడ మరులుగొలుపుట శోచనీయము. గురువికన్న నితాపరము లేదన్నవృద్ధాచారవిశ్వాసముతో గురుభక్తశిఖామణి నన్నెచోడుఁడు కృత్యవతీరణి కలోఁ జెప్పిన “గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికిం గృతియిచ్చి పుణ్యమున వరమును దేవముం బడయవచ్చు జగంబున—”అను పూర్వోక్త పద్యమునకుఁ జై నిజెప్పినవాసనాబలవ్యామోహము కారణముగాఁ దల్ల డిట్లుచుఁ గొందఱాపద్యమును నేనన్వయించినరీతి గాక, విపరీతార్థము నూహించి నన్నెచోడునకు మల్లనామాంకితు లగునిష్టదైవము,గురుఁడు, ఏలిక వేర్వేలుగ నుండి యుండవలె నని తలంచుచు నిష్టదైవము శ్రీశైల మల్లికార్జునుఁడు, గురుఁడుజంగమమల్లికార్జునుఁడు, సృష్టముగఁదెలియు వచ్చుచున్నారు గావున మూఁడవవాఁడు మల్లనామాంకితుఁ డగుప్రభుఁడవఁడై యుండు నని యన్వేషణమునకుఁ దొడంగుచున్నారు. నన్నెచోడుఁడు నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వుఁడని నిరూపించుట కభిమతించు శ్రీ సేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు త్రైలోక్యమల్లశబ్దము బిరుదమే కాని వ్యక్తినామము గాదని యాక్షేపము వెలార్చుచు బెజవాడ శిలాశాసనకర్త యుద్ధమల్లుఁడు(క్రీ.శ. 900 ప్రాంతము)అను తూర్పుచారుక్య రాజే యాప్రభుఁడయి యుండు నని, నన్నెచోడుఁడు చాతసకి సామంతుఁ

డయియుండు నని తమయభిప్రాయమును బ్రకటించిరి. ఇంద్రాదిదేవతలు తారకానురంజనమునకై శివుని బ్రార్థించుట కేలేందినపుడు సురగురుం డగుబృహస్పతిని ముం దిడికొని యాశీనిముఖమున “దాద్ర్యవిద్రావగా” యనుమకుటము గలపద్యదశకము తోఁ బరమేశ్వరస్తుతి గావించినట్లు నన్నెచోడుని కుమారసంభవము దశమాశ్వాసమునందున్నది. “దాద్ర్యదుఃఖదహనాయ నమశ్చిరాయ” అనుమకుటముతో శ్లోకదశక ముగల పసిష్ఠమహర్షి కృతశివస్తవ మొకటి యనుశ్రుతిముగ బహుకాలమునుండి భక్తలోకమునఁ బఠనపాఠములం దున్నది. దానిని మఃమం దిడికొని నన్నెచోడుఁడు తానంతకుమున్ను బాల్యమున దాద్ర్యవిద్రావగా యనుమకుటముగల శివస్తవ మొకటి గూర్చి యుండు ననియు, అది శాశ్వతముగా నిల్చియుండుటకయి దానినే కథానందరఘానుకూలముగ గీప్తుతిగావించినశివస్తుతిగా నీకావ్యమునఁ జొనిపియుండు ననియుఁ బలువురు విజ్ఞులు తలంచుచున్నారు.

ఇందలి “మనమారంగఁ ద్రుటిక్షణంబయిననిక మర్త్యుండు భావించి” “కారుణ్యాత్మకు నన్నమానవుఁడెదంగామించి” “భక్తివల్ల దాద్ర్యవిద్రావగ న్నవ మర్థింబతియించు మానవులకు” అనుపద్యములలోని మర్త్యమానవశబ్దోదాహరణము లీ యూహకు స్ఫూర్తకములు కాగలవు. కేవలము దేవకార్యార్థమై యేగినపుడు సురగురుఁడు పరమేశ్వరు స్తుతించు ప్రత్యేకనందర్పమునకే రచితమయినచో నిట్టి విశేషగములు ఫలశ్రుతులు నందుఁ జెప్పబడకయే యుండును.

ఈ పద్యములలోని మొదటిపద్యమిది- “శ్రీరామేశగవీశ్వరాదు లెద నీశ్రీపాదముల భక్తితో నారాధించి ననుస్తలోక నముదాయాధీ శులైరన్న, సంపారుల దుఃఖనివారణార్థ మభవున్ సర్వేశు లోక త్రియాధారున్ ని న్మదిఁ గొల్వకున్కి యుజవే దాద్ర్యవిద్రావగా”-

ఇందు మొదటి పాదమందలి శ్రీరామేశ్వరవిశ్వరూపదములకు సరసముగా సమంజసముగా శ్రీరామేశ్వర = లక్ష్మీశ్వర = విష్ణువు, గవిశ్వర = వాగీశ్వర = బ్రహ్మ అని శ్రీ. శ్రీ. శ్రీపాదలక్ష్మీవతిశాస్త్రిగారు వివరణము తెలిపినారు. శివారాధన మొనర్చి శివానుగ్రహముననే విష్ణువు, బ్రహ్మ, ఇంద్రుడు మున్నగు దేవతలు తమతమపదవుల బడసినట్లు శైవపురాణ ప్రసిద్ధము. పశ్చిమదాగుళ్ళలో, కాకతీయులలో, గొండలు రాజులకు త్రైలోక్యముల్ల, త్రిభువనముల్ల, ఆహవముల్ల బిరుదము లున్నట్లు చరిత్రవలనఁ దెలియవచ్చును. తెలంగాణాశాసనములలో అనుమగొండ, భాజీపేట దర్గాశాసనములో శ్రీవర్వతప్రసిద్ధముల్ల కాఝన శిలామతాచార్యుఁ డగు రామేశ్వరపండితులకుఁ దనపూర్వు లొపంగినదాసముల సద్ధరించుచు “చలమర్చిగండ దాఁద్ర్యవిద్రావణ” బిరుదాంకితుఁ డగు కాకతీత్రిభువనముల్లదుర్గరాజు శాసనస్తంభమును నెలకొల్పినట్లున్నది. ఇందు దుర్గరాజునకు దాఁద్ర్యవిద్రావణబిరుద ముండుటచేతను, అతఁడు శ్రీ. శ్రీ. 1100 ప్రాంతమునఁ బరిపాలించి యుండుటవలనను వన్నెచోడుఁడు తనదాఁద్ర్యవిద్రావణస్తంభములో వీరిని మనమం దిడికొని వ్యంగ్యముగ సూచించియుండు నినిభావించుచు, మనరాని విశ్వవిద్యా లయపక్షమునఁ దమపరిష్కరణముతో 1948 సంవత్సరమునఁ బ్రకటించిన కుమారసంభవవీతికలో శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారి కీర్తించి వ్యాఖ్యానము లిఖించిరి.

“ఈ (శ్రీ. శ్రీ. 1100) ప్రాంతములనే కీర్తికైలమందలి మల్లికార్జునయోగి, అతనియొద్దపండితుఁడుగానున్న రామేశ్వరకవి దాఁద్ర్యవిద్రావణబిరుదు గలప్రభువు నొకచో భాజీపేట శిలాశాసనమునఁ నూడియుండుటచేత తనకుకుమారసంభవమున వన్నెచోడుఁడు వీరిని సూచించినసూచనలు అతఁ డీ కాలపువాడే యై యుండుననుట

ధ్రువపాతచుచున్నవి వలెనే యున్నవి. ఇంచుమించు సమకాలములో
 నీముగ్గురను సమకూర్పు శాసననిదర్శన మిది.”

అ.కాలమున శ్రీశైలమున మల్లికార్జునయోగియు నాతనియొద్ద
 పండితుడుగా రామేశ్వరవి యుండినట్లు శ్రీ రామకృష్ణయ్యగారు వ్రాసి
 నది పొరపాటు. శ్రీ పర్వత మల్లికార్జున శిలామతమున కాచాన్యు
 డుగా నున్నరామేశ్వరపండితునకు దాని మొనంగబడినట్లుమాత్రమే
 శాసనమం దున్నది. దానిద్రవ్యవిద్రావణబిరుదాంకితుడు కాకతిదుర్గ
 రాజు కాలము తామేర్పడిన సన్నె చోడుని కుమారసంభవరచనాకా
 లమునకు సంగతముగాలేనందున శ్రీ కృష్ణారెడ్డిగారివిషయమున నొక
 విధముగఁ దాటవ్యము నహించి, తమసన్నె చోడకవిచరిత్రగంధములో
 “దానిద్రవ్యవిద్రావణులు” అనుప్రకరణమునఁ జాలవలకుఁ జిప్పించియుం
 జినర క్షిప్రించినాకములు లిఖించిరి. “ఇంతకు కవి, కృతిపతులు నలుగురిని
 అభేదరూపకముగా “దానిద్రవ్యవిద్రావణ” అని సంబోధించియున్నాఁడు
 కాన, కవికాలమునాటి కది యొకవంశబిరుదము గాదు. పిమ్మట ఇది
 కాకతీయవంశబిరుదముగా స్థిరపడిన దనియు, శ్రీరామేశ్వర(క)విశ్వరాదు
 లన్నకవికాలమునాటి రామేశ్వర కాలముఖమతమే కాని శ్రీశైలమల్లి
 కార్జునముగా తెలియ దనియు. శ్రీ పర్వతవ్రాసినమల్లికార్జునశిలామతము
 శ్రీశైలమల్లికార్జునస్వామిపేరిటి కాలముఖమతమే కాని శ్రీశైలమల్లి
 కార్జునయోగిపేరిటి కాలముఖమతము కా దనియు చెప్పట కవకాశ
 మున్నది.”

ఇట్టిశాసనములనుబట్టి యెవఁకిఁ దోచినట్లు వారు నిర్ణయములు
 కావించుకొనుట శోచనీయము. రెడ్డిగారిగంధమునకు తొలిపలుకు
 వ్రాసిన శ్రీ సీలటూరు వేంకటరమణయ్యగారు నూడ నిందునూర్చి
 కొంత చూచి తుదకు “ఈశాసనమును ఎవ్వరి కనుకూలమైనవిధమున
 వా రర్థము చేసికొనియున్నారు. వేంకటకృష్ణారెడ్డిగారి విమర్శ గమ

నింపఁదగినది" అని లిఖించిరి. నన్నెచోడునికి మల్లవామాంకితుఁ డగు ప్రభుఁ డొకఁడు డుండినచో నాతఁడు యుద్ధమల్లుఁడై యుండు నని వేంకటరమణయ్యగారు నన్నెచోడుఁడు నన్నయకుఁ బూర్వుఁ డనుశీలన వాడమున కనుకూలముగాఁ దలంచుచున్నా రని యింతకుముందే చెప్పి యుంటిని.

ఇంతకు నివి యన్నియు, అత్యుహా లనియు, నన్నెచోడుని కావ్యమును సూఢవస్తుమయముగాఁ దలంచుదుర్భ్రమవలనఁ గలిగిన దుష్ఫలితములు మాత్రమే యనియు నావిశ్వాసము. నన్నెచోడుని దారిద్ర్యవిద్రావగాస్త్రవములోని మొదటిపద్యములో శ్రీరామేశకవి శ్వరాములు (విష్ణుబ్రహ్మద్యమరులు) శివచరణారవిందముల నెడంచల విలిపి యారాధించి తాము సమస్తలోకసముదాయాధిశు లయి రమి వృష్టముగా నున్నది. చుర్యుఁ డగురామేశకవి కిట్టిపదవీచ్రాపి యేమియు లేడు గదా. అట్టియెడఁ గవిమూలపాతమందలి గవిశబ్దములోని నరభా శ్చరమును బరుషాశ్చరముగాఁ బఠించి కీ). శ. 1100 పాఠముగాఁటి రామేశకవి కిందుఁ బ్రసక్తి కలిగించుట హాస్యాస్పదము. ఇట్టిపట్టులలో గవి, శబ్దములలో క్లేమగాని, వ్యంగ్యము గాని, ధ్వనిగాని యుద్దేశించి వప్పుడు, అతఁడు చెప్పబోవుపద్యార్థ ముభయత్ర నరివడునట్టిదిగా నుండవలెను. అట్లుగాక యూరక వెత్తిరానిచేతితాలవలె శబ్దముల ను యోగించినచో సూఢత, పౌఢతలకు మాటు మూఢత యనివార్య ముగా నాతని కంటఁగట్టవలసివచ్చును. నరభభావములతోఁ గావ్యరచన సాగింతు నని ప్రతినచేసినకవిరాజశిఖామణి కిట్టిమూఢత ఘటించుట యపచారముగాక మతేమగును? నన్నెచోడునిదృష్టిలో, కాలములో రామేశకవి యనునతఁ డొక్కఁడు లేనేలేడు. మృత్యుదేవతాముఖగవ్య రవిద్రావిగులగుభూజానులు బిరుదములు తిగిలించుకొన్నంతమాత్రమున దారిద్ర్యవిద్రావములు కానేరరు. "మెఱుంగుఁ గోరలు డుల్ల మృత్యు

దేవతనోరు ధట్టించి యగకాలఁదన్నిన” ధట్టుఁడు గట్టునిల్పఁ జొక్కఁ
 రుఁడే నన్నెచోడునిదృష్టిలో నిక్కమయినదారిద్య్ర విద్రావణుఁడు
 “దారిద్య్రదుఃఖదహనాయ నమశ్శివాయ” యను ప్రాచీనమహర్షి కృత
 స్తుతియే యీతనిదారిద్య్రవిద్రావణస్తవపద్యవశేషరచనమున కుద్బోధ
 కము. అతనిపద్యమందలి “సంసారురీ దుఃఖనివారణార్థ” మను పదముల
 లో‘స’దుఃఖ’ శబ్దమునూడ నిందుకు స్ఫోరకము. తనగురుఁడు పృథ్వాచా
 రుఁడై విద్యత్ప్రీతి గావించిన మహాత్ముఁ డని ‘అమలజ్ఞానమదీపవత్రి
 గొని పృథ్వాచారుఁడై’ యను పూర్వోక్తపద్యమున నన్నెచోడుఁడు
 ప్రశంసించినాఁడు. గురుని కనుకూపుఁ డయినశిష్యుఁ డయి పృథ్వాచా
 రానుగుణముగ, గురునికన్న భిన్నమగుతత్త్వము మఱొందు లే దనెను
 సనాతనోక్తియందు దృఢభక్తివిశ్వాసములుగల గురుభక్తశిఖామణి
 తా నగుటవలనఁ దనచాలిటి యిష్టదైవము, గురువు, ప్రభువు నగుగురు
 నకుఁ దనకృతి సంకీర్త మొనంగుటవలన, ఇష్టదైవములకు, గురులకు, నిజా
 శ్రియు లగురాజులకు వేద్యేణుగఁ దమకృతుల నిచ్చియితరకవులు
 వడయు పుణ్యము, నరము, జేజము మున్నగులాభము లన్నియునొక్క
 టనే నమకూటి తనకు ధన్యత్వమును సూర్చిన పదుభావముతోనే నన్నె
 చోడుఁడు గ్రంథావతారికలో “శరణినిరులు పయోధరములు కొనవచ్చి
 కరిసి వారిధియందుఁ గూర్చున్నట్లు” అను పద్యమును జెప్పి
 యీవెను వెంటనే “గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికిం గృతి చెప్పి...”
 అనుపద్యమును లిఖించినాఁడు. ఇంతికిన్న భిన్న మగునాశయ మామహా
 శయున కావంతయు లే దనియే నాదృఢవిశ్వాసము. ఇదియే కవిరాజు
 శిఖామణి, గురుభక్తశిఖామణియు నగునానుకృతిపరుని గురుస్తుతి
 తత్త్వము. ఆపుణ్యపురుషుని మార్గమునే యాదర్శముగాఁ గొని భాగ
 తీయపృథ్వాచారానువరణి గురుభక్తితత్త్వంబయి యెల్లరు పరమేశ్వ
 కానుగ్రహింపకుఁ బాత్రులయి వర్ధిల్లెదరు గాక యని ప్రార్థించుర
 చున్నాను.

పోతన

యేలూరిపాటి రామభద్ర చయములు.

ఈతడు పోతరాజు అని కూడ పిలువబడునాడు “పోతరాజోకడు
[రాసె జగద్ధితంబుగన్” ఈ రాజు శబ్దము చివరవర కా గ్రామమున
నాతనికి పోతరాజు గారని పిలువుతో నిలిచి యుండవచ్చును. గ్రామ
దేవతాలయముల ముంగిట పోతురాజు లుండురు. వీరును దేవతలే.
అమ్మవారలకు వీరు పోదరులు. వీరే పోతు పేరలూము. పోతు
శబ్దము అందముత్గిన “పోత” అయినదేమో? “అని పోత” ఇత్వా
దులు. ఈతడు భోగినిదండకము నాటికి “పండిత కీర్త నీయుడగు
బమ్మెర పోతన”గ నున్నాడు భాగవతము “పోతనామాత్యునిగ నాడించి
నది. ఈతనిది శైవవంశము. దాక్షాయణి పరిణయములో.

సీ. శ్రీరామ లింగాంభు)

ఇవటూ) ముక్తివా, గేశ నద్గురుభక్తి నాడిమశైవు లైవట్టివారి
అనియు, వీరభద్ర) విజయములో

ఆ.లలితమూర్తి బహుకళానిధి కేసనదాసమాననీతిధనుఁడు ఘరుఁడు
దనకులక్కుమాంబ ధర్మగేహినిగాఁగమనియెశైవ శాస్త్రచుతిముగనియె.

అనియు చెప్పికొనినారు. వీరభద్ర) విజయమును జెప్పినాటి
కాతనియింట శైవము హెచ్చుగా నున్నట్లు “భూసుర వంశ్యుని,
మృగుణభూషణు నాశ్రిత కల్పవృక్షముఁ దానజనప్రియము, శివశత్రు
మనోరథ కాతుకోన్నతుఁ గేసనమంత్ర) సత్యనిధిఁ గీర్తివిశాలదిరాయు
గున్నతుఁ” జేసియుమామహేశ్వరులు చెన్నుగఁగాతురుకాకనత్యురప
“గురుని దివ్యపాదపద్మ” అని గురుతనిలిపియే యున్నారు—వయసు
గడచి సంస్కృతులను బరిశీలనము చేసి చూచినకొలది “శుద్ధాద్వైతిగ
మాటినాడు”.

“చేతులారంగ శివుని బూజింపడేని, నోరునొవ్వంగ హరికీర్తినుడువ
డేసి” హరిని హరుని చేయవచ్చును. మొత్తము మీద భావ మంతయు
మారినదా లేదా? అనుట కావలెను. “దేనిని వర్ణింపబూనినను పర
మాత్మగ వర్ణింప గడగుట పరమూర్త్యైతము. అట్లుకాక వర్ణితవస్తువు
నుద్దిష్ట దైవియుగ మార్పుట కుద్వైతము - భాగవతభాగపూరణ
మున జేతులజొనిపిన యితరకవుల విశిష్టాద్వైతిప్రనివృత్త, యితని రచనలో
గన్పించక సర్వమతసమత్వము గన్పించుచున్నది.

శివాయ విష్ణునూపాయ, శివనూపాయ విష్ణవే.

చేసినవా డొక చోట నవాతమాపుడు ఇట విష్ణువు బాలకృష్ణుడుగ
దొరకినాడు పోతనగారికి. వెనుకటిశైవము మనికి దోచినదికానోవు.
ఆమహామహానకు—

సీ॥ తనువున నంటిన ధరణీపరాగంబు పూసిన నెజ్జీభూతిపూతగాగ
ముందట వెలుగొందుముక్తాలలామంబు తొగలవంగతికానితుమకగాగ
ఫలభాగంబుపై బరగు కావిరిబొట్టు కాముని గెల్చినకన్నగాగ
గంతమాలికలోని ఘనసీలరత్నంబు గమనీయమగు మెడకప్పుగాగ
హరివల్లు బురగిహరివల్లులు గాగ, బాలలీలఁ బ్రౌఢబాలకుండు
శివునివగిది నొప్పె శివునికి దనకును, వేటులేమిఁదెల్ప వెలయునల్లు.

“భాగవతప్రబంధ మతిభాసురతనృదియించి” ఈపద్యముప్రాచీన
తాళపత్ర గ్రంథముల గన్పింపదు. గురుపాదపద్యభక్తివళత, నాతని
ప్రేరణమున ముందువెనుక లారయనీయని టుందుడుకుకవిత్వము
వీరభద్రవిజయముది. “అప్పటి కతడు పోతయ. భాగవతమునాటికి
పోతనామాత్యుడు. శకటరేఫ నిర్ణయమునాటికి భారతము లక్ష్మీనతిగ
నుండిన యాతడు భారతవ్యాఖ్యానము నాటికి లక్ష్మీనతిసోమయాజిగ
మారినాడు. తిక్కన సోమయాజి కాగనే యజ్ఞలయినాడు. వీరభద్ర

విజయము పోతనది కాదని కొందఱూహించిన దాని కతని వంశవృక్ష ముద్దు తగులుచున్నది.

వీరభద్ర విజయము.

భీమన

|

అన్నయ

|

సోమన

|

ఎల్లన

|

కేసన (లక్ష్మమ్మ)

|

పోతయ

భాగవతము.

భీమన

|

అన్నయ

|

సోమన

|

ఎల్లన

|

కేసన (లక్కాంబ)

|

పోతన

పోతన వీరభద్రవిజయమున దశవంశమువారినందరను చెప్పినాడు. భాగవతమున వదలినాడు. కవిస్తుతిరెంటఱుఁగొలదిభేదముగలిగియు, నమముగ నేయున్నది. భాగవతబీజములు వీరభద్రవిజయములో లేకపోలేదు.

సీ. ఏణియ నీవు దే వీణావినోదిన, మృగనాథి నీవు దే మృగనిభాక్షి
రాజహంసిక తెమ్ము రాజహంసికయాన, కీరంబునీవు దే కీరవాణి
మణిహారములుదెమ్ము మణిగణాలంకృత, పువ్వులు నీవు దే పువ్వుబోణి
గంధంబు నీవు దే గంధసింధురయాన, కనకంబు నీవు దే కనకవర్ణ
పాలతియాడుపెద్దిబొమ్మలునీవు దే, పసిడిబొమ్మబోలుపణతిమతయు
పలయునట్టిపెక్కువస్తువులే గొనిరండు, గౌరివెంటమనముగిదలవలయు.

ఏ-వి. ఆ గ ప గ శి.

సీ. తిలక మేటికిలేదు తిలకినీతిలకప, పువ్వులు తుఱుమవా పువ్వుబోడి
కస్తూరియలఁడవాకస్తూరికాగంధి, తొడవులుతొడువవాతొడవుతొడవ
కలహంసఁబెంపుదే కలహంసగామిని, కీరముఁజదివితె కీరవాణి

లతల బోపింతువా లలికాలలితదేహ, సరసినోలాడుదే సరసిజాక్షి
మృగికి మేత లిడుదే మృగశాలలోచన, గురుల నాదరింతె గురునివేక
బంధుజనులబ్రోతెబంధుచింతామణి, యనుచుసతులనడిగెనచ్యుతుండు.

భా ౧ స్కం ౨౬ ప,

నీ. కమలాక్షి యీతఁడెకభ్యాగవర్తియై, సత్కైదమునవచ్చుచాణమగడు
కామిని యీతఁడెఘనజబ్బావలిలోన, నిన్నెఱుదాచినమిండగీడు
వనితరోయీతఁడె మనగొరినలరింప, పువ్వుగాఁ దుఱిమిపపుట్టుభోగి
మగువరోయీతఁడెమనగొరిలనరింప, చూయపువటునై నచూయలాఁడు
ఉత్తమాంగియీతఁడెవిత్రేతుచెలికాడు, విమలసేత్రయితడెవేల్పుతేడు
ఇందువదనయీతఁడె, మందిరకైలాస, కందరుండు నీలకంధరుండు.

వీ-వి. ౮ 3 ప ౧౩౩.

నీ. వీడఁటేరక్కసి విగతజీవగఁజన్ను, బాలుద్రావిన మేటిబాలకుండు
వీడఁటే నందునివెలదికిజగమెల్ల, ముఖమందుఁజూపినముద్దులాఁడు
వీడఁటే మందలోవెన్నలు దొంగిలి, దర్పించి మెక్కిన దాఁచరీడు.
వీడఁటే యలయించిచేతిలమానంబు, చూఱలాడినలోకసుందరుండు
వీడులేకున్నపుర మబిష్ఠలంబు, వీనిఁబొందనిజన్మంబు విగతఫలము
వీనిఁబలుకనివచసంబు విహగరుతము, వీనిఁబొదనిచూడ్కులువృథలు
వృథలు.

భాగ. ౧౦ స్కం. పూ. ప. ౧౨౪౮.

ఇంతకన్న సన్నిహితమన్న పద్యములు —

నీ. శృంగారములుచేయుశృంగార మొల్లదు, పూవులుదురుమదుపువ్వు
బోడి

పలికింపనేరదుపలుక నేరదుఁబ్రాంతి, చంచలత్వముగాంచుజంచలాక్షి
సరసులక్ష్మికింపసరసిజాసనపోడు, మానంబు గోగుండు మానవిభవ
గంధంబుపూయదుగంధ వారణయాన, చెలియలపిలువదు చెలులచెలియ

ముకుర మొప్పగఁజూడదుముకురయూన, తరుణిమతియును సర్వకృత్యములునుజది

వారునితోడుతకొంచాటమైలతొంగి, యుగ్రతపమును సైరింపకున్నఁజాది. (ఏ.వి.)

సీ. మృగనాభియలడదు మృగరాజమధ్యను, జలములనాడదు జలజగంధి
ముకురంబుఁజూడదుముకురనన్నిభముళి, పువ్వులుచురుచుచుపువ్వుఁబోడి
వనకేళిఁగోరదువనచాతలోచన, హంసంబుఁబెంపదు హంసగమన
లతలఁబోషింపదులతికాలలిత దేహ, తొడవులుదొడనదుతొడవుతొడవు
తిలకమిడదునుదుటతిలకేతి తిలకంబు, గమలగృహముచొరదుకమలహస్త
గారవిందితన్ను గరుంగై కొనవన, మాలిరాఁడుచాలిమాలియునుచు.

భా. దశ. పూ.

శివునివైపు జనవల దని రతి మన్మథునితోఁచెప్పినమాటలు—

చ. అశని శరాసంబు కనకాచల మిక్షుశరాసంబున

కతనికి నమ్ము వాశువత మంటిన గండెఱుపువ్వు లమ్మ నీ

కతదు పురావహారి విరహతుర పాంధజనావహారి నీ

వతనికి నీకు పాస్త్రమిశకాంతర మొమ్మెయి నెన్నచూచిన్.

(నన్నెచోడ కుమార)

సీ. భూకాంతి తేరును బువ్వులతేరును, నిర్భర భటులు ను స్థిరభటులు
కనకాచలము విల్లు కడుదియ్యనగువిల్లు, మేటిసందిపడగ మీరుపడగ
బహుమంత్రీవాజులు పచ్చనివాజులు, పెక్కుతలలవారి భృంగనారి
నలు మొగంబులసూతి నవనంతకుసుమాతి, పురుషోత్తమండమ్మ

పూవులమ్ము

వెలయ రేయుబగలువెలిగెను కన్నులు, తమ్మికండ్లుత్రిపురదైత్యకోటి
గురి విటవ్రజంబు గురి యితసికేసికు, నేమిచెప్పవచ్చు నంతకంత.

ఏ.వి. ఆ ౨ ప ౨౧

వీరభద్రవిజయకవిత వ్యాకృతి, సంధి, ఛందో, దోషకవిత యతిభంగమునుగూడ నడపినది. భాగవతరచనమున గూడగొన్ని దోషములిట్టివిలేకపోలేదు. భాగవతమునగూడ రాదికత నశించినజావలున్నవి. వర్ణనము బొరపడిన పోతనకు కీచురాయి (ఝిల్లీ) కూడ పెద్దజంతువుగగన్పించును.

దనుజ భుజగ యక్షైత్యమృగాభీరనుండరీవిహంగశూదోశబరులైన— ఇందలి యన్నివనములు నాతని ఎగునోకానో! పద్మపురాణముననున్నదనుకొనిన సత్యభామానరకయుద్ధము నిందు బ్రవేశపెట్టి వర్ణనకు దొరకొనినాడు.

మ॥ పరుజూచుక వరుజూచు నొంప నలరింపన్ రోషరాగోదయా
విరతభ్రూకుటిమందహాసములతో వీరంబు శృంగారముక॥
జిరగ్ గన్నుల కెంపుసాంపు బరిగ్ జండాశ్రు సందోహముక॥
సరసాలోకినమూపాముక నెఱపుచుక జంద్రాన్య హేలాగతిక॥
భా. దశ. ఉత్తర.

సీ॥ వీరైజక్కగఁబట్టు వెరవెటుంగనిలేము బాణాననంబెల్లువట్టనేర్చ
చూకునదీగకూర్పంగ నేరనిత మ గుణమునేక్రియధనుకోటిఁగూర్చె
సరవిముత్యముఁగ్రువ్వకాలనియబల యేనిపుణత సంధించెనిశితశరము
జిలుకకుఁబదస్థంబుఁజెప్ప నేరనితన్వి యుశ్రుమంత్రములెన్నిఁడభ్యసించె
బలుకుమనినఁ బెక్కువలుకవిముగుడయే, గతినొనర్చెసింహగర్జనములు
ఎసఁగ మెఱ సెత్రిజగదభిరామగుణధామ, చారుసత్యభామ సత్యభామ.
భా. దశ. ఉత్తర.

సీ॥ రాకేందుబింబమై రవిబింబమై యొప్పు, వీరకాతేక్షణ నెమ్మొగంబు
కందర్పకేతువై ఘనఘామకేతువై యలరుపూఁబోడిచేలాంచలంబు
భావజుపఁధియై ప్రళయార్కుపరిధియై మెఱయనాశ్చవ్యమై మెలతచాప
మమృతప్రవాహమై యసలసందోహమై తపరాసు సంతిసందర్శనంబు
పార్షదాయుయై మహారోషదాయుయై, పరగు ముద్దరాలిబాణవృష్టి
హరికి మఱియునరికి నందందుశృంగార, వీరరసము లోలి విస్తరిల్లు.

మూలమునలేని గోపికలగోమను యశోదకడ జెప్పించినాడు నభ్యతా
 శూన్యముగ “మకుమారక మారోదీ, మణిశ్యవశ్యమంతక” యని
 “మూలమునను బలుపురాణములను నున్నబాంబవంతురుయ్యలలోని
 బాలుడు పోతనామాత్యుల దృష్టిలో బాలిక యయినది. శృంగారరస
 వర్ణన మనిన నీతనికి నల్లెరుస్తే బండినడకయే. భాగవతమున తిన ముద్దు
 ముచ్చటలదీర్చిగొని ముత్యము. భాగవతము చేరికకల భోగినదండ
 కమునకు వీరభద్రవిజయమును బోల్పుట కనువునడదు. భాగవతము
 నాటికి కాగినపాలు చల్లాల్పుగొనినాడు పోతనామాత్యుడు.

శా! ఏరా! దక్ష! యదక్షచూసన! వృధా యీమాషగంజేలరా!
 యోరీ! పావములెల్లఁ బో విడువరా! యుగ్రాక్షుఁ జేపట్టరా
 వైరం బొప్పదురా! శివుం దలఁపరా! వర్ణింపరా! రాజతో
 జ్జ్వరాత్ముండగు నీలకంఠుఁ దెగడం గారానురా! దుర్గతీ!

మృదువగు భాగవతములోని ముందలింపును వినుడు—

ఉ! నీలగళాపరాధియగు నీకుఁ దనూభవనేట చాలదా
 చాలు గుమర్త్య నీదుతనుజాత ననన్ మది సిగ్గు పుట్టెనే
 వీల ధర స్మృతాత్మలకు నెగ్గొవరించెడివారిజన్మములే
 గాలువనే! తలంప జనకా! కుటిలాత్మక! యెన్నిచూడగనె.

కుమారసంధవపు ననుకృతి జూచుకు. అరుంధతితో శివుఁడిట్లు చెప్పును.

మ! వనితా! కూతుల పెండ్లి నేయునెడలక వాచాలకల్ తల్లులే
 యని లోకంబులు పల్కుఁగాన నతి! నీ వద్రీశునిల్లాలితోఁ
 నొసరం గన్నియకు స్వయండు దగు మీ రూహింపఁగానేల యి
 మ్మని కార్యంబు ఘటింపఁగా బలుకుమీ యంభోజప్రతేక్షగా.

దీక్షి మూలము

ఆర్యా ప్యగుంధతి తత్ర వ్యాపారం కర్తు మర్హతి
ప్రాయే నైవం విధేకార్యే పునః ప్రీతాం పృగల్భతా.

కుమారనందన ౬ ప. 37 శ్లో.

వీరభద్రవిజయకవిత పసి దని చెప్పియున్నాను. ఆమె మాటలు బాగుగ
నేర్వలేదు. ఒయ్యారము దిద్దువాలులేనిది. అర్ధార్థప మెఱుగదు. భావో
దాగత పొంతబోదు. అలంకారప్రియ కాదు. సహజసౌందర్యమాత్ర
విజితలోక - కొన్ని పదము లనన్వృతిములు.

ఆనన్దయోదాహరణము

మత్త. శ్రీలలాటముసంఘటించిన చేతులా యని వాటి నీ
లాలకర మదభృంగముర నయనాకల్యలు జక్కవర
పాలయిండ్లు మరాళముర దగభ క్తి నీరుకడర్ దగఁ
గాలిగా గలకఁతి నిల్చె కొలంకుభంగిదలంచుచున్.

పీ. వి. ఆ గ ప. ౧౧౨.

చందోదోషములు :—యతిభంగము,

ముకురంబునందును మృదువు లేదు.

కులశైలగుహలు ఘూర్ణిల్లి చెలఁగ.

గణభంగము :

తే. భూతి నుదుటను శ్రీపుండ్రమొప్ప. న్న గురువుకాదు.

కా! కాలాంభోధరకాంతి మెచ్చక భుజంగశృంగ సంకాశమై

‘గ’ - గురువు కానేరదు కదా!

వ్యాకృతిదోషములు — పదదోషములు :

బ్రాహ్మణు లుత్తమ బ్రాహ్మ డనగ

దీప్తాయుసంతోష్టు గా

చిరాయుసంపదుగ

పై వస్త్రతమన్వనాడు

కుండలీలో కము

సమసార నివాసుని జేయకున్నచో (సంసార)

సమసారపు దుఃఖము లేనివాడ (...)

సంధిగతదోషములు :

1. సమో సమో సమ సుధాసంకాశితాంగాయ

2. సర్వయుపాయములందు భావజ్ఞ.

కర్తృపదము బహువచనము, క్రియాపద మేకవచనము.

బ్రహ్మలు వేల్పులు పరగ చచ్చె

ఈవర్ణ కంటుపకు ముందు సగాగమంబు లేకుండుట

జలలాసనుకై న్

మహేశు కిట్ల న్.

సంస్కృత పదములను దేలుగు పదములతో సమసింపజేయుట.

1. వెన్నెలధరుమీద.

2. కొన్నెలధరుపేర.

3. పరమవంటికాదు.

4. సప్తసంద్రములు.

విశేషణమును విశేష్యముగ నుపయోగించుట.

1. శోకాతురమున గన్నియ పలికె (అతురత్వము).

2. మంగళప్రద ముండక (మంగళ ప్రదత్వము).

దూితమున కచ్చు పర మగునపుడు ద్విత్వము.

1. తామరసాక్షుడు ప్నతని తత్త్వము.

2. కడు తేర్పు ప్నని.

ఇట్లు భాగవతమున గూడ నున్నవి.

బ్రీతిగాఁ వింటి నన్నముగొంటి నీగృహమునక. భాగ ౭ స్కం.
భాగవతములో యతిభంగము, గణభంగము.

వ్యాకరణ విరుద్ధ ప్రయోగములు. చాల కలిగినను మార్చి నవ
రించు పరిష్కర్తలు పకరించుచు వచ్చిరి.

ఘోర్జటి అంతా అని ప్రయోగించగ తిరుపతి వేంకటకవులు
విందా నెత్తిపై నెక్కు అని వ్రాసిరి.

రాక మానవు, పోకన్ మానదు మొదలయినవి పలురక
ములు భాగవతములో లేకపోలేదు. తిక్కన యొద్ద నిలబడుటకై నను
చాలని యలాక్షణికు డని పోతన యాశ్చర్యపరిపఱచినవా డైనను—

“తిక్కనగన్మోహన”

ఇత్యాది స్థలముల భక్తిపరమశుద్ధైవ భీష్ముడుగా నూహించు.
పోతన తిక్కనగారి తీర్పువలన తిక్కనయే యైవాడు.

పోతన గారి తీర్పు జనుల బొరమశ్యుల చేయునేర్పు కలది. భక్తి
మైమరుపునొందించి పెడదోషల ద్రోక్కించినను కలమును పట్టినది
మొదలు దింపువరకు మురిపెము నొలికించు పడకతీరున భాగవతమును
పడపినాడు పోతన. వారాయణశతక మాత్రమిది కాదని పలువురు పెద్దలభి
ప్రాయ పడిరి. మిగిలిన పద్యకావ్యముల రెంటును పోతన సహజపాండితీ
గురంధరతను నెరిపినమాట నిజము.

పోతనామాత్యునకు స్త్రీ దర్శనమున ముందుకు జొలుచుకొని
విచ్చు వానిమోదనే, ముందు జూపుతును. ముఖమును దరువాత
చూడవచ్చును - కప్పబడు నేమో యివి యుచుకొనును కానోపు.

కాటుకకంటిసీరు చనుకెట్టుపయిం ఒడ—అని పరస్పతి యేడువగ
వాచేతి కాదా యని యత్తగారిగు రుక్మిణీహాపలశ్చమ్మ

“కాటుక నెఱయంగ గన్నీరు పరదలై”

కుచకుంభయుగళకుంకుమము దడియ" యేడ్చును—వై రాగ్య
వర్ణనమున దిక్కనగారికి దీసిపోవు వాడైనచో భాగవతములోని చాల
భాగములు స్మృతింపకయే విడిచియుండవలెను. కాదు కాదు భాగవత
మాడదు కూడను.

నీతో బాటు మమ్ములను ధన్యులనుజేసిన మహాకవి! నీయాత్మ
కివే జోహారులు.

పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలము

కావ్యోత్కర్ష - విశ్వనాథకవిశేఖరులు.

పురాణప్రబంధయుగముల మధ్యకాలమున శ్రీరాధకవిసార్వభౌముఁడు కావ్యరచన మొనరించియుండుటయు నతని నమకాలికుఁడైన పిల్లలమఱి పినవీరనకూడ నాకాలమునందే కావ్యరచన మొనరించెననియు విశేష మగువిషయములు. సంధికాలములో జీవించి నత్కావ్యముల నంతరించిన యీ కవు లిరువురును పురాణప్రబంధలక్షణముల రెండింటిని దమకృతులలో నెలయించిరి. అందుఁ గాలప్రౌఢ్యమునఁగా నొప్పు పినవీరభద్రుఁడు సంస్కృతమున దృశ్యకావ్యముగా మహాకవి కాళిదాసు రచించినకథాభాగంబును నాటకముగా వ్రాయఁబూనుకొనక శ్రీవ్యకావ్యముగనే వ్రాసినాఁడు. 'కావ్యేషు నాటకం రమ్యమ్' అను నాశ్లోక్తి సుప్రసిద్ధమైనను ఆంధ్రవాఙ్మయమున నప్పుడు నాటకప్రవృత్తియే లే దని తెలియుచున్నది.

పినవీరన శృంగారశాకుంతలమున కథాభాగము

ప్రభాతం బస మిశ్రబంధ ము నుత్పాద్యం బనంగాఁ ద్రిధా వ్యాఖ్యాతం బగువస్తువందు మఱి యధ్యాహారముం జేయఁగాఁ బ్రభాతం చితిన్ప త్తమైన కృతిచెప్పుక వక్తకుక శోతకుక విఖ్యాతింగలిగించుఁ బుణ్యమహిమ నిశ్శ్వంభ రామండలిన్."

అనుచొప్పున మిక్కిలి సుప్రసిద్ధమై భారతమునందును కాళిదానకృత మగు నభిజ్ఞానశాకుంతలమునందును విస్తరింపఁబడినది. భారతప్రౌత్తకథ మూలముగను కాళిదాసుని నాటకక్రమమును గైకొని ప్రొత్తనము నొడగూర్చి పినవీరన కావ్యరచన మొనరించెను.

ఇందుఁ బ్రథమాశ్వాసకథాభాగంబున దుష్ట్యంతుని మృగయా విహారంబు విపులముగా వర్ణింపఁబడినది. "జలజరువల్లెనెందుకల జొంప

ములుం గలను న్నకంబులతో, పట్టువకన్నులుగల్గి, కుంజచర్మపట్టములకు పరివచ్చు మేనులుగల్గిన పులిందవర్ణము మిగుల స్వభావసిద్ధముగా నున్నది. మఱియు—

“పులిమల్లఁ దడవిపోతులరాజు గరుడుండు

గాలివేగంబు కుండేలవనిడి...” మున్నగు

వేటకుక్కలు అంధ్రీకవితాపితామహుని మనుచరిత్రలోని

“పులియఁడు బూదిగాఁ దనురపోతులరా జనుమంతిగాడు చెం

గలువ సివంగి ధైరవుఁడు గత్తెరపంపఁగి వెండిగుండు మ

ల్లెలగుది వాయువేగి చిటిలింగఁడు పాశ్వరు నత్సేనాభి యే

కలములను త్తి గచ్చియనఁగా గలవాని గ్రహించి యుద్ధతిన్”

అను పద్యములో వివరింపఁబడిన జాగిలంబులుగా నవతరించినవి.

మఱియు వినాయకస్తుతిలోఁ దొలుత—

“జననీ న్నన్యము గ్రోలుచుం జరణాంజాతంబునం గింపఁగీ

స్వన మింపారఁగఁ దల్లిమీన మృదులస్పర్శంబుగాఁ దొండ మ

ల్లన యాడించుచుఁ జొక్కు విఘ్ననతి ..” పెద్దన రచనలో

అంకముఁ కేరి కైలతనయా న్ననదుగ్ధము లాను వేళి బా

ల్యాంకవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వలిచ న్లబధింపఁ బోయి యా

వంక కుచంబుఁ గాన కహివల్లభహారము గాంచి వే మృగా

భాంకురశంక నంబెడుగజాన్యుని గొల్తు నభీష్టసిద్ధికిన్.

అను వినాయక స్తుతిగా ననువరింపఁబడినది. కావున శ్రీరాధ కవిరాజు

కేళిరునితోపాటు వివేరనగూడ పెద్దన కవిత్వమునకు జీవకళ చేకూర్చె

నని విశ్వశింపనగును.

ఈకావ్యమున శకుంతలాశ్చర్యవృత్తాంతము దువ్యంతున కంటే

వాసి వలన విపులముగా వినిపింపఁబడినది. ఇందలి శీతశైలవర్ణనము

నందు “అరిపెంపొందు పూర్వాపరాంబులిధుల, నమమ ధరణికినూన

దండంబునోలె" అనుపట్టున గాళిదాసుని కుమారవంధవకావ్యములోని

“పూర్వార్థకా వానిధీ విగాహ్య

స్థితః పృథివ్యాశ్చన మానదండః” అను శ్లోకార్థమును పదింపఁ బడినది. మఱికొన్ని శ్లోకముల భావములు కూడ తరువాత పద్యము లలో హిమనిగవర్ణనమునఁ గనుపించును! ఈవర్ణన విచ్ఛట “నగరార్ణవ శైలదు చంద్రాకోదయ వర్ణనమ్” ఇత్యాది బ్రబంధలక్షణములోని శైలవర్ణనమునకు మార్గదర్శక మగుచున్నది. విశ్వామిత్రుడు పరమ శివు వారాధించు తపశ్చర్యాదికములు మిగుల సాగమగా వర్ణింపఁబడి యోగవిద్యా విశేషంబుల విజ్ఞానమును వెదఁజల్లుచున్నవి. మీఁదిగాడ్పుఁ గ్రీగాడ్పుతో మేళించుట భావశశిమార్గములు కట్టు వజ్రచుట, మధ్యమనాడి చిద్గగన వీధిం జెందుట మున్నగునవి యున్నతీయోగ రహస్యంబులు.

తరువాత మేనకాప్సరోంగన తపోవనంబున కేతెంచునపుడు మధుమాసలక్ష్మి యేతెంచినది. తరణి మధువేళ పద్మినీవరనకేలిం దడియుటచే నానరంబులు దీర్ఘంబు లగుటయు నాతఁడు విరహవేదన పై నిమి రిథంబుఁ దఱిమికొని వచ్చుటచే రాత్రులు కొంచెపడుటయు మిగుల హృదయంగమము. విహరివిలాసములు పుష్పావళయ మొన రించుఘట్టము రమణీయ మగును.

“వలపు గాడుపులూర్పులఁ గలసివెలయఁ

దుమ్రోదలుఁ గుంతలమ్మలు దొలుకొనఁగ

పువ్వులును నవ్వులును నూడి పొత్తుగలిగి

విరులు నోయఁదొడంగి రవ్వేళయందు” అనుచో విలాసవతులు

పువ్వులును నవ్వులును పొత్తునూడుట నూతనమై ప్రీతి గొలుపును.

ననఁహరి పుష్పావళయాది వర్ణనలెల్లం బ్రబంధకవులకు మార్గదర్శకము లుగా నున్నవి.

పిదప శకుంతలను దువ్యంతుడు వర్ణించు సందర్భమున

“కొనకొని తావి మూర్ఖునికొవ్విరి యెయ్యెడ వజ్రమాది డా
యని రతిసంబు.....” అను పద్యము “అనాఘాతం పుష్పం” అను
కాళిదాస శ్లోకమున కనువాద మగును. వాయికానాయకు లన్యోన్య
విరవావేదనాభారంబులు, తత్సమయమున విశదమగు శృంగారచేష్టలును
కడు హృద్యములు.

తృతీయాశ్వాసంబున తపస్వు లతిరాత్రం బను పవిత్రతంతువు
సిరంతిరాయముగా నొసర్ప రక్షణంబు నర్థించుట పొసంగును. కాళిదా
సాక్షులలో “తత్కృతిపయరాత్రం నారథద్వితీయేన భవతా సహాధీ
క్రియతా మాశ్రీమ ఇతి” అని చెప్పబడినది. అనసూయాప్రియంవదలు
దువ్యంతునితో “ఈతలిగుబోడికి నీకును బుట్టువుత్పాద బ్రస్ఫీతిగ
యకావరాజ్యపదవీతమున న్నిలువంగ శపథంబునీడగు” నని చెప్పుటయు
పంత దువ్యంతుడు కాస్యపముని మనుమని యురరాజుగా నొసర్తునని
అంతరంగకులస్వామ్యాదేవాత్ములఁ బేర్కొని మాటయిచ్చుటయు జరిగి
పంత వారలు శకుంతలాదువ్యంతులగాంధర్వమున ననుకూలదాంపత్య
సౌఖ్యంబుల నవిచ్ఛిన్నప్రీతి ననుభవించునట్లు దీవించి వాసనాప్రసవ
ముకుళంబుల నిడువురిశిరంబులఁ జల్లుట యెంతయు సంతసము గొల్పు
వ్యతంత్రీరచన.

తిరువాత దువ్యంతుడు కాళికాముఖాదిరాక్షసులతోడి సమర
మొనరించుట వీరరసవిలసిత మగుకథాభాగము. అంధకారచంద్రోద
యాదివర్ణనము లెల్ల భావిప్రబంధములకు మార్గసూచకములు. మనో
హరభావ బంధురములు. శకుంతల చంద్రోపాలంభన మొనరించి యనం
తరము తనమనోనాథు వంశనాథుడు వంద్యుండు కాని నింద్యుండు
కాడని ‘స్వామీ చంద్రీను తప్పవట్టకు మది న్నెన్నించుగా రామునక’
అని వేడికొనట యుక్తిచాతుర్యములతోఁగూడి శ్రోత్రీప్రేయమగును

నాయకుడు వేల్పులుత్పలగంధముం బానును కందర్ప దర్పంబనల్పం
బుగా వర్తించునెడ శృంగారరస భూయిష్టంబగు వర్ణనాదికములు సహృ
దయహృదయంగమములు. చతురంగబలములును వాస్తవురి గదలి
వచ్చినట్లు కల్పించి యుద్ధవన్నద్ధపైనికనికాయంబులు వ్రెత్తికీముగాఁ
గడలుచున్నరీతి పైన్యంబులను వర్ణించుట యెంతయు ముదావహము.
ఇయ్యది ప్రీతిగొల్పు నూతనకల్పన యగును.

చతుర్థాశ్వాసమున కణ్వమహాముని యరుగుదెంచి “ఎన్నఁడు
లేని కొత్తసిరి నీనెడు నీవదనాంబుజంబు” అని యడుగుటయు సయ్యెడ
శకుంతల గజగజ వడకుచుఁ దొట్టుపాటు నొందుటయు సంభవించును.
తగువాత నగుగుదెంచిన సంయుములతోఁ గులపతి కణ్వఁడు చంద్రవంశ
మెల్ల వివరించిచెప్పి యట్టి వంశప్రఖ్యాతఁ డగువాఁడు దువ్యంతమహా
రాజుని యెల్లరకుఁ దెలియఁజెప్పుట ‘పితా శ్రుతిమ్ బాంధవాః కుల
మిచ్ఛంతి’ యను సూక్తుల కుదాహరణంబు లగుచున్నవి. శకుంతలా
దువ్యంతుల గాంధర్వవివాహము తపస్సు లెఱుంగమిం జేసిం కణ్వఁ
డీరీతి విపులీకరించి దువ్యంతుని వంశప్రఖ్యాతి చెప్పిననియు నేతద్భృ
తాంత మంతయు రసోత్కర్షకు హేతువగు ననియుఁ దెలియనగును.
చుర్యాసాముని శాప వృత్తాంత మిందుఁ బ్రస్తావించఁబడినది. అననూ
యాప్రార్థనాలాఙ్ఘల వాలించిన మునీంద్రుఁడు శృపాసాంద్రుఁడై
మంద్రికాదర్పణంబు శాపావధిగా నెంచి వెడలును.

తదుపరి చాపాదమతీజననాదులు విశేషికరింపఁబడినవి. ప్రబంధ
కవుల కయ్యవి మార్గదర్శములు.

“జీవితేశ్వరుఁ బాసి చిరకాలవసతిగాఁ

బుట్టినెటనె యున్ని బుద్ధిగాదు” అని కణ్వమహర్షి
శకుంతల సత్తవారింటికి పంపునందర్పమున నాతని నీతివాక్యము లర్థవం
తములై యాహ్లాదజనకము లగును. కలస్త్రీలు వర్తించవలసిన లెఱుగు

లిందు మహర్షి చే నువదేశింపఁబడినది. విదవ సత్యంతరములేయ మగు ఘట్టము కల్పించు శకుంతల ననువు నందర్భమునఁ గాంచనగును. అతని హృదయగతిభావనంచయము—

“సామృతజూయః జూది మసిః బుట్టినప్రేమముపేర్చి బాష్పముగ్గరిమ్మిఁగగ్గిమ్మఱింబెడ మొగంబులు కన్నులనీరుమింగుచుక, గగ్గిమ్మఱిదాశకుంతల మొగంబున నశ్రులునించుఁ గొంతిసే,

పమ్మని బాలిఁ బొంది ధృతియంతయు నిల్వక విద్విపాఱఁగక”

అను పద్యమున హృదయముగా విశదీకరింపఁబడినది.

“కృకచధారాకరోరంబే న కక్కులక్రొవ్వాడి కొడవంటఁగోయ రాదు” అను పద్యమున మోహలతను ద్రేంపసాధ్యముకా ననుచిత్తంబుల హత్తుకొను రసవంతమగు వర్ణనము.

‘అత్తమామలకు నీయవనేమి నెట్టుచుఁ

గనునన్నఁ జేయుమీ పను లెఱింగి’ అనుపద్యమున కాళిదాసోక్తమగు ‘శుశ్రూషస్వ గురూక్ కురు ప్రియసఖీవృత్తింసపత్నీ జనే’ అను శ్లోకార్థము విపులీకరింపఁబడినది. మఱియు శ్లోకచతుష్టయముగా నెన్నికఁగన్న యితరశ్లోకార్థములంగూడ పినవీరన నీనపద్యములలో ననువదించెను.

“మహానీయ సంయమంబ మహాధవఁబుగా నతియించినర్థించు మమ్ముడలఁచి.....”

“అస్మాక్ సాధు విచింత్య సంయమధనా నుచ్చైఃకులం చాత్మనః త్వయ్యస్యాః కథ మస్య బాంధవకృతాం స్నేహప్రవృత్తిం చ తామే సామాన్యప్రతిపత్తిపూర్వక మియం దారేషు దృశ్యాత్వయా భాగ్యాయత్ర మతః పరం న ఖలు తద్వాచ్యం వధూబంధుభిః”

తరువాత “జనకుఁడుండెను ననుష్ఠానవేదికఁ జూచుఁ జూచి కృమ్మఱఁ
బోయి చూడవచ్చు” ననుపద్యము శకుంతలా హృదయమందలి యారా
టము దెలుపుచున్నది.

సంలౌపపార్వంబులు పెరింగొని యశ్రుశలంబుల వెలార్చు
శకుంతలమూర్తి మనకనులయెకుటఁ గన్పట్టి హృదయమును ద్రవి
భూత మొనర్చును. కాళిదాసనాటక చతుర్థాంకమునకు గూడ నీఘట్టము
వన్నెజెల్పుచున్న దని చిత్వసింపవగును. అనిమిషపది రత్నాకరమున
కేఁగెను భంగి శకుంతల మునిభామలతోఁ గదలిపోవుపవిత్రదృశ్యము
పాతలబహృదయముల నిచ్చెలు నిజము ననుటకు సందేహము లేదు.

కడపట పశ్చాత్తప్తుడై రాజు తన్నుఁదా నిందించుకొనునవన
రంబున కాంతిజితేశరస్మిరదుం డగునాదుం డగుగుడెంచి దుర్వానశాప
వృత్తాంత మాతని కెఱుకవలది యనంతరము యువరా జగుశాకంతిలు
నకు రాజనీతివిశేషంబు బుపదేశించుటతో వికావ్యంబు మంగళాంత
మగును.

ఇందలి శైలిని శేషములలో స్మృకుపదబంధురంబు లగునాచుములు
“తీటఁగొనినం గొఱవిం దల గోకికొందురే” “తూ చా తప్పకయుండఁ
జెప్ప నిజబంధు ల్మిత్రు లాపుల్విసక” “అనఁటిపెండొల్వకేటికి ననుప
గోరు” “...మెడఁజెల్బుకొంచుఁదిరుగన్ హారంబులేభామినుల్”
మున్నగునవి యెంతయు రమణీయములు. కృత్యాదిని వాకొనినట్లు
నన్నచార్యాది మహాకవుల వాక్యస్ఫూర్తులందు గన్పట్టుచున్నవి. పినవీ
రవకవిత స్వప్నాధ్యాయాది శాస్త్రునిషయంబులతో విశిష్టమైయొప్పురు
చున్నది. నిక్కువముగా నీప్రబంధమున వాగ్దేవి విభ్రమకృతగాకల్పా
రోదయామోదంబులు గుఱివించుచున్న భవి యీ దిగునపద్యముల
స్తుతించి వ్యాసమును ముగింతును.

వాణి వశం బటంచు గరువంపుడును లెవలిపుచ్చి "వాణిసా
రాణి" యటన్న పల్కులు తిరంబుగ నాంధ్రుల మానసంబులక
పోణిమిగా ఎసించు సమబుద్ధి దలంచిన నీచుకై త వి
న్నాణము పెద్దనాచ్యుడు గొన న్లనె నిక్కము పిన్న వీరనా.

కాళీదాసుని రమ్యకల్పనల లెక్క మీరు శాకుంతలం
బాలోకింపంగఁ గణ్యామాని నుడు లోయ్య న్నెయ్య మొచ్చారు న
చ్చీలంబుక బ్రీకటించు ఘట్ట మది వాసింజెందు నాంధ్రోక్తులక
మేలై పోల్చు రసప్రసాదమునఁ గామింపంగ నా నత్కవి.

నల్ల లితంపునూక్తులఁ బ్రసాదగుణంబున మా ధురీధురీ
పల్ల నరోజనంపదలఁ బోల్చు సరస్వతిమానశోధ రం
జలైడుపల్కుపోయగము చిత్తము లోఁగొన సంస్తుతింతు నో
పిల్లలమట్టి వీరనకవి! గొనుమా యివె మా నమస్కృతుర.

చింతామణి - పదాది యకారసిద్ధాంతము

శ్రీ రాంధల్ల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి.

చిరకాలమునండియు : వాంధవైయాకరణుల హృదయాంత
రాశిముల వివాదాస్తృడమైమెలంగు పదాదియకారసిద్ధాంత మవిచార
మూలక మని తెలియఁ జేయుటయే యీ వ్యాసమునకుఁ బ్రయోజనము.
సుహృదయు లగున్జ్ఞు లందలిసారస్వమును గ్రహింతురుగాక.

ఆంధ్రభాషయందు వికృతిపదాదిని యకారము గల దని కొంద
ఱును, లే దని మఱి కొందఱును నాంధ్ర వ్యాకర్తలు దలంచిరి. ఆంధ్ర
వ్యాకరణములలో మొదటి నవి పరిగణించబడుదున్న యాంధ్రశబ్ద
చింతామణి వికృతివివేకములందు పదాదియకారసిద్ధాంతము గల దని
మొదటితెగవారి యుద్దేశము. “అద్యః క్రియాను భూతార్థవ్యోతిః
మాద్యగం వినా సర్వః” “సర్వత్వాభ్యుత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య స్రుతి
ప్రకృతికేధ్యః” అను చింతామణియందలి సూక్తిద్వయమును, “వికృ
త్యాదిగతో యోతీ వ్యా చ్ఛబ్దాంతరయోగతః ప్రాణమాత్రావశేష
స్స్యా దతీ శ్శీకవిసమ్మతే” అను వికృతివివేకకాండయును వారి
వాదమునకుఁ బ్రకాశములు. పైసూత్రములనుబట్టి వికృతిపదాదిని
యకార మున్నదనియు, దానికభ్యుత్కార్య మంగీకరింపవలె ననియు, విది
సన్న యాధర్వణులసిద్ధాంత మనియుఁ బై వారియాశయము.

ఇకఁ బదాదిని యకారము లే దనువారిలో మొదటివాఁ
డప్పకవి. ఈతఁడు “ఆరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదులయందు యకార
ముండ దాతీయనఁ బల్కువ్రాతి గణుతింపఁగ నచ్చగు దానిదాపలక
సీరజనాథ ! నాంతిములు నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణనంధి చెన్నారు
నితండు చైద్యవసుధాధిపు నే పడగించె నీఁ డనన్” అని తనగ్రంథమునఁ
బేర్కొని, వికృతిపదాదియందు యకార ముండ దని స్పష్టముగ్వా

జెప్పెను. అతఁ డిట్లు పదాదియకారమును నిషేధించుట కాతనికి లభించిన “అద్య క్రియాను భూతాద్యర్థసముద్వ్యోతినం వినా సర్వః” “వికృతిపదాదా ప్రథమాంతస్థ సత్పతీయానువాసికా న స్త, క్వచి దసి సస్త ఉవోతేదంతోప్రథనస్య వికృతిశబ్దాదా” అను చింతామణి సూత్రములే సూత్రాధారము. రెండవవ్యాకర్త చిన్నయనూరి. ఈతని బాలవ్యాకరణమున “యకారంబును పుత్రావోవోలును దెలుగు మాటలను మొదట వేవు” అనుసూత్రము గలదు. దానంతేసి పదాదియకార మాతనికి సమ్మతము గాదని స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. అప్పుకవియ సిద్ధాంత మీతనికి సమ్మత మైనట్లు ప్రాచీనబట్టి గోచరించుచున్నది.

ఇంక వ్యాఖ్యాతలలో బాలసరస్వతి పదాదియకారము సంగీకరించెను. అహోబలపండితుఁ డద్వానింగూర్చి చెప్పించి యయ్యది నన్నయాభీప్సిత మయ్యను బండితప్రారయంగమము గాదనియు, నప్పు కవియసిద్ధాంతమే సాధు వనియు నిర్ణయించెను. దానిచే నాతనికిఁగూడఁ బదాదియకార మసమ్మత మగునట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. అతని వ్యాఖ్యానము. “అప్పుకవి పుస్తకే తు” “అద్య క్రియాను భూతాద్యర్థసముద్వ్యోతినం వినా సర్వః” ఇతి వాతః స్థితః. అదిశబ్దేన బోయెడన్ - చసయెడన్ - ఇత్యాదా నెత్తొం పూర్వపాతే త్వేతి న్న గృహ్యతే. కల్పనాగారవ మతీవాపాద్యతే. న చోచ్చారణలాఘవ మేవ తిస్యైత్వే ప్రయోజనం, తదర్థం కల్పనాగారవ మంగీకార్య మితి వాచ్యం. తదభావేఽపి బాధకాభావేన తదపేక్షయాఽతికల్పనాగారవాంగీకార వ్యాపించితత్వాత్. “అద్యవర్ణా న్తు వాత్వేన న గృహ్యంతే కదాపి చ” ఇత్యధర్వణాచార్యస్య స్వసిద్ధాంతవచనా చ్చ. తస్మా దప్పుకవి పుస్తకపాత ఏన సాధుఁడని ప్రతిభాతి. “సర్వత్రాజ్వత్కార్య” మితి సూత్రం తు తత్పుస్తకే న దృశ్యత ఏవ. తేన ‘ఎవ్వఁడు’ ఇత్యాదా యత్వ మాదా న పండితప్రారయంగమమ్”.

దీని నాధారముగఁ జేసికొని కాబోలు భాషాచరిత్రకారులును, భాషానుశాసనకర్తలును, బదాదియకారమును నిరసించిరి.

అంధ్రవ్యాకరణసర్వస్వము మున్నగుమహావ్యాకరణగ్రంథములను రచించిన శ్రీవజ్రుల చినిసీతారామాస్వామిశాస్త్రిగారు మాత్రము సన్నయాధర్వణుల కివ్వరకుఁ బదాదియకార మిష్టమే యని తమ చింతామణివిషయపరిశోధనమున. గల్పశిగువునందు, సర్వస్వమును వివరించి విమర్శించి సిద్ధాంతీకరించిరి. ఇట్లు అస్తి నాస్తి విచికిత్సాహేతువగుపదాదియకారము చివరకు శ్రీశాస్త్రిగారిసిద్ధాంతము నాధారముగఁ జేసికొని నిలిచి యున్నది. “ద్రవిడకన్నజాదిభాషలలో యకారాది పదము లుండుటం జేసి తెలుఁగునఁ గూడ సన్నయకుఁ బూర్వముననే వికృతివరాదిని యకారము గలదు. అట్టివానిని సన్నయ యంగీకరించెను. అందలిస్వరవిగ్లయమునకై “అద్యః క్రియాను” అనుసూత్రమును రచించెను. అయ్యది సంభగతమైనచో దానిపలన వచ్చునపసంధులను నివారించుటకై “సర్వత్రాఽప్య త్కార్యం యస్య” అనుసూత్రమును రచించెను” అనునది శ్రీశాస్త్రిగారిసిద్ధాంతవచనవారము. దీనిని బఁ గొంత విమర్శింతము.

పైవివాదములకును మతిభేదములకును మూలకందము చింతామణియందలి సూత్రీరాజము. అయ్యది బాలసరస్వతీయమున నొక విధముగను, అప్పకవీయకాతమున నింకొకవిధముగను గలదు. “అద్యః క్రియాను భూతాన్ధ్యోతిస మాద్యగం వినా సర్వ” అనునది సరస్వతీయము. “అద్యః క్రియాను భూతాన్ధ్యర్థసముద్ధ్యోతిసం వినా సర్వ” అనునది యప్పకవీయము. ఈసూత్రీద్వయ మొకేతరునఁ గానరాదు. గొల్లదివ్యత్యాసములు గలవు. మఱియు సూత్రార్థమును బరికించినచో, బదసంపుటినిఁ బరికిలించినచో, సరస్వతీయ ముత్తమమనఁదగును. ‘అది - సర్వ’ పదముల నొకే సూత్రీయమునఁ జేర్చి యెట్టిసూత్రీకృత్తును

సూక్తిరచనఁ గావించెను. పైమాత్రము నర్థముఁజేసికొనుటలోఁ గలిగిన వ్యత్యాసములే యీ సూక్తిభేదములకు సూక్ష్మము లయినవి. పదాదివి యకార మున్నట్లు వ్యాఖ్యానించినవారిలో మొదటివాఁడు బాల నరస్వతి. తరువది యశోబలపతి. వారు సూతార్థమును లిన్నకీతుల వివరించుటచే నధునాతను లిన్నికీతుల సూహించుకొనుట కవకాశ మేర్పడినది.

సూతార్థమును గమనింపుడు. ఈసూక్తిమునకు ముందుగ “లఘుస్యో లఘుః శ్చేతి ద్వేధాంతస్థానా వనంతి శాస్త్రాః” అను సూత్రము గలదు. అది అంతస్థస్థుల లఘులఘుతాభేదవిరూపణార్థ ముపనిబద్ధము. తరువాత “అద్యః క్రియాను” అనుసూత్రము గలదు. ఇది క్రియాస్థయకారమందలి స్వరవిర్ణయార్థము ప్రాయఃబడి యున్నది. పిమ్మట “యశ్చితి మార్యా లఘుయం ప్రవనంతి ప్రాణతః పరం ప్రాణం” అనుసూత్రము గలదు. అది లఘుయకారస్వరూపవిరూపణ పరము. దానివెనుక “నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘునాం రయో స్తు నిత్యం న్యాత్” అనుసూక్తిము గలదు. ఈసూక్తి మంతస్థస్థుల సాధర్మ్యవైధర్మ్యబోధకము. ఈనాలుగుసూక్తిములు సంశ్లేష్టస్థుల సూచియై కలవు. తరువాత చ-క-లదంత్యతాలవ్యతావిరూపణము గలదు. ఇది యిచ్చటి ప్రకరణము. ఈప్రకరణమున నేయేయక్షరము లాదియం దుండును? ఏవి యుండవు? అనువిమర్శ కాధారము గాన రాదు. అంతస్థులభేదవివరణమే యిందుఁ గలదు. యకారస్థానిర్ణయార్థమే యీసూత్రము రచింపఁబడిన దందుమా? మఱి నకారమును నేల మఱచెనో తెలియదు. కావున నీప్రకరణమునుబట్టి చూచిన నీసూక్తిము యకారస్థానిర్ణయార్థము రచియింపఁబడలే దని స్పష్టమగుచున్నది. ఇంక నీసూత్రమునకుఁ గవి యూహించినముఖ్యోద్దేశము “యకారమే క్రియయం దత్యభిన్నస్వరయుతము. ఏక్రియయం నత్య

స్వరయుశము” అను విషయము. యకార మొక్కయత్వస్వరముతోడనే కూడియుండదు గదా ! అయ్యది సర్వస్వరములతోడను సూచియే భావయం దుచ్చరింపఁబడుచుండును గదా ! అట్లుండ నీయత్వస్వర నిర్ణయమునుగూర్చి సూత్రకర్త కేల యిట్టిశ్రమ? యనుపందేహము మనకు జనించుచున్నది. అట్లు గల్గుటకుఁ గొంత యాధారము గలను. అత్వము-నిత్వము-అనుస్వరములు రెండును యకారముతోఁ గూడినప్పుడుచ్చారిణమున భేద మున్నను శ్రీపరామున మాత్ర మభిన్నత గోచరించును. పోయను-పోయెను-పోయెదను-పోయెదను. అనుపదముల నుచ్చారిణమున నెయ్యది స్పష్టము. యకార మెప్పుడును చాలవ్యమే యగును గాని అకారయుతయకారము కంతతాలవ్యస్వరవిశిష్ట మగుచున్నది. ఎత్వయుతయకారముగూడ నట్లే కంతతాలవ్యస్వరయుతమే యగుచున్నది. స్వరమున విభిన్నత కవకాశము చాలఁదక్కువగ నున్నది. అట్టిపందేహములను లేఖనమున వివరించుటకై సూత్రకారుఁ డీసూత్రమును రచించి యుండఁజేసెను. “అయ్యో! నానుతుఁ గ్రద్ద తన్నుకొని పోయన్” అనుపట్టిప్రయోగములు గలవు. క్రియలందే యిట్టిపందేహ మధికముగఁ జనించును. కాన క్రియలందెచ్చటెచ్చట నీయేస్వరము యుండునో విసూపించుట కీసూత్రము వ్రాయఁబడిన దనుట నిర్వివాదము. సూత్రప్రణాళికయుఁ బ్రకరణమును నిట్టియర్థమును విసూపించుచుండ వికృతిపదాదిని యకార ముండ దనుసర్థ మెట్లున్నది చెనో తెలియకున్నది. అం చాయర్థ మెచ్చటను ధ్వనింపలేదు.

ఎట్టియవకాశమును లేని యిట్టికల్పన మెట్లుదయించె ననశంక మాత్రము మిగిలివది. టీకాకర్తలవాఙ్మయములు వివరణములు నిట్టియనుమానమున కవకాశము నిచ్చినవి. సూత్రమందిలి “అవ్యగం” అనుపద మీయూహల కాధార మగుచున్నది. దానిని గమనింపుడు. ఇంత వలకుఁ బ్రచారమున నున్నసూత్రాంశము. క్రియాను క్రియలయందు;

భూతార్థద్యోతనం = భూతకాలార్థమును దెల్పునట్టియ కారమును; ఆద్యగం = నామాదిగత మగుయ కారమును; వినా = శేక్ష్మ; సర్వః యః = సమస్తమున యకారము; అత్ = అకారముగల నగును. భూతకాలక్రియయందలి యకారమును, నామాద్యగయకారమును నైత్వస్వరవిభిష్టములు. దుగి లిన యకారము లన్నియు సత్త్వస్వరములేము అని సూత్రితాత్పర్యము. ఇయ్యది పదాదియకారచాదుల నిర్వచనము. ఇచ్చట “ఆద్యగం” అను పదమునకు నామాదిగతయకార మనుకర్థము గలదు. కొందఱు నిను ర్భకు లద్దాని సంగీకరించిరి. మఱికొందఱు దానిని విరసించిరి. అది యట్లుండనిండు. ‘అద్య’ పదమునకు నామాద్య మనుకర్థ మెట్లు వచ్చెనో తెలియదు. పూర్వసూత్రములనుండి నామపద మనునర్థింపఁ బడె నని తలంప నవకాశము చాలదు. పూర్వసూత్రముల నెచ్చటను నామపదము గానరాదు. ఉత్తరసూత్రములనుండి యపకృష్ట మయ్యె నందుమా? అదియును బోసఁగదు. “ప్రాతిపదికం హి నామ” అను సూత్రమునుండి నామపద మపకృష్ట మయ్యు నయ్యది ప్రకృతార్థోప యోగి కానేరదు. అచ్చట నామపదము ప్రాతిపదికార్థమున వివరింపఁ బడెను. అపదము సప్తమ్యంతముగ విపరిణామము నందుటయును, సమాసాంతర్భాగముగ నన్వయించుటయును దుర్బటము. కాన నాయ త్నము వ్యర్థమనక తప్పదు. మఱియు సూత్రపద్ధతినిఁ బరకించిన నీసూత్ర సమన్వయమే యనుచిత మని తోచుచున్నది. క్రియాపదములందును, నామములందును యకారస్వరనిర్ణయము గావించఁదలంచిన సూత్రికర్త ‘క్రియాసు’ అనునిర్ధారకార్థకనప్తమినిఁ గ్రియలకై ప్రయోగించి నామ విషయమున ‘నామసు’ అనుపదమును విరచింప మఱిచెనా? “క్రియాసు భూతార్థద్యోతనం నామ న్వాద్యగం” అనియే సూత్రించి యుండును. మఱియు. ‘వినా’ యనుపదము ద్వితీయాంతము లగు ‘భూతార్థద్యో తనం’ ‘ఆద్యగం’ అనుపదద్వయముతో నన్వయించుచున్నది. ఆరెండు పదములును నిర్ధారణార్థాభిధానక మగు ‘క్రియాసు’ అనుసప్తమ్యంతి పదముతో నన్వయింపవలసి యున్నది. అది వాక్యసమన్వయపద్ధతి.

అట్లుగాక మొదటిపదము దానితో నమన్వయించి రెండవపదము నమన్వయింపకుండుట నమన్వయవద్ధతికే విరుద్ధము. కాన నీసూత్రీనమన్వయమే విరుద్ధముగ నున్న ననవచ్చును. ఇంతకుఁ జైవ్యాఖ్యానమునుబట్టి క్రియలయందు భూతకాలిక క్రియలనే గ్రహింపవలయును గదా ! ఆ క్రియలే యెత్వస్వరయుతము లయిన మిగిలినవర్తమానాఁ క్రియలందలి యకార మెప్పుడును నెత్వస్వరయుతము లగునా? భూతకాలమునందును నెత్వలిన్నస్వరయుత యకారములు లేనా? మఱియు, నాచూడ్యగమే యెత్వస్వరయుతమైన క్రియాఁగ మెత్వస్వరయుతము కాదా ! అను నందేహము లెన్నియో యంకురించుచున్నవి. కాన నీసూత్రీయు భాషయందలి క్రియానామపదజాతీయంతటికి స్వరనిర్ణయార్థ ముపనిబద్ధ మనుకొనట యవమంజనము. ఇయ్యది క్రియాపదములందలి మధ్యగతియకారమునగూర్చి వ్రాయఁబడినట్లు గనఁబడుచున్నది. కావున నీక్రిందిరీతిని సూత్రీనమన్వయమును గావించిన నిట్టియవచనార్థము లన్నియు నమసి వోవును. గమనింపుడు. 'క్రియాను=క్రియలందు, భూతార్థద్యోతనం= భూతకాలార్థము నెఱింగించు యకారమును, ఆద్యగం=తద్ధర్మకాలిక యకారమును, వినా=విడిచి, నర్వ=నమస్తమైన, య=యకారము, అత్=అకారముగలది. క్రియాపదములలో భూతతద్ధర్మక్రియలందలి యకారము దక్క మిగిలిన క్రియలందలి యకార మెత్వస్వరవిశిష్ట మని సూత్రీయు నకు భావము. ఇట్లు నమన్వయించిన పోయెను-పోయిరి-పోయెదరు-పోయెదను'-మున్నగురూపము లన్నియు నాధ్యము లగును. ఆభూత తద్ధర్మక్రియలుదక్క మిగిలినక్రియలలో వ్యతిరేకార్థమున యకారము గలదు. చేయఁగలదు-వ్రాయఁగలదు-చేయఁడు-వ్రాయఁడు-పూయఁడు-కోయఁడు-మున్నగునవి. వీనియందలి యకార మద్విశిష్టము. పైభూత తద్ధర్మములందలి యకార మెత్వలిన్నస్వరవిశిష్టము. అనఁగా నెత్వయు తము నిత్వయుతము గూడ నగుచున్నది. సూత్రమున నెత్వమే గల

దను నియమము లేదు. కాన నెత్వేత్వములు సాధ్యము లగును. ఇట్లు క్రియలయందలి యకార మెచ్చటెచ్చట నెట్లుండునో నిరూపించుటకై యీసూత్రము వ్రాయఁబడియుండ నిందు నామములనుఁ జేర్చుట యనుచిత మనక తప్పదు. అట్లు నిర్వచనము గావించినప్పుడే సూత్రమున 'క్రియాను' అనుపదము సర్వభా సార్థక మగును.

ఇంక 'అద్యగ' పదమునకు తద్ధర్మార్థకత యెట్లులభించె ననుప్రశ్న మంకురించును. చింతామణి క్రియాపరిచ్ఛేదమున "తద్ధర్మవర్తమానా తీతాగామ్యర్థకః సిక్రియా త్జేయాః" అనుసూత్రము గలను. అందు క్రియాసంఖ్యానమునఁ దద్ధర్మక్రియ మొదటిది. కాన నది యాద్యక్రియ యయినది. కావున 'అద్యగం' అనుపదమునకు సాద్యక్రియ యగుతద్ధర్మ క్రియను బొందినయకారమును అనుసర్థము స్పష్టముగ లభించుచున్నది. కావున నెట్టిసందేహమును లేదు. భూతగయకారమువలె నాచూద్యగ యకారముగూడ నెత్వేత్వరయుత మగు ననుభావము సంగీకరించిన అమ్య-అయ్య-అప్పడు-అచ్చట-అనురూపము లన్నియు సపరూపము లగును. వానియందెత్వ మెచ్చటను వినఁబడదు. అందుచే బూర్వ వాదము దోషయుతమైయపరూపములకుఁ దావల మగుచున్నదిగాదా!

అట్లయిన "నర్వత్కాజ్వి త్కార్జ్యం జ్జేయం యన్య" అను సూత్రమునకు గతి యేమి? యనశంక జవించును. నిజమే. కాని యీసూత్ర మిప్పటివీయ పాఠమున లేదు. కాన నియ్యది పరిత్యక్త మయి యీశంక యే పరాస్త మగుచున్నది. ఎవ్వరో చింతామణిక ర్తకుఁ బదాదియకార మిష్ట మని యూహించి యీసూత్రము నిందుఁ బ్రవేశ పెట్టియుండురు. ఈసూత్రము ప్రక్షిప్త మునట కిందలిపదములే నిద ర్శనము. ఈసూత్రముః "దుగ్రితప్రోతికేభ్యః" అనుపద మనవసరము. ప్రోపూర్వసూత్రమునుండి 'దుగ్రితప్రోతికాత్' అనుపద మనవర్తించు చునే యున్నది. "లుగ్వా ప్రుతప్రకృతికాత్" అనునది యాప్రోపూర్వ

సూత్రము. ఆపద మనువృత్త మగుచుండ సూత్రీకృత్తు బహువచనాంత మగునీపదము నేల ప్రయోగించును. దానిని మరల గ్రహించుటలో నాతఁడు నాధించినప్రయోజనము గానరాదు. కాని సీసూత్రీ మొకపుస్తకమున లేనేలేదు. మఱియొకదానియందున్నను బ్రక్షిప్తప్రాయ మగుచున్నది. కావున దీనిని త్యజించుట యుత్తమము.

అట్లయిన “వికృత్యాదిగణో యోత్ర” అను నాధర్వణకారికకు గతి యేమి యని శంక గలుగుచున్నది. అధర్వణుడు “అద్యవర్ణాస్తు వాత్సేన న గృహ్స్థంతే కదాచన” అను నొకకారికను రచించెను. అకారికార్థమును గమనించిన నచ్చు లేనాఁడును పాల్లులుగఁ బరిగణింపఁ బడ వని తెలియుచున్నది. అట్టికారికను రచించిన యాయధర్వణుడు ‘వికృత్యాది’ కారికను వ్రాసి వ్యవచోవ్యాఘాత మొనరించుకొనునా? ఇది యసంభవము. కావున నీకారిక యన్యోకర్తృకమై యిందుఁ బ్రసే శించి యుండును. ఇంతకు నాకారికయందలి రెండులిపి స్తరూపములును. రెండవ్యయములును (న్యాత్-న్యాత్-అత్)-అత్ర) దాని యధువాతిన త్వమును దెలుపుచునే యున్నవి. అన్వయపారశ్య మాకారికయందుఁ గానరాదు. మఱియు నయ్యది క్రికవిమతిముగాని యధర్వణుని మతిముగాదు. శ్రీకవి యన నన్నియభిప్రాయని చెప్పెటకుఁ దగినప్రమాణములు లేవు.

“అద్యవర్ణాస్తు” అనునాధర్వణకారికకు శ్రీకాష్ఠిగారు వింతగ నొకయర్థమును వ్రాసిరి. “అది + అవర్ణా = అద్యవర్ణాః మొదటియక్షరము లగు నకారాకారములు” అని. అవర్ణములని నకారాకారములు గ్రహింపఁబడును. వర్ణమాలలో నయ్యవి యూదియందే కలవు. వానికి ‘అది’ అనువిశేషణ మేల? “అద్యవర్ణ ము లన వదిము మొదటివర్ణములు” అని యహోబలపతి నివసించినట్లును చెప్పిరి. అద్యవర్ణములు స్వరములు. ద్వితీయవర్ణములు వ్యంజనములు. స్వరము లేనాఁడును వ్యంజనములు

కాఁజాలవు. అనుక్షుణ్ణ మగువార్గముండ వీ రీదారిఁ ద్రొక్కుటకుఁ గారణము గానరాదు. “హత్వేన” అనుపదమే ‘అది’ పదమునకు ‘స్వరములు’ అనుస్థము నిచ్చుచున్నది గదా?

ఇంక శ్రీశాస్త్రిగారు ద్రవిడకన్నడాదిభాషలలో యకారాది రూపము లుండుటచేఁ దెలుగునఁ గూడ నన్నయకుఁ బూర్వ ముట్టి యకారాదిపదము లున్నవనియు, నన్నయ యుట్టివాని నంగీకరించె వనియు వ్రాసిరి. ద్రవిడకన్నడాదిభాషలమాల యటుండవించు. తోలుకఁ దెలుగున నట్టిపదములు గలవా? యనుసంక్షేపము గలదు. తెలుగున నట్టిపదములు గానరావు, నన్నయభారతమునఁ గలవా? ఎచ్చటను గానరావు. నన్నయకుఁ బూర్వము శాసనములం దున్నవా? శాసనములందునను రెండుమూఁడుస్థలములందుఁదక్క ముఱియొచ్చటను నట్టిపదములు గానరావు. అవియు సంధివశముననో యుచ్చారణవైవిధ్యముననో వచ్చియుండును. శాసనస్థపదములను బరికింపుఁడు ఈ శాసనస్థ పదజాల మంతయు నాచార్య శ్రీ గంటి జోగిసామయూజిగారి ‘భాషావికాస’ మనుగ్రంథమునుండి గ్రహింపఁబడినది.

1. చాళుక్యమహారాజాధర్మవరపుశాసనము.

ఇయొట్టు - సావెంబుయన్నదీ

2. యుద్ధమల్లువిశాసనము.

ఊల్లు - ఎలు - ఏలువేధు

3. జయసింహవల్లభ శాసనము.

ఎలుంబొది.

4. జయవల్లభుని మాచెర్ల శాసనము.

అరుపుటల్లు-అర్లపల్లు-ఎల్లువాన్లు,

5. పండరంగవిశాసనము.

ఎల్పొది-మల్లలయ్యగ.

6. అపాదనకరశాసనము.
ఇరుభరి-విక్లు-వర్ణవిలో-వరువేరు-వలుచుడి.
7. జయసింహశాసనము.
అన్నేర్బా-ఒకాడుబోశచేకి-వర్ణవిలో
8. ప్రాచీనాంధ్రశాసనము.
ఇచ్చిన-అట్లువట్టు.
9. సత్యాదిత్యుని మూలపాడుశాసనము.
వలువేల-వలుచున్ది-ఇచ్చిన.
10. చాళుక్యభీముని బెజవాడశాసనము.
ఉమ్మరికిన్దికోళ.
11. మచలీపట్టణపు తామ్రశాసనము.
అదుపు
12. అమ్మరాజ శాసనము.
ఇన్దనీచెఱువు-యేఱు-గణశాలయస్సవయ్యరిపట్టాన - అత్తిని
నాడ్లు-అరువిల్లి - యిడి-యూరు - యల్లి కొదమడ్లు-ఇఱుల
కోరు-ఇడియూ-పొలగరును.
13. ఇంద్రవర్ష నాగూరుశాసనము.
ఇబ్బన్ది-ఇట్టలూర్.
14. వేములూరుపాడు శాసనము.
వటియకటిలి-అగ్గొగల్లు-అజ్జేకి.
15. సిరిపూర్ణ శాసనము.
అమాది.
16. ఇంద్రవర్మకొండనగూరు శాసనము.
ఇట్టలూర్-ఇర్ల పాడు.

పై శాసనము లన్నిటియందును సజాదిపదములే యున్నవి. రెండు మూడుపదములందుమాత్రీ మాదియందు యకారము గలదు. అదియు సంధివశమున వచ్చి భావలో నిట్లు స్థిరపడి యుండవోవును. ఇంతకు సజాదిపదజాలమే శాసనములందు స్పష్టముగ గోచరించుచున్నది. కాన దాని సంకీర్ణింపక తప్పదు. ఇట్లు భారతమునను, భారతమునకుఁ బూర్వమునను, బదాదియకారయుతపదములు గానరావు. ఇంకఁ దమిళ కన్నడములందుమాత్రీయు యార్ - యానై - యేఱుఱు-అనునట్టి పదములు స్వల్పముగ నున్నవి. ఆభాషలలోఁ గూడఁ బదజాత మంతయు యకారాదియయిన పద్యానిని మన మంగీకరింపవచ్చును. సంధివశము ననో, ముక్తి యేకారముననో, గొన్ని పదములయొదిని వచ్చి చేరిన యకారము నాధారముగ నొకసిద్ధాంతమును గల్పించుటయు, దాని స్థిరత్వసిద్ధికై పలుపాట్లు పడుటయు హాస్యాస్పదముగ నున్నది. అరవ కన్నడాదిభాషలలో నెన్నో యవభ్రంశరూపము లుండును. ఆభాషల కును నాచ్చికభాష యగు తెలుఁగునకును సహజాతత్వరూపసామ్యమున్నంతమాత్రమున నందలిపదముల నన్నింటిని నిందుఁ జేర్చి వానిని పాధింపఁబ్రయత్నించుట మరుమరీచికాజలయత్నమువలెనిష్ఫలము. కాన నీపదాదియకారసిద్ధాంత మసమంజస మనఁదగును.

ఇంకను లై వ్యాఖ్యాత లీమాత్ర మెత్వమును సత్వమును నిర్ణయించుటకు రచింపఁబడె నని పల్కిరి. కాని యత్యభిన్నస్వర మని యెవ్వరును వివరింపలేరి. యకారము సర్వత్రీ యీ రెండుస్వరముల తోడనే గూడియుండునా? మిగిలినస్వరములగతి యేమి? ఎత్వ మను సర్థము వీరి కెటునుండి లభించినది? భాకాత్థక్రియలం దెత్వయుతిరూపములే గలవని యందుమా? ఇత్వస్వరియుతిరూపము లేనా? 'పోయెను' అనున దెత్వయుతిరూపమయిన 'పోయిర' అన నది యిత్వయుతిరూపము గాదా! కావున నీమాత్రీవ్యాఖ్యానము సరసముగ నుండనందున నిన్నిపాట్లు పడవలసివచ్చినది. ఎట్లు బరికించినను నీపదాదియకార సిద్ధాంత మవిచారమూలక మనఁదగును.

నీలకంఠ విజయము - ఆంధ్రీకృతి.

శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

(ప్రథమాశ్వాసము)

శ్లో॥ వందే వాంఛితలాభాయ కర్ణ కిం తన్న కథ్యతే
కిం దంపతి మితి బ్రూయా ముతాహా దంపతీ ఇతి.

వాంఛితార్థసిద్ధికి నమోవాక మిడుదు.

నెవరికో యన వారి నే నెంచి యనను

మతి ననేకత పానగు దంపతుల కనివ

దంపతి కటన్న దువృత్తైత ఘటిల్లు.

శ్లో॥ దేవానా మపి దైవతం గురు మపి ప్రాచాం గురూగా మిహ
శ్రీమంతం మదనాంతకం కథమపి స్తాతుం కృతో నిశ్చయః
తేన త్వాం త్వరయామి భారతీ! బలాత్కృష్టాపి దుష్టే పథి
ప్రాణే నోపహతాపి జాతు కుపితా మా స్మ ప్రసాదం త్యజ.

గురువులకెల్ల నద్గురు నకుంతితతేజుని దేవదేవునిన్

స్మరహరు లోకరక్షకుఁ బ్రశంస లొనర్పఁ దలంతు, నిందుఁ దొం

డర గలిగించి నిన్ను గుపథంబుల నీడిచి ప్రాసబాధలన్

వరగున నొవ్వఁజేసినఁ బ్రసాదము వీడకు మమ్ము భారతీ!

శ్లో॥ చార్ణ్యేణ క్రిణ్వేన చాపహరతః పల్లీషు గవ్యా న్యపి
స్త్రాయంతే చరితాని చేత్కవికులొద్గీతాని గాధాశతైః
త్రైలోక్యోద్భటకాలకూటకజలీకారప్రకారం పునః
స్తాతుం కే ప్రథమేపి నామ కవయో మారే ధికారోస్తు సః.

ముచ్చిలియో మహావీణయముం బచరించియె వెన్నముద్దలన్
దెచ్చినకృష్ణగాధలు కదించిరి వేలకొలంది నత్కవుల్
రెచ్చిన క్షేత్రము న్నటిముఱి దిగఁబ్రంగుట ముందు నెవ్వరే
మెచ్చిరే? చూడ మాకిప్పుడు మెచ్చఁగ వర్తత యుండె దూరమై.

శ్లో॥ దుఃఖానాం క్షతి రిత్యబోధహతి రిత్యానందవిస్ఫూర్తి రి
త్యంతర్వాణివికల్పకాలజటిలా న్మోక్షా దపి జ్యాయసీ
యైషా విప్రతిపన్న సౌఖ్యలహరీసంపాతనంపాదిసి
తత్సందర్శవివేచనీ కనయతాం మానం క్షమం హీమతామ్.

అది దుఃఖక్షతి యం చబోధహతి యం చానందవిస్ఫూర్తి యం
చది విద్వత్సరికల్పవాగ్జటిలమోక్షాధిక్య మాస్థాన మం
చది సౌఖ్యప్రపహత్ప్రవాహ మని యేలా వల్కు జల్పకు లై
మది సిగ్గున్నను, దాని యందములపై మానంబె మేల్ వేత్తకున్.

శ్లో॥ పశ్యత్ పదాగ్నిమృదితాం మహతా గతేన
మాలాం ప్రసాదపరిపాకమయీం మృశాన్యః
వాస్తేన వాస్త మభివాత్య స నిత్యకోపః
కోపాదుణం ముని రధారయ దక్షి కోణమ్.

చండికసత్ప్రసాద మగుసంపెగమాలిక నావిజ్ఞాన ను
ద్దండగజంబు పాదములఁ దన్నుట నల్పుటఁ గాంచి మించి, యా
చండతరప్రకోపనుఁడు చ్ఛ్ఱున త్రేగుచు దండ తట్టుచున్
కండల మెండు గొక్కదలఁగాఁ గనుగోనలఁ గెంపుఁ దాలిచెన్.

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్లో॥ చేతో యద్భవత శ్చిరంతనవచస్సందర్భగర్భస్థితే
వస్తు న్యస్తస్మితప్రపంచమలినిమ్నామృతమృజ్జ మామృజ్జతి
తద్దుర్మోచతమోవిమోహితమతి ష్చక్ష్మా దకస్మా దిదం
సక్తం యత్పశుషు ద్విచా త్స్పితి తతో ధన్యా నయన్త్యాయతే.

ఆస్తమితప్రపంచమలినాపభియై, పరవేదవాదవి
శ్యస్తము నైవవస్తువునయందు రమించెడి విరామవమ్ము, వి
త్రస్తులమై యబోధపరితస్తులమై వనులై నమాపయి
నిస్తులరీతి నొక్కపరి నిల్చుట ధన్యులమైతి మోవ్రధూ !

శ్లో॥ పశ్యజ్ఞానక్రియేచ్ఛామణిమయముకురాబద్ధ మధ్యాత్మవిద్యా
భావ్యద్రోత్సవదీప్తవకరపరిహృతధ్వాంత మంత స్సమంతాత్
గాఢావిద్యాకవాటం ప్రబలశమదమద్వారపాలాభిగుప్తం
భక్తిద్వారం మురారేంద్ర మిహాశయనాగర మోంకారరూపమ్.

సీ॥ జ్ఞానక్రియేచ్ఛావిశాలవినిర్మల
మాణిక్యదర్శనమండితమ్ము
అధ్యాత్మవిద్యామహారత్నదీపప్ర
కాశాపహృతతమఃకాండయుతమ్ము
పరమభక్తిద్వారభాసురగాఢబో
ధాభావఘనకవాటాంచితమ్ము
అప్రకంశ్యప్రభావానిధ్యశమదమ
ద్వారపాలాభిగుప్తాంగమ్ము
నకలజగముల రక్షింపఁ బాలియున్న
యోగనిద్రను జెంద నియుక్తమైన
యామురారి శయించుమహాధవనము
దివ్య మోంకారరూపమై చేజిరిల్లు.

శ్లో॥ క్షంతారం నకలాగసాం జడధియాం యంతార మస్తస్తమో
హంతారం జగతా మనుత్తరపరాహంతాంకితోరస్థలం
ఉద్యతైస్తత్తుభశోభ ముత్పిలవనీసచ్ఛాయ మచ్ఛాయత
స్నిగ్ధాసాంగతరంగ మైక్రిపి పరంబ్రహ్మచ్యుతం శాశ్వతమ్.

తప్పులు సైచి ధీజనులదారులు దిద్ది, జూరియజ్జతర్
తుప్పునఁ దూల్చి, కొమ్మభముతో నెవఁ దాల్చి రమన్, దయాల్లితో
దెప్పులుతేలుచూపులను, దేటగునల్లవికల్పచాయతోఁ
జొప్పడుశాశ్వతుఁ బరముఁ జూచితి నచ్యుతు బ్రహ్మ నియ్యెడన్.

శ్లో॥ జయ జయ జగదంబ జాంబూనదాంభోజకోశవృధే!

జయ జయ కమలాక్షవక్షస్థలీహృద్యసర్వసియే!

జయ జయ కరుణాకటాక్షప్రతీక్షత్రిలోకేశ్వరే!

జయ జయ జనిమార్గలగ్నాణువగ్నాపవర్గప్రదే!

జయ జయ హాటకాంబుజలనన్ముకులవృధే! లోకమాతృకా!

జయ జయ విష్ణువత్సగురుసాధనిరంతరకేలితత్పరా!

జయ జయ లోకనాథపరిషత్ప్రతిపాలితకీతతేక్షణా!

జయ జయ జన్మమార్గపరిషత్కజజ్జనమోక్షదాయినీ!

శ్లో॥ సప్తాసి తాత! జగతోఽవ్య చరాచరస్య

సంధారయ స్యధ ముఖై శ్చతురోపి వేదాన్

తేనాసి లోకదయితో దయితో మమాపి

త ద్మాప్సహి కం సఫలయామి మనోరథం తే.

కలితచరాచరాత్మకజగంబుల కెల్లమి సృష్టికర్త వై

నలువగ నాల్గువేదముల నాలుగుమోములఁ దాల్చుచుండుటన్

జెలుపుడ వైతి నాకుఁ బరిశిష్టజగమ్ముల కెల్లఁ; తాత! నీ

తలఁ పెదొ తెల్పుమి యవితిథంబుగ దాని ఫలింపఁజేసెదన్.

శ్రుతీయాశ్వాసము

శ్లో॥ ఉపాసినా నానావిధి రుపచారై శ్చ వివిధైః

శరణ్యం లోకానాం శశధరకలోత్తంస మమరాః

మృషా సంధిత్సంతః ప్రకృతికుటిలై హాసవగదైః

విరించ స్యాదేశా దవృణుత గురుం దూత్యవిధయే.

వివిధమహాపచారముల విస్తృతతంత్రజపాదిచర్యల
దివిజలు లోకరక్షకు సుతించి భజించుచుఁ జంద్రమాళిఁ దా
రవగుణవక్త్రగామిదివిచారులఁగూడ మృషార్థమైతిమైఁ
దివిరి విరించి తెల్పినవిధి గురు నెన్నిఁ దాత్యవృత్తికె.

శ్లో॥ నిస్సంఖ్యస్ఫురదు త్రోత్రచమత్కారానుధారాను తే
నాచా మక్షర మక్షరం త్రిజగతీవాగ్గర్వసర్వంకషం
శోతుం లాలయితుం పునః ప్రతిసమాధాతుం చ వాకించి ద
వ్యర్వాంచః క ళమే నయం యది పరం దేవ స్సవాచాంసిధిః.

కలితాలంక్రియ సుత్త్రోత్తరచమత్కారప్రకారముగా
నలలోకత్రయవక్తృతాగరిమ నింద్యం శౌనటురీ పల్కుగా
వలతురీ మీనుడులక విసక మదివి సంభావించ, మాతాడ, నీ
చుల మా మా కెటు లబ్బు? వాక్పతు లటంచుం బేసు మీదేగదా !

శ్లో॥ యుగవిగమోన్మిషద్విషమలోచనకోణపత
ద్ధతేపహవిస్ఫులింగహుతసర్వజగద్ధిపే.
అచలధనుర్ధరాయ పారిణాంశశిఖామణయే
విజయజయైక హేతువిశిఖాయ నమో భవతే.

ప్రళయాంతప్రవిచాలితత్రిణయస్రదూర్భవద్భీకర
జ్వలనప్రత్యేకగపౌద్గసంకలబ్రహ్మాండహవ్యా ! వివి
ర్మలశాశాంకకథాకిరీట ! హరిశర్వా ! మేరుకోదండమం
డల ! బీభత్సుజయైక హేతుశరకాండా ! మన్నమోవాకముర .

శ్లో॥ శివం ధ్యాయ స్వస్తస్సకలజగతాం యచ్ఛసి శివం
శివోసి త్వం నామ్నా నను శివతర శ్చాసి విదితః
శివాశ్రీ జన్తు స్తద్భివ మఖిలభావేన భగవన్ !
భవంతం హిత్యా న్యం శరణయతు కం న్యాయశరణః.

శివపంథానుడ వెల్లలోకములకుఁ జేకూర్చు భక్తాభిరేన్
 శివముఁ, నామముచే శివుండవు భవానీనాథ ! సర్వాత్మతఁ
 శివముం గోరెడిజంతు వెన్నటికినేని నిన్నుఁ దక్కన్యుని
 జవితై నం దలపోయునే శివతరా ! శంకా సమోవాకములే .

శ్లో॥ మరాసురకరోదరస్థితశైలమూలస్థల
 స్థితోపలతీలాహతిక్షుభితసింధుబంధూత్థితః
 భ్రమత్తిమితిమింగిలభ్రమితవారకోలాహలై
 స్సమం నిఖిల మంబరం పరివవార తారస్వనః.

అమరుడైత్యులు మందరాద్రి నలు త్రోయక శైలమూలస్థలో
 క్క్రమ గండోపలసంహతిక్షుభితపారావారతారధ్వమర
 భ్రమమాణోచ్చతిమింగిలవకరబాభ్రమ్యస్థహవాలని
 భ్రమకోలాహలశబ్దములే పెనగి యభ్రస్ఫూర్తి నిండారగన్.

చతుర్థాశ్వాసము

శ్లో॥ ఉద్యన్నిర్ఘాతఘోషప్రతిభయ ముదయధూమకేతూపకేతు
 క్రద్దద్దిక్పాలగంధద్విప ముదధిపతత్తంగశైలాగ్రశృంగం
 ఉడ్డివశ్యేనకంకప్రకర ముపచితధ్వస్త ముద్రాంతవాతం
 ప్రాప్తం మృత్యో రకస్మా దివ వదనలిలం విశ్వమాసీ త్తదానీమ్.

బ్రహ్మాండభండంబు పగులునట్టులు మహా

నిర్ఘాతఘోషములే నింగి జెలగె
 ధూమకేతూపకేతువులు మహాఘోషము

సూచకంబుగ నింగి నేచి పెనగె
 గుండెలు పగిలి యుద్గండకే గ్రందించు

దిగ్గజార్భటులు పెల్లగ్గలించె
 గిరులు శృంగములు గిద్గిర తిద్గి వనధిలో

గుభిలు గుభిల్లునఁ గూలుచుండె

ఎగురుశ్యేవకంకములు పెన్నేర్పుచిమ్మ
చీకలులు నుడిగాలులు చెలఁగి రేగె
విశ్వమునకు మృత్యుముఖప్రేక మేము
యనఁగ సవ్యేళ భీభత్స మై యెసంగె.

శ్లో॥ నిస్సంఖ్యస్ఫులితస్ఫులింగజటిలోత్సంగజ్వలత్పావక
జ్వాలాభంగవిటంకనంకలితధూమస్తామభీమస్తతః
క్రుధ్యత్కూలవికృతవక్త్రోహహోన్ముక్తాట్టహాసోద్భట
స్ఫూత్కారధ్వనిభీషణః ప్రవవృతే కోవ్యయ్యతో మారుతః.
ఫేలోల్లోలితవిస్ఫులింగజటిలాగ్నిప్రాజ్వలత్ జ్వాలికా
మాలాభంగవిటంకనంకలితధూమస్తామభీమంబుగా
కాలాభీకరాలవక్త్రోహహోద్గచ్ఛన్మహాభీకర
జ్వాలాజాలమహాట్టహాసరవళిక్ నాగేక్ మహావాతముర్.

శ్లో॥ మ్లాయంత్యాం వై జయన్త్యా మధకనకపటే దూనరే ధూమజాలైః
చక్రే నిర్జ్వాలచక్రే నవది పరిణతస్ఫోటకంకే చ శంఖే
ఉత్సర్పంతిం సమంతా దపి పరికలయ న్నదృఢం కాలకూటం
కాలాత్మా పద్మనాభః మనసి వినిదధే కాలసంఘ్న యోగమ్.
ధూమలధూమనంగతిః జతుర్ముఖబంగరుచేల మాండ, బూ
దామము వాండ, శంఖము విచారణభీతిని గూడ, జక్రము
ద్దామపుండ్రేజ వీడ, బరితఃప్రసరన్నవికాలకూటమున్
కామము కాలహపుండ్రీది కాలసరాధవ మం చెదం గనెన్.

శ్లో॥ భవ్యై రష్టభి రాంతరైః పరిచరన్ పుష్పై రహింసాదిభిః
కోటిరే వరభక్తి భారవమితే కుర్వన్ ప్రాణమాంజలిం
వాగ్భి ర్గర్గదనిర్గతోభి రఘలత్రయ్యంత సైద్ధాంతిక
ప్రాతీస్సారమయూభి రస్తుత పత్య్జ్యోతిః పరంజ్యోతిమామ్.

చేతుఁజీరిగ మాళి వంది నుతియించె భక్తితో నావరం
జ్యోతిహూర్తిని గద్గదశ్రుతిశిరస్సిద్ధాస్తవాచోవిధి
జోతర వెట్టె దయాదిబాహ్యకుసుమస్తామంబు లందిద్ది పూ
జాతంత్రములు దీర్చె హృన్నయనకంజాతార్పణప్రార్థనన్.

శ్లో॥ సర్వాతంత్రవిశంకశంకరజటాలంకారచంద్రాంకుర
జ్యోతాన్నివిర్భరపూరితత్రిజగతీగర్భావధూతోబహిః
సః క్షేళః క్వచ స వ్యలీయత మహాశుండాలశుండాహతి
తుభ్యత్ తుద్రసరస్తరంగనికరవ్యాక్తిగ్లై నాలవత్.
అన్నిభయంబులం దొలఁచునట్టి మహేశుని కొప్పులోవియా
క్రోన్నెలవెన్నెలర్ కనరికొట్టఁగ లోకబహిష్కృతస్థితి
నన్నకసన్న జాతె విషపారము, మత్తమతంగతుండవం
భిన్నతఁ జెఱ్ఱులోఁ జెదరి వీలికలై పడునాచుకై వడిన్.

పంచమాశ్వాసము

శ్లో॥ ఆప్యోజి రంజాపా గచ్ఛ స్ననాప్యో మారుతేన యః
సైంధవ సైంధవా ద్గర్భా దుత్తతార సపాండరః.

గీ॥ ఆప్యమై యున్నఁదాను సనాప్య మగుచు
నాశుగునికినిగూడ సనాప్య మగుచు
తెల్ల సగుసైంధవము తేట తెల్లముగను
సైంధవోదరమందుండి చక్క వెడలె.

శ్లో॥ కపోతా నిర్భాతుం శిల శకల మేకం హిమరుచేః
యాదాదా యాత్యాక్షీ దసమ మిద మన్యా ఇతి విధిః
తదాసీ చాశ్చర్యం పరమ మఖిలానాం దివిషదాం
త మత్తంసీభూతం పురమధితు రద్యాసి మకుటే.

అన్యోక్తి ముక్తావళి

శ్రీ కాకరవర్తి కృష్ణశాస్త్రి.

- ఉ. శ్రీరమణీయమై జడము చేతనమై పురుషుండుఁ గాంతమై
భూరిసుఖంబు దుఃఖమును బొందుచు నామము గూన మూని సం
సారము మీఱఁ బుట్టుచును జచ్చుచునున్నటువోచు వాఙ్మనో
దూరవిశుద్ధభూమి పరితోభరితంబు రహించు నేకమై.
- ఉ. సంతన మందెడిక దృఢ మొనరిగిసమాత్ర వినాయకుండు; కా
సంశ నుతింపకే జననియాటఁ బ్రసన్నత నూను వాణి; స
న్నింతటివానిఁ జేసెనయ హేతుదయోదయుఁ డాయుమారమా
కాంతుండు నూమకీనుఁడె; జగావ మదన్యఁ డెవండుమొక్కఁగన్.
- మ. సరహస్యం బగునాత్మతత్త్వసుధ నాస్వాదించితిక, కావ్యముర
వరికల్పించితిఁ బ్రాధిమై రసికవిద్వాంసుర ప్రశంసింప, మేర
బిరుదుర గొంటిని; ఘంటికాకటక ముద్వేల ప్రధం గొంటి, నీ
పరమాపారకృపారసై కధుర గీర్వాణాంధ్రవాగ్దేవతా !
- మ. పితృపాదోచ్చరింబుఁ బండితమహావృద్ధాన్యలబ్ధంబు, ము
ద్రితకావ్యాంతరితంబు, నీతివచనాధిష్ఠాన మై పొల్పుపం
డితరాజోడితచాటుపద్యచయ మెంతే నొక్కడం జేర్చి నే
సతికాతూహలలీల బాలుకొనఁగా నాంధ్రీకరింతు వెనన్.
- మ. ఎవఁ జంచద్రవవత్ప్రసాదగుణ మెంతే శయ్య దైవాట, మా
నవనంఘాంతరచుగ్గుణావళి నవన్యప్రాధి నన్యావదే
శవిధిక సత్కవికేఁ ఘటించి కడు నిష్కాసింఁచె; నాసారస
త్కవితాశ్రీనిధి యాంధ్రీనన్మణి జగన్నాథుండు సామాన్యఁడే!

క. నృప్త సవమధురకవితకు

దృప్త సకలశాస్త్రసత్పురాణాధి, కువ

దృప్త జగన్నాథునికు

విప్తపమున నాటి యగుకవిం గనంగలమే ?

ఉ. గండరగండఁడై పుడమిఁ గల్గినకర్మకతర్కపండితా

ఖండలపాళి నిర్జితంలు గాఁగ సలంకృతిశాస్త్రకర్తృస

స్థండలిగుండియర సెదర, మానితశాబ్దికులుం గలంగ ముం

గండనివాసి నాఁడు కడు గండుకొనెన్ ధరతావసీస్థలిన్.

చ. కరిసగరీవరుండు గుణగణ్యుఁ డుదాగుఁడు యావనావసి

శ్వరుఁ డగు “షాజహాన్” నృపతి నర్వనవర్మల సంతరించుచున్

గురుతరభక్తియుక్తిఁ దనకుం దమి “బండితరాజు” నా మహా

బిరుద మొనంగ మేటిలు నవేలకలాలనమానుఁ డల్పుఁడే?

మ. కవితాలాలనతాబలాత్కృతికి లోఁగన్పాసియే కాని త

త్కవిరాజానువమానహృద్యతరపద్యశ్రేణి నాంధ్రీకరిం

ప వశంబా! యొకపాటిపండితునకున్? పాద్మేనతామూర్తి నే

కవిమూర్ధన్యుఁడు సమ్మి యిప్పనికి సంకల్పించెగా కిమ్మెయిన్.

ఉ. మామకవంశకర్త సురమాన్యుఁడు కశ్యపవశాని; నైద్యసు

త్రాముఁడు బాసనార్యుఁడు పితామహాః; దార్జవధర్మవర్తి వి

ద్యామయమూర్తి యెజ్జయును దండ్రియు జేంకటరాయపండితుం

డామహిమాన్వితాస్వయమునం దుదయించుట నాహసించితిన్.

క. కవికంతీరవ, విద్య

త్కవివర, పౌఢకవిచంద్ర, కవిమూర్ధన్యాం

కవినుత కాకరపర్వ

స్వనాయధవక్తృష్టశాస్త్రీధర్మరకుండన్.

చ. ననుఁ గడుఁ బ్రోత్సహించుఁ డభివృద్ధ్యరవజ్జగపింద్రశేఖరురీ!
పనితగుభావివంబు లిడి; లాల్యము కేవల మోలగింప నే
దెనుఁ గొనరింపఁగా దివిరితిక దనుఁ బండితరాజాహువురీ
ఘనుఁడ నటంచుఁ గాదు, ధనకాంక్షయు లేదు యశోర్ధిఁ గానయా!

1. భృంగము

శ్లో. భ్రమర! భ్రమర! దిగంతకాశే
శ్వచి చాన్వాదిత మీక్షితం శూతం వా
వద సత్య మపాన్య వక్షపాతం
న హి బాలీకునుమానుకారి పుష్పమ్.

తే.గీ. తిరిగివాడవు దళదిశాంతరమాలందు
భ్రమరమా! కంటివా వింటివా రవంత
యేవిఁ జవిగొంటివా బాజి నెనయు పూవు
బక్షపాతంబు లేకుండఁ బలుకుమయ్య!

శ్లో. కిం మాలతి! ప్లూయసి మాం విహాయ
చుచుంబ తుంబీకునుమం పడంఘ్రిః
లోకే చతుర్భి శ్రురతైః పశు స్సార్వత్
న పద్భి రత్యర్థపశు ర్న కిం ప్యత్

ఉ. “పాలున పట్టదంబు సారపూవును ముద్దుఁ గొనంగ”నంచు నో
మాలతి! యేటి కిట్లు లవమానభరంబునఁ జిన్నవోవుటరీ
నాలుగుపాదమురీ గలిగినక పశు వౌ ధర నాలుకాభులక
దాలిచి యుంటచే బతువు లా నయి పై నరయై యెనంగదే !

శ్లో. సంవనజన్మా మధువ
స్సరతిరుకునుమేషు పీతమకరందః
దైవా దవని ముపేతః
కౌటజకమమే సమీహ తే వృత్తిమ్.

తే.గీ. నందనవనాంతరమున జన్మంబుఁ గాంచి
నాకధరణీజసుమమరందముఁ గోలి
దుర్విధివిపాకమున నలి యుర్విఁ జేరి
యకట! కుటజలతాంతమం దాన గొనియె.

శ్లో॥ నీలతయా స్థూలతయా
మూరతయా దానలోలుపై ర్మధుపైః
ధావిత మిభరాజధియా
హస్తానీ దస్తతో మహిషః.

ఉ॥ నీలతఁ గాంచి స్థూలత గణించి, సుమూరతచేతఁ బోల్పఁగాఁ
జాలక దానలాలసత జాలుకొనంగ మిళిందబృంద ము
త్తాలజవంబునం జన మతంగజ మంచు భ్రమించి యేమనం
జాలుదు మమ్మచెల్ల! మహిషం బది యయ్యె గమించి కాంచఁగన్.

శ్లో॥ పూర్వం కల్పతరుప్రసూనమదిరాస్వాదేన సంమోదిసి
దీప్యద్దివ్యతరంగిణీకమలిసిప్రేంభోలికాఫేలిసి
దైవా దద్య మహితచీ మధుకరీ నిష్పాతపుష్పేచ్ఛయా
భ్రామ్యంతీ కృకలానవక్త్రకుహరం హ! హస్త! సంగాహతే.

చ॥ ఆమరతరుప్రసూనమదిరానిశమోదిసి యై సురాపగో
త్తమనలిసినుడోలిక నితాంతము వేలన మాచరించు నా
భ్రమరి యభాగధేయత నిపాతసుమేచ్ఛ పెనంగొనంగ లి
ల మహి భ్రమించి మించి కృకలానవళిద్వదనంబునక బడెన్.

శ్లో॥ ప్రారంభే కుసుమాకరస్య పరితో యస్యోల్లసస్థంజరీ
పుంజే మంజులగుంజితాని రచయం స్తా నాతినో రుత్సవాన్
తస్మిన్నద్య రహలశాఖని దళాం దైవా త్కృతా మంచతి
త్వం చే స్మృంచసి చంచరీక! వినయం నీచ స్వదన్యోఽస్తి కః.

ఉ॥ మంజులగుంజితంబు లనమానగతిం బచరించి మంజరీ
పుంజములక వసంతమున ముక్ రచియించితి పుత్సవంబులక
నెంజిలి నందె దైవవిధి నేడు కృశించి రసాలశాఖ; పా
యం జన వోయిభృంగ! భవదన్యుడు నీచుఁ డెవండు వాసివక.

శ్లో॥ ఇహ రూపమాత్మసారే
కాసారే చిత్తభాజకల్పారే
స రసో నాపి చ గంధో
మధుకరబంధో! వృథా భ్రమసి.

తే.గీ॥ మానితమనోహరాకారమాత్మసార
చారుకాసారకల్పారసరణే గాంచి
పటమునందు వృథా ప్రాంతిపడకు భృంగ!
లేదు రస మిందు గంధంబు లేదు లేదు.

శ్లో॥ నీరజా న్యపి నిషేవ్య నిర్భరం
తీరజాని కుటజాని వాంఛసి
చంచలత్వ మిహ చంచరీక! తే
సాహజం కథ మిదం విమోక్ష్యసి.

క॥ నీరజము లనుభవించియుఁ
దీరజకుటజములఁ గోరితే మధుకరమా!
ఏరా! సాహజచంచల
తారంభము వాయుజాలవా యేవేళక.

శ్లో॥ ఉపావీతం దూరా త్పరిమళ ముపాప్రూయ మరుతా
సమాయాసీ దస్మిన్ మధురమధురోభా స్మధుకరః
ఎరం దూరే లాభః కుపితఫణేన శృంధనతిరోః
పున ర్జీవం యాయా ద్యది త దిహ లాభోఽ య మతులః.

మ॥ మరుచానీతపరీమళంబులను సంపాదించి యిందిందిరం
బురుమారందనికామకామమున నయ్యో! వ్రాలె గుప్యత్యై
శ్వరయుక్తందనశాఖశాఖవయి; లాభప్రాప్తి కేమాయె బో
వరలాభం బగు గాడె ప్రాణములతో బైటం బడంబాలినన్.

శ్లో॥ భ్రాత ధర్మ్యు లవంగవల్లిమ పిల స్వైరం నవాంభోరుహే
మాధ్వం మాధవికామధూని మధురా ణ్యకంఠ మాస్వానయ
కప్పా చాపతితో ఓసి కేతక మిదం యస్మి న్ముదీర్ణం రజో
నేత్రే ఖండతి కంటకాః ప్రివితతాః కృంతంతి మర్మాణ్యసి.

మ॥ సరసీజమ్ముత మాధ్వం గ్రోలుము యథేచ్ఛం బాలవంగావరి
బరుపుర వెట్టుచు మాధవీయమధు నాస్వాదింపు మాకంఠ మో
వరభృంగా! యిటు కేతకీమమముపై వ్రాలంగ నేలా? రజో
భరముర కన్నుల నేచవా? చివిగిపోవా? మర్మముర మురిడ్లచే.

శ్లో॥ నాలింగితా నవలవంగలతా నవాపి
సంభావితా శ్చ విలపాః కలగుంజితేన
అసాదితా నపది కా చ న గీతి రన్యా
మాకందకోరక ముదీక్య మగువ్రతేన.

తే. గీ. అనుపమరసాలకోరక మరయుకతన
నలివరుడు సుంత నవలవంగలతం జేరి
కొగిలింపడు కొమ్మలం గలరవమున
గారవింపడు పాడడు చారుగీతి.

శ్లో॥ కిం న పశ్యసి మహేంద్రదీప్యభే
శీతదీధితి రసా వ్రదంచతి
మీలితై వ సలిసీహ మా కృధా
స్త స్మధువ్రత! ముధా పరిశ్రమమ్

ఉ. కీతఘృణగణమ్ము విరజిస్తుచుఁ దూరుపునందుఁ జందురుం
దీతరుణమ్మునందు నుదయించుచు నుందుటఁ జూడకుంటివే
యాతన లేలరా? వృధగ నానభినీమణి దీనదీన యై
మూతి బిగించుకొంచుఁగడుమునకత్తెగై కొనెరా మధువ్రతా!

శ్లో॥ అభి రసా నభినీకులవల్లభః
కమలినీహృదికేలికృతాదరః
విధివశా త్పరదేశ ముపాగతః
కుటజపుష్పరసం బహుమస్యతే.

తే. గీ. పుల్లనభినీకులప్రాణవల్లభుండు
కమలినీచిత్తభేలనాకలితరతుండు
అభి విధికి లోఁగి పరదేశమందుఁ గుటజ
పుష్పరసమున నానక్తిఁ బూనినాడు.

శ్లో॥ ప్రబంధసం పద్మవనే నిశాయాం
మాతంగదానే మదకర్ణతాళః
స్వప్రాణభంగః ఖలు చంపకేఁ జస్మిన్
స్వర్వత్ప్రీదుఃఖం భ్రమరస్య లోకే.

చ. జలజవనాంతరంబున విశ్కం వనియించుగ బంధవమ్మై, మాం
నలగజదానధారిఁ గొనపాగెడువేళలఁ గర్ణతాడనం
బులె, యలచంపకంబుదెసఁ బోవఁగ శ్రాణభయంబె మాటికిం
గలుగుచునుండు; దుఃఖమి జగాన నయో ధమరాళి కెయ్యెడన్.

శ్లో॥ అపనరి మధుకరి! చూరం
పరిమళబహులేఽపి కేతకీకుసుమే
ఇహ న హి మధులాభస్తే
భవతి పరం ధూళిధూసరం గాత్రీమ్.

చ. మధుకర! దవ్వులం దొలఁగుమా మదిలోఁభ్రమఁజెందఁబోకుమా
పృథులపరీమళామిళిత మీసవకేతకి యంచు, నిచ్చటక
మధురనలేళ మున్న దనుమాటయె లేదుర, నీవతాంగ మ
త్యధికము ధూళిదూసరితి మాను జామీ పయిపెచ్చు చేరినన్.

శ్లో॥ దృష్ట్వా హృష్టోఽభవ దధి రసా చిత్రసంఘే చ పద్మే
వర్ణం రూపం కి మితి కి మితి వ్యాపార న్నాజగామ
వాస్త్వికా గంధో న చ మధుకరో నాస్తి తత్సైకుమార్యం
ఘూర్ణన్ ఘూర్ణ స్నవనతముఖో వ్రీడయా నిర్జగామ.

చ. అలి యొకచిత్రచిత్రఫలకాంతరవారిరుహంబుఁ గాంచి తోఁ
బలుమరు వర్ణరూపములనైఖరి మెచ్చుచుఁ జేరి .వాసనా
కలితతఁ గాని, శోమలత గాని, మరందకణంబు గాని, యం
దులఁ గనలేమి సిగ్గున నధోముఖయై రొదనేయుచుం జనెన్.

శ్లో॥ యే వర్ధితాః కరికపోలమదేన భృంగాః

ప్రోక్షుల్ల పంకజరజస్సరభీకృతాంగాః

తే సాంప్రీతం ప్రీతిదినం గమయంతి కాలం

నింజేషు చార్కశునుమేషు చ దైవయోగాత్.

చ. కరివరగండభాగములఁ గారెడు దాననితాంతధారఱక

బెరుఁగుచు, సంగముల్ వికచనీరజవారవరాగసంగతిఁ

బరిమళమేళనంబుఁ గని వాసిలఁ బొంగెడుభృంగముల్ విధి

న్నిరతము గాలముం గడుపు నింబము నర్కము వాశ్రయించుచున్.

శ్లో॥ మధూకే మూర్ధ్వకం శిబసి శతపత్రేఽభిరమసే

మధూళీపాలీధి ర్మధువ ! సహకారే విహరసే

వనం తే వాసంతీమధు మధుర మన్నాసి బహుశో

దురావేశోఽయం తే తదసి కుటజే య ద్విహరసే.

మ. మన మూరంగ మధూకమందు మిపులక్ మాధ్యకముం గ్రోలి, కే
లి నహా! తేల పయోరుహంబున మధూళీచారితోఁ దియ్యమా
వినఁ గ్రీడించి వసంతిమందు, మధులబ్ధిక్ మాధవిక్ వ్రాలి మీ
తీననీకుక్ మధుచా! యితేల కుటజప్రీతుర్ దురావేశముర్ ?

శ్లో. వీత మత్ర మధు యాపితా క్షుచా
భృంగ! నర్వ మచిరేణ విస్మృతం
హియమానసుషమాం హిమాగమే
పద్మినీం య దిహ నావలోకనే.

చ. మును మునుకొన్న మోదమునఁ బుచ్చితి వెన్ని యెరాత్రులిందు తీ
యని మధు వానుచుక్ మఱపు సందితివే సకలమ్ము నింతలో
సనఁగొనున మాహిమాగమమునం గడుఁ జెన్ను దొఱంగి యున్నప
ద్మినిదెన నొక్కమాటయిసఁ దేరి కనుంగొనవేమి భృంగమా!

శ్లో. గళితాని మధూని నర్వతః
ప్రవిక్లిష్టాని దళాని మానుతైః
అధునాపి న హంత! మాధవీం
మధు పైతా మిహ నావలంబనే.

తే. నరనమధువులు పూర్తిగా జాతిపోయె
మృదులదళములు గాలిచేఁ జెదరిపోయె
మధుచ! యిప్పుడుగూడ యీమాధవి నిటు
లయ్యయో పట్టుకొని ప్రాకులాడె దేల!

శ్లో. చంచరీక! చతురోఽసి చంద్రికా
వైభవే కుముదినీం నిషేవనే
భాస్కరే జయతి పుష్కరే కర్తౌ
రున్నిప స్నవదళేఽనురజ్యసి.

ఉ. కమ్మనివండువెన్నెలలు గాసెను చల్లనివేళలంకుఁ జి
త్త మ్మిగురొత్తఁగాఁ గలువచాపునఁ జేరి నులుతు వెంతయున్
గమ్మినభానుకాంతుల వికాసము నందుచు ముద్దులొల్కునె
త్తమ్మి రమింతు; బల్పతురతల్ గలనాడపు చంచరీకమా !

శ్లో. మరందలోభా చ్చ మిళిందమాలా
భేజేఽంబుజం సూర్యకరై ర్విభిన్నం
హా! హంత! వాళీక మిదం మరంతం !
ప్రాలేయపాళీ ముకుళీచకార.

తే.గీ. సవితృకిరణౌఘమున వికాసంబునందు
సంబుజాతంబులో మరందంబు నందు
కొనఁగ నిండిందిరంబులు సనఁగ నకట !
ఏక హిమ మబ్జమును ముకుళీకరించె.

శ్లో. అమరతరుకుసుమసారభ
సేవనసంపూర్ణ నకలకామస్య
పుష్పాంతరసేవే యం
భ్రమరస్య విడంబనా మహత్.

తే.గీ. అమరధరణీజ సుమసారభాతిమాత్ర
సేవచే బూర్ణ వాంఛితసిద్ధిఁ గవిస
భ్రమరమున కస్యకుసుమసేవనమువలన
సమితతమ మా విడంబనం బగును గాదె.

శ్లో. యావ దేనం స జానాతి
పారిజాతం మధువ్రతః
తావ ద్భ్రమణ మేవాస్య
కుంజే కుంజే గ్రుమే గ్రుమే.

తే.గీ. సారమనరందకణజాత పారిజాత

మొంతదనుక యెటుంగదో యంతవటకె

కుజకుజంబునకున్ గుంజకుంజమునకుం

బరుగు లిడుచుండు నీమధుకరము కరము.

శ్లో. పురందరపురే పురా రుచిరకాసనే సందనే

నిపీయ మధురం మధు ప్రకటితారవో యో ధవేల్

ప్రళుప్తగళతాల్కుకో గళితమంజులాలాపకః

స ఏవ మధుపా ఽధునా బదరికారవం కాంక్షతి.

చ. భ్రమరము మున్ను నుందరపురందరనందనమందు నన్నరం

దము దమి నాగించుచు మధామధురధ్వనిఁ జిమ్మి నేడు తా

దమకము వాయ శుష్కగళతాల్కుక యై పరివన్నతన్నినా

దమునఁ జరించుచున్నది గదా బదరీరసపావలోల యై.

శ్లో. గంధాఢ్యా సా జగతి విదితా కేతకీ వర్ణ వర్ణా

పద్మభ్రాంత్యా రసికమధుపః పుష్పమధ్యే పసాత

అంధీభూతః కుసుమరజనా కంటకై ర్భిన్నపక్షః

స్థాతుం గంతుం క్షణ మపి నభే! నైవ శక్తో ద్విరేషః.

ఉ. గంధము వర్ణ వర్ణ మును గల్గి జగద్విదితంబు నొంటు బు

ష్పంధయ మొందు పద్మ మనుభ్రాంతిని గేతకిలోన దూరి తా

నంధత గాంచి తద్రజము లంటుటఁ గంటకభిన్నపక్షయై

బంధురదుఃఖ మంది నిలువం జగజాలకపోయె మిత్రమా!

శ్లో. నిషీదతు శివీషకే చరతు వా కదంబే చిరం

సముత్పతతు పంకజే కురవకే కరోతు స్థితిం

దినం సయతు కుందకే నను రసాల! కాలక్రమా

న్న విస్మరతి కేవలం తవ గుణా దసా మత్పుదః.

చ. చిరము శ్రీరీషమందు నివసించెడుఁ గాక, కదంబమందు పం
చరణము నల్పుఁగాక, జలజంబున వ్రాలెడుఁగాక, లీలమై
కురవక మెక్కుఁగాక, నవమందములఁ దిన మేర్పుఁగాక తా
మఱవడు నీగుణంబు లగుమాత్రీము పట్టద మోరసాలమా!

శ్లో. మలినేఽపి రాగపూర్ణం
వికసితవదనా మనల్పజిత్వేఽపి
త్యయి చపలేఽపి చ సరసాం
భ్రమర ! కథం వా సరోజినీం త్యజసి.

చ. మలినఁడ నై న రాగ మనమానముగాఁ జిలికించె; నెంతగా
బలుమరు పేలినినా వికచభావమునే మొకమందుఁ బాల్పె;చా
పలత యడెంత నీయెడల భాసిలినినా సరసత్వ మూనె; నె
ట్టులు భ్రమరా! సరోజినీగడున్విడువన్ మనసాస్పృశెప్పరా?

శ్లో. భృంగః క్షుధాధు రపి కింశుకవిభ్రమేణ
వ్యాజ్ఞంభమాణశుకచంచుపుటం ప్రవిష్ట
ఆళాం విహాయ మధునోఽవయన్తై స్సమగై
ర్నిర్గతు మిచ్చతి పరం పరితవ్యమానః.

చ. శుకపరిజ్ఞంభమాణతత్తోభితచంచుపుటాంతరంబుఁ గిం
శుక మనుభ్రాంతి నొక్కయల్లి సాచ్చె క్షుధాధికబాధ లేవఁగా
నకటకటా! సమగ్రముగ నంగకముల్ నలుగంగఁ దేనెపై
నిక నడియాన వీడి పడి నేగఁ దలంచె మదిం గడుఁగడున్.

శ్లో. చర స్వనాంతే సవమంజరీషు
న పట్టదో గంధఫలీ మజిశ్రుత్
సా కిం న రమ్యా న చ కిం న రంతా
బలియసీ కేవల మీశ్వరాజ్ఞా.

తే. గీ. పుష్పవని మంజుమంజరీపుంజమందు
మలయు సలి గంధఫలి నంట మానుటెల?
రంత తాఁ గాదో? యమ్యుడి రమ్యు గాదో?
ఎంత బలవంత మైనదో యీశ్వరాజ్జ !

శ్లో॥ కుసుమాని లిఖంతే నామ చిత్రే
నతిచిత్కాలవిశేషరూఢశిక్షాః
సురభిత్వ మమూని కిం లభంతే
కథ మేతేషు రసం పిబంతి భృంగాః.

తే. గీ. కృమసుశిక్షితైశ్చాచిత్రకారు లెల్లఁ
జిత్రమునఁ బుష్పములను విచిత్రీలీల
వ్రాయుదురుగాక కలుగునే పరిమళంబు
తేనె లెటులాను నందు నిందిందిరములు.

శ్లో॥ సముపాగతవతి దైవా
దవహేలాం కుటజ ! మధుకరే మా గాః
మకరందతుండిలానా
మరవిందానా మయం మహామాన్యః.

తే. గీ. దుర్విధివిపాకకలన మధువ్రతంబు
చేరె ని,న్నవహేళనసేయఁగోకు
మిది సదా మానసియమైనది కుటజమ !
భూరిమకరందతుండిలాంభోజములకు.

శ్లో॥ యే నామందమరందే
దళదరవిందే దినాన్యనాయివత
కుటజే ఖలు తే నేహ
తేన హా! మధుకరేణ కథమ్.

తే.గీ. నుండరానుండమకరందమందిరార
 విందమందు దినంబులు వెడలఁబుచ్చు
 మత్తుపుష్పంధయం బెల్లు చిత్తగించు
 కుటజకుజమును గోరిక పొటమరింప.

శ్లో॥ అపసీతపరిమళాంతర

కథే పదం న్యన్య దేవతరుకుసుమే
 పుష్పాంతరేఽపి గంతుం
 వాంఛసి చేద్ భ్రమ! ధన్యోఽసి.

క. దూరీకృతపరసారథ

సారతయాత్తమలతాంతనంతతిః బదముల్
 సారించునీ కిత్తరసుమ
 వారరతి రహింప ధన్యభవుడవ భ్రమరా!

2. చాతకము

శ్లో॥ వృథా మృథా ధావసి చాతక! త్వం
 నాయం ఘనః కింతు కరీ మదాంధః
 న త్వాదృశేభ్యో విదదాతి దానం
 మాతంగదానం మధుపేభ్య ఏవ.

తే.గీ. కడు వృథగ చాతకమ! పరుగిడద వేల?

ఘనః డితఁడు గాఁడు సుమదాంధకరియె కాని
 తాను మీబోంట్ల కెన్నఁడు దాన మీఁడు
 మత్తమాతంగదానంబు మధుపతతికె.

శ్లో. రేరే చాతక! నావధానమనసా మిత్రీం! క్షణం శ్రూయతాం
 అంభోగా గగనే వసంతి బహవ స్సర్వేఽపి నైకకృమః
 కేచిద్ వృష్టిభి రార్ద్రాయంతి ధరణీం కేచిద్ వృథా గర్జ్యతే
 యం యం పశ్యసి తస్య తస్య పురతో మా బూహి దీనం వచః.

మ. వివరా చాతక! సావధానమతి నై వేవేలు నైకకృమం
బున నాకాశపథంబునక నెలయు సంభోదంబు లీధారుణిక
దనువుం గొన్ని సువృష్టిచేత వితతోన్మందైకగజ్జార్భటిక
దనరుం గొన్ని, పదీసతం గవినమాత్మక వేడఁబో కన్నిటన్.

శ్లో. ఏక ఏవ ఖగో మానీ
చిరం జీవతు చాతకః
పిపాసయా వా మ్రియతే
యాచతే నో పురందరమ్.

తే.గీ. చాతక మ్మొక్కడే ఖగజాతమందు
మూని యగు; సది దీర్ఘాయు పూచఁగాక
పాయునే కాని యనువు పిపాసచేత
దేవతాపతినిన నర్ధింపఁ బోదు.

శ్లో. చాతకేన తృప్తి తేన య దంభో
బిందుమాత్రీ మమలం పరిల్బం
దైవత స్తనపి వాతనిచాతా
దస్యతః పతిత మాస్య మపాస్య.

తే.గీ. ఆతతత్పూర్తచాతకపోతమునకు
జలవిమలకీకరం బొండు గలిగెఁ గాని
దైవదుర్వోగకలస వాతవాతి నదియు
వివృతచంచూపుటమునుండి నెలికి జాతె.

శ్లో. వాపీ స్వల్పజలా సరో విలసమం నీచావగాహో హృదః
స్యచ్ఛస్వాదుమశీతలో త్రిషథగా వై కుంత పాదాగ్రిణా
నీచః క్షారతీరో మహాన్ జలసిధి ర్గంధూషమాత్రిం మునేః
తస్మానీ ఖలు చాతకో జలముచా ముచ్చైవయో వాంఛతి.

సీ. కోకదాంపత్యసాఖ్యాకరంబయ్యను, నీచావగాహమై నెగడుపూదము
 శీతలామలజలోపేత దా నయ్యను, శౌరిసావాగ్రిజ జహన్నతనయ
 అమితమయ్యనునీచమైతూరమైమాని, గంధూషమాత్రమైయందువనధి
 జలచావళీపరీమళలాలితం బయ్యు, బిలనమానం బయి వెలయు సరసి

తే.గీ. అతితరాల్పదకంబుచే నమరు వాపి

సుందరోరుఘనాఘనస్యందమాన

మానితోచ్చైర్జలంబుచే తాను గోరు,

చాతకం బెంతయుభిమానియో తలంప.

శ్లో. కే వా న సంతి భువి వారిరుహావతంస

హంసావళీవలయినో జలనన్ని వేళా;

కిం చాతకః ఫల మపేక్ష్య సవజ్రపాతాం

పౌరందరీం కలయతే నవవారిధారామ్,

మ. సరసీజంబులచేత నంచగమిచే జానొందు మేలానరో

వరముల్ ధారణి నెన్ని లేపు! బలబిద్వజ్రప్రసాదైకదు

ర్భరసంరంభవిజృంభనూజజలధారన్ జాతకం బెంతయుం

బరమానక్తివి గోరు నేఫలితమున్ వాంఛించియో కాని తాన్.

శి. పి చ్చు క

శ్లో. గిభితగరళకంఠ శృంకరో నీలకంఠః

ప్రబలతరవిమాళీ బర్హిణో నీలకంఠః

అజరత్పృణవిసర్పతీమిటదర్పాపహారికః

కలయసి కలవింక! త్వం చ భో నీలకంఠః

చ. గరళముఁ దా గళంబున జగంబుల రక్షణసేయ నిల్పుశం

కరుణును నీలకంఠుఁడె; సగంధవిమాహి గ్రసించు కేకియున్

అరయుగ నీలకంఠుఁడె; తృణాచితకీటకదర్పహరి నా

బిరుదువహించి మించుకలవింకమ! నీవును నీలకంఠమే!

4. కాకము

శ్లో. కరోతు కరట శృంగం
సర్వదా ప్రాంగణే వసన్
స శృంగోతి బుధః ప్రీత్యా
శృంగోతి పికథాపితమ్.

క. వాకిలిలో నివసించుచు

గాకం బనిశంబు గట్టిగాఁ దా నటించు

గాక ; వినఁబోడు బుధుఁ; డా

కోకిలకలరవమె వినఁగఁ గోరుక బ్రీతిన్

శ్లో. విధి లేవ విశేషగర్హణీయః
కరట! త్వం రట క స్తవాపరాధః
సహకారతరౌ చకార య స్తే
సహవాసం సరళేన కోకిలేన.

తే. గీ. సరళ మగుకోకిలముతో రహలమందు

నీకు సహవాస మొనరించి నిందుఁ డయ్యె

నావిధియె ; నీదునేర మావంత లేదు

వాయనము ! ప్రేలుకొను మిచ్చవచ్చినట్లు.

శ్లో. నీలం వపు ర్వహతు చుంబతు సత్ఫిలాని
రమ్యేషు సంచరతు చూతేవనాంతరేషు
పుంస్కృతిలస్య చరితాని కరోతు నామ
కాకః కలన్యనవిధౌ నను కాక ఏవ.

చ. లలితవిలాసచూతవనుల మిపుల విహరించుగాక స

త్ఫలము భుజించుగాక పరిదర్శితనీలతనూచిభాసి యై

కులికేనఁ గుల్కుఁగాక మగకోయిలఁ బోతెనుఁగాక యన్నిట

గలవరపంచమస్వరవికల్పనఁ గాకము కాకమే కదా.

శ్లో. ప్రత్యంగణం ప్రతితరు ప్రతివారీతరం

కాకా శృరంతి చలచంచుపుటా రటంతి
నో యాంతి తృప్తి మథ మండితపుండరీక
మండే చర న్నసి స తుష్యతి రాజహంసః.

చ. ప్రతితరువారమందుఁ బ్రతివారిమనోహరతీరభూములన్
బ్రతివిమలాంగణంబుల విరావము మీఱఁ జరించుఁ జంచునం
తతి మితిమీఱఁ జాచుకొని; తాల్పువు కాకు లొకింతత్పప్తి; మం
డితతతపుండరీకములనే కనుఁ దుప్పిని రాజహంసమున్.

శ్లో. కిం కేకీవ శిఖండమండితతను శ్చారీవ కిం సున్వరః
కిం వా హంత! కపోతబాలపికవ త్కర్ణామృతం న్యందతి
కిం వా హంస ఇవాంగకుండధవళః కిం కీరవ త్పాతకః
కాకః కేన గుణేన కాంచనమయే సంస్థాపితః పంజరే.

శా. శారీవైఖరి సున్వరాంచితమొ, హంసంబట్లు మల్లీ సితం
బో, రాకీరమురీతిఁ బాతకమొ, కాపోతమ్ము పైకమ్మటుల్
గారంజేయునొ మాధురిన్, నెమలిజోకన్ నచ్చిఖండాధ్యమో
వరీతిన్ మణిపంజరోదరమునం దీకాక యుంపంబడున్ ?

శ్లో. కరట! కలకంఠశాబక
మేనం పుష్టాసి కిం ముఖాయాపైః
ఇయ మిహ పురా నపక్షః
పరిచయ మసి తే న జానీతే.

చ. మురిపెము లోఁ బెనంగొన విమోహితచిత్తము బిత్తిరింపఁగా
కరటను! పెంపనేల వృథగా నిటు లీకలకంఠపోతమున్
కర మిది నీకొలంబునకు నాఁడును నేడు విపక్షపక్షి, నీ
పరిచితి నెంతమాత్రమును భావనసేయక యున్నదే నుచూ.

5. కో కి ల ము

శ్లో. రేరే కోకిల ! నూ భజ మానం
కింది చుదంచయ పంచమరాగం
నో చే త్వా మిహ కో జాసితే
కాకకదంబకపిహితే చూతే.

తే.గీ. మానమును చూసి కోకిలనూ ! రవంత
ప్రస్తరింపుము పంచమరాగకలన
కానిచో ని న్నెవం డెఱుంగంగ నేర్పు
కాకనంకులతరనహకారజాఖ.

శ్లో. ధ్యాయ స్నంజనతోయబుద్ధుదకగాప్రాయం స్వయం మస్తకం
పశ్య న్నాయసకూటకోటిఘటితత్రోటిపుటం వాయసం
స స్థాతుం స పలాయితం స చలితుం నోన్మీలితుంమీలితుం
నో మర్తుం స చ జీవితం స భవతి తాపాకులః కోకిలః.

ఉ. కాకము చాల్చు నాయుచువేకారును మీఱివముక్కుఁ జూచి త్రా
పాకులకోకిలంబు తనయంజనజీవవబుద్ధుచాభశీ
ర్వాకృతి నెంచి యొప్పె నకటా ! కనలేక మొగుడ్చలేక పా
లేక వసింపలేక మనలేక చలింపఁగలేక చాకయున్.

శ్లో. పంత్వజ్య కోకిలశిశో ! మధురప్రవాళం
మాకందబృంద మభివోతమిశత్ప్రసూనం
ఁబే తు తి క్తహృదయే బలిభుక్కులాఢ్యే
మానేఽ పతిష్ఠసి య దీహ వచాశు కార్యమ్.

చ. అభిమిళితప్రసూన మయి హరికిసాలయభానమాన మై
వెలయు రసాలసాలమును వీడి యయో ! పలుగాకిమూకతో
నలరి నితాంతతి క్షవిరసాంతరముం గొనునింబ మేలరా
కొలిచెను మాన మూని యిటు కోకిలబాలక ! కార్య మేమిరా?

శ్లో. వపు ర్మలిన మీదృశం తదపి పుష్ట మేత త్పరై
శ్మకుంత ! బత ! సంతతం శకునిభి ర్వసే ధావసి
శ్వ వా వద గరుత్మతా మధుర మీదృశం శిషి తం
నిషించసి సుధాయత శ్చివగాయో రిమాం శృణ్వతః.

చ. మలినము నీశరీర మతిహాతముగాఁ బరపుష్ట మందుపై
మెలఁగెదు కాసనాభి నినుమిక్కిలి గాఢపత్రమైతిహోఁ
బలుమరు వీనులార వినువారల యుల్లము పల్ల వింపఁగాఁ
బలికెద వేవిహంగ మిటువంటి సుధామధురోక్తి నేర్పరా?

శ్లో. తూష్ణీ తిష్ఠ చకోర ! సంహర గిర స్త్వం కీర ! పారావత !
త్వద్వాచో విరమంతు బర్హిణ ! భవత్కింతోఽపి విక్రమ్యను
వీతన్నూతనచూతపల్లవదళగ్రాసోల్ల సస్థంజల
వ్యాహరః కలకఠ ఏష కిరతి శ్రోత్రే సుధాశీకరాన్.

ఉ. కీరమ ! మాటలాడకుము, కేకి ! భవద్గళ మెత్తఁబోకు, వా
గ్వారము మాను పాపురమ ! కాంచుము మూకత నోచకోరమా!
సారత్పై కనూతనరసాలకిసాలవిశేష నేవనా
పారమనోజ్ఞ రావమునఁ బాడెఁ బికం బమృతంబు గుల్కుచున్.

శ్లో. కాకా వృకా ఘూకబకా శ్చ భేకాః
ప్రణమ్య యుష్మా నిగ మేవ యాచే
కోలాహలం మా కురుత క్షమధ్వం
పుంస్కీకిలః కూజతి మంజురావమ్.

క. కాకమ ! వృకమా ! బకమా !
భేకమ ! ఘూకమ ! నతించి వేడెద మానుం
డీకోలాహలమును బుం
స్కీకిల మదె పంచమమునఁ గూసెను వినుడి !

- శ్లో. తాప తోక్తిల! విరహా
యాపయ దివసా వనాంతరే వివనా
యానన్నిలదలిమాలా
కోఽపి రసాల స్సమల్లవతి.
- చ. అలికులమాలికామిలిత మై సువిశాలరసాలచాల మై
లలితరసాలసాలము విలాసముల గులికించుకన్క గో
కిలను! ఎనాంతరావనిన కేవలవీరనవాపరావలి
మెలమెలఁబుచ్చుచున్ మెలఁగుమీ కనుమోడిచి యెట్టులెట్టులో.
- శ్లో. ఏక స్త్వం గహచేఽస్మిన్
కోకిల! న కలం కదాచి దపి కుర్యా
నాచాత్యశంక యామీ
న త్వం నిఘ్నంతి నిర్దయాః కాకాః.
- ఉ. కోకిల! యొంటిమై నలకుఁగొమ్మ వసించుచుఁ బోహళింపఁగాఁ
బోకుము కాకిలీస్వవము మొద్దులు మూటలు గట్టునట్లుగ్గ
ఏక సజాతిశంకలను ఏడి దయ న్విడనాడి నిఘ్నఁ జే
కాకు నొనర్చి కాకవినికాయము కాయముఁ జీల్చి చంపురా.
- శ్లో. ఏవినే ఘోరతమేఽస్మిన్
మా కుకు పికవర్య! వంచమారావం
కాకావళి రధునా తే
కలాయ మాప్యశ్యే రాతి ఘోషేణ.
- తే. గీ. విజన మైసట్టి యీఁఘోరః పినమందు
పికమ! సుంతేని నీనోరు విప్రుబోకు
నీకులాయమునన్ మూగి కాకిమూక
చెవులు చిల్లులు వడ గోల నేయఁగలదు.

6. శు క ము

శ్లో. ఫలవతి పిచుమండే మందబుద్ధే! కథం వా
 న్ననసి మధురవాణీం వ్యర్థయన్ రాజకీర!
 అతిపరుషరవాణాం వాయనానాం నివాసీ
 యసుమితవహకారప్రాంతభాగం విహాయ.

తే. గీ. శుసుమితరసాలకుజము వీడ్చొని యనూన
 ఎదుపకూజితవాయనావాన మైవ
 ఫలితపిచుమందమునఁ గీరవన్య! నీవు
 చేరి కలరావమును పృథసేయ నేల?

శ్లో. ఉచ్చై రేష తరుః ఫలం చ పృథులం దృష్ట్వా ప్రహృష్ట శృకః
 శాలిం చాన్యగతం విహాయ విభృతం తన్నారికేశం గతః
 త్పితౄహ్య బుభుక్షి తేన మనసా యత్నః కృత్వా భేదనే
 యాశా తస్య న కేవలం విగభితా చంచు శ్చ చూర్ణీకృతా.

ఉ. ఉన్నత మీకుజమ్ము ఫలమో పృథులం బని సంతసించి బా
 లి న్నిజచంచుసంపుటచిలీసనుశాలిని వీడి కీర మె
 న్నెన్నియొ యత్నముల్ సలిపె నించుక చీల్చుగ నారికేశముక
 లిన్నత నందె చంచుపుటి వేగ వినాశము నందె నాశయున్.

శ్లో. నిఖలేషు విహంగేషు

వాంత! స్వచ్ఛందవారిషు

శుక! పంజరబంధ స్తే

మధురాణాం గిరాం ఫలమ్.

ఆ. వె. సకలవిహంగరాజి స్వచ్ఛందవృత్తి మై
 దశదిశాంతములకుఁ దరలుచుండ
 రాజకీర! పంజరమున బంధమె నీకుఁ
 గమ్రనూక్తివలనఁ గలుగు ఫలము.

यदि पूर्वं जरामरणम्, पश्चाज्जातिरित्युच्यते तदा जातिप्रत्ययं जरा-
मरणमिति भगवदुक्तं जातिप्रत्ययत्वं जरामरणयोर्हीयेत । किं च यद्यत्पूर्वं तत्तद्देतु-
कमिति रीत्या जरामरणयोर्निर्हेतुकत्वप्रसङ्गश्च स्यात्तस्मादयुक्तमेतदिति भावः ॥४॥

इदानीं जातिजरामरणानां सहभावोपि न सम्भवतीत्याह—

न जरामरणं नैव जातिश्च सह युज्यते ।

अप्रियते जायमानश्च स्याच्चाऽहेतुकतोभयोः ॥५॥

यदि जातिजरामरणानां सहभावस्यात्तदा जायमानस्यैव मरणं स्यात् ।
नचैवं दृष्टं लोके । जायमान एव अप्रियत इति । किंचालोकान्धकारवदत्यन्त-
विरुद्धानां जातिजरामरणानां सहभाव एव न सम्भवति । किंचैतेषां सहभाव-
कल्पने सव्येतरविषाणवत्परस्परमहेतुकतापि स्यादिति भावः ॥५॥

एवं च— यत्न न प्रभवन्त्येते पूर्वापरसहक्रमाः ।

प्रपञ्चयन्ति तां जातिं तज्जरामरणे च किम् ? ॥६॥

यत्र जातिजरामरणेषु, एते पूर्वापरसहक्रमा न सन्ति । तामनुपलभ्यमानां
जातिं कथं प्रपञ्चयन्त्यार्याः ? तज्जरामरणं वा कथं प्रपञ्चयन्ति ? अविद्यमानस्य प्र-
पञ्चनं न कस्यापि सम्भवतीति भावः ॥६॥

यथा संसारस्य पूर्वा कोटिर्नास्ति एवमन्येषामपि भावानामित्याह—

कार्यं च कारणं चैव लक्ष्यं लक्षणमेव च ।

वेदना वेदकश्चैव सन्त्यर्था एव केचन ॥७॥

पूर्वा न विद्यते कोटिः संसारस्य न केवलम् ।

सर्वेषामपि भावानां पूर्वा कोटिर्न विद्यते ॥८॥

तत्र यदि पूर्वं कारणं पश्चात्कार्यं च स्यात्तदा कारणमकार्यकं स्यात् । अथ
पूर्वं कार्यं, पश्चात्कारणं स्यात्तदा कार्यं निर्हेतुकं स्यात् । यदि कार्यकारणे गुणप-
त्स्यातां तदा तयोः कार्यकारणभावो न स्यात् । एवमेव लक्ष्यलक्षणे, वेदनावे-
दकौ च व्याख्यायौ । किंच न केवलं संसारस्य व्याख्यानेन कार्यकारणादिक-
मेव व्याख्यातं वेदितव्यम् । अपि तु ये त्वन्येपि पदार्थाः ज्ञानज्ञातृ, प्रमाण-
प्रमेय, साध्यसाधन, अवयवावयवि, गुणगुण्यादयस्तेषामपि पूर्वापरसहक्रमा न
सन्तीति वेदितव्यमिति भावः ॥८॥

इति सुबोधिनीव्याख्यासहितमाध्यमिककारिकासु

संसारपरीक्षानामैकादश प्रकरणम् ।

सुबोधिनीन्याख्यासहित
माध्यमिककारिकासु,

दुःखपरीक्षा नाम द्वादशं प्रकरणम् ।

नन्वनुभूयत एव सर्वैरपि दुःखम्, तच्च निराश्रयं न भवतीति त
यतया आत्मा सिद्धयतीति चेत्स्यादप्येवं यदि दुःखं स्यात् । तदेव न स
तीत्याह—

स्वयं कृतं परकृतं द्वाभ्यां कृतमहेतुकम् ।

दुःखमित्येक इच्छन्ति तच्च कार्यं न युज्यते ॥१॥

तत्रैके वादिनो दुःखं स्वयंकृतमित्यभ्युपगच्छन्ति । अपरे परकृतमि
अन्ये द्वाभ्यां कृतमिति । केचिदहेतुकमेव दुःखं वर्णयन्ति । सर्वथा न
दिष्यमाणं दुःखं कार्यं न भवतीति भावः ॥१॥

प्रतिज्ञातमर्थमुपपादयितुमुपक्रमते—

स्वयं कृतं यदि भवेत्प्रतीत्य न ततो भवेत् ।

स्कन्धानिमानमी स्कन्धाः सम्भवन्ति प्रतीत्य इ ॥२॥

दुःखं हि मरणान्तिकान् स्कन्धान् प्रतीत्य भवति । तद्यदि स्वयं
भवेत्तदा स्कन्धान्प्रतीत्य न भवेत् । स्कन्धा अप्यमी प्रतीत्यैव स्कन्धान्त
भवन्ति । अतस्स्वयं कृतं दुःखमिति पक्षो न क्षोदक्षम इति भावः ॥२॥

इदानीं परकृतमपि दुःखं नास्तीत्याह—

यद्यमीभ्य इमेऽन्ये स्युरेभ्यश्चान्ये परे यदि ।

भवेत्परकृतं दुःखं परैरेभिर्ममी कृताः ॥३॥

यद्यमीभ्यो मरणान्तिकेभ्यः स्कन्धेभ्यः समी आशिकाः स्कन्धा मि
स्युरेभ्यश्चाशिकेभ्योऽन्ये मरणान्तिका सिक्ता यदि स्युः तदानीं दुःखं प
भवेत् । यतः परैरेभिर्मरणान्तिकैर्ममी आशिकाः कृताः । नचैवम् । तस्मात्पर
मपि दुःखं नास्तीति भावः ॥३॥

ननु न ब्रूमो वयं, दुःखेनैव दुःखं कृतम् । अतस्स्वयंकृतमिति । किं
स्वपुद्गलेन कृतं दुःखं स्वयं कृतमिति । एवमपि न घटत इत्याह—

स्वपुद्गलकृतं दुःखं यदि दुःखं पूनर्विना ।

स्वपुद्गलस्य कतमो येन दुःखं स्वयं कृतम् ॥४॥

येन स्वपुद्गलेन कृतं दुःखं स्वयंकृतमित्युच्यते भवता, स स्वपुद्गलः दुःखं विना दुःखातिरिक्तो न सिद्ध्यति । उपादानोपादेययोरव्यतिरेकात् । तथा च येन दुःखेन स्कन्धात्मकेन यत्पुद्गलमारब्धं तेन पुद्गलेन तदेव दुःखमारब्धं चेत्तदा दुःखेनैव दुःखं कृतमि स्यात् । तत्रोक्त एव दोषः । यदिच मनुष्यपुद्गलोपादानेन पुद्गलान्तरेणैव मनुष्यपुद्गलद्वारा दुःखमुत्पादितं, तदा दुःखं स्वयंकृतमिति न शक्यते वक्तुम् । तस्माद्दुःखं स्वयंकृतमित्यनुपपन्नमेव ॥४॥

नन्वस्तु परपुद्गलमेव दुःखम्, अन्यएव देवपुद्गलान्मनुष्यपुद्गलः, स च मनुष्यपुद्गलो दुःखमुत्पाद्य देवपुद्गलाय ददाति । तथा च देवपुद्गलदुःखं मनुष्यपुद्गलकृतमिति, तत्राह—

परपुद्गलजं दुःखं यदि यस्मै प्रदीयते ।

परेण कृत्वा यद्दुःखं स दुःखेन विना कुतः ॥५॥

परपुद्गलजं दुःखमिति यदि कल्प्यते तदा परेण मनुष्यपुद्गलेन यद्दुःखं कृत्वा यस्मै देवपुद्गलाय प्रदीयते स देवपुद्गलो दुःखेन विना कुतः? दुःखरहितो नास्ति । यस्मै देवपुद्गलाय मनुष्यपुद्गलो दुःखमुत्पाद्य दास्यति, तादृशो निर्दुःखो देवपुद्गल एव नास्ति । सदुःखे देवपुद्गले मनुष्यपुद्गलेन दुःखदानमित्यव्यसङ्गतं, वैयर्थ्यादिति भावः ॥५॥

इदानीं यच्च ददाति सोऽपि नास्तीत्याह—

परपुद्गलजं दुःखं यदि कः परपुद्गलः ।

विना दुःखेन यत्कृत्वा परस्मै प्रहिणोति तत् ॥६॥

परपुद्गलजं दुःखमिति यदि मतम्, तदा दुःखरहितस्त परपुद्गलो वक्तव्यः । यो दुःखमुत्पाद्य परस्मै प्रहिणोति तादृशः परपुद्गल एव नास्ति । पुद्गलमात्रस्य दुःखसहितत्वादिति भावः ॥६॥

प्रकारान्तरेण प्रतिपादयितुमाह—

स्वयंकृतस्याऽप्रसिद्धेः दुःखं परकृतं कुतः? ।

परो हि दुःखं यत्कुर्यात्तत्तस्य स्यात्स्वयं कृतम् ॥७॥

देवपुद्गलदुःखं मनुष्यपुद्गलकृतत्वात्परकृतमिति यदि मन्यसे तदा तद् दुःखं मनुष्यपुद्गलस्य स्वयं कृतमेव भविष्यति । स्वयं कृतं दुःखं नास्तीत्युक्तं प्राक् । तथा च स्वयंकृतस्याप्रसिद्धेः मनुष्यपुद्गलेन स्वयंकृतस्य दुःखस्याभावात्कुतः परपुद्गलस्य देवाख्यस्य तेन कृतं दुःखं परकृतं स्यात् ॥७॥

इदानीं प्रकारान्तरेण पक्षद्वयासम्भवं प्रतिपादयति—

न तावत्स्वकृतं दुःखं न हि तेनैव तत्कृतम् ।

परो नात्मकृतश्च स्याद्दुःखं परकृतं कथम् ॥८॥

इतश्च स्वपराभ्यां कृतं दुःखं नास्ति । कथम्, न तावत्स्वकृतं दुःखं मस्ति । हि यस्मात्तेनैव तत्कृतमिति न शक्यते वक्तुम् । स्वात्मनि वृत्तिविरोधात् । नापि परकृतं दुःखमस्ति । परस्यैवाभावात् । तथा हि, यश्चासौ परो दुःखं करोतीति परिकल्प्यते स तावन्नात्मकृतः, नात्मना स्वयंनिष्पन्नः, स्वात्मनि क्रियाविरोधात् । तस्यापि हेत्वन्तरापेक्षायामनवस्था । एवं च यः स्वात्मना न निष्पन्नः, अविद्यमानत्वात्स कथं परं निष्पादयति । तस्मात्परकृतमपि दुःखं नास्तीति भावः ॥

उभयकृतं दुःखं, अहेतुकं दुःखमिति पक्षद्वयं निराकर्तुमुपक्रमते—

स्यादुभाभ्यां कृतं दुःखं स्यादेकैककृतं यदि ।

पराकारं स्वयंकारं दुःखमाहेतुकं कुतः? ॥९॥

यदि दुःखमेकैककृतं स्यात्तदानीमुभाभ्यामपि कृतं भवेत् । दुःखमेकैककृतमिति पक्षस्त्वनुपदमेव दूषितः । तस्मादुभाभ्यां कृतं दुःखं नास्ति । इदानीं निर्हेतुकमपि दुःखं नास्तीत्याह—पराकारमिति । परेणाकार आकरणं यस्य तत्पराकारं, परकृतमित्यर्थः । स्वयं कारः कारणं यस्य तत्स्वयंकारम् । स्वकृतमिति यावत् । तथा च परकृतं, स्वयंकृतं वा दुःखं नास्ति यस्मात्तस्मात्स्वपुण्यायमाणं दुःखमाहेतुकमित्यपि न शक्यते वक्तुम् । यदा च दुःखमेव नास्ति तदा तदाश्रयतया आत्मनस्सिद्धिरपि दूरापास्तेति भावः ॥९॥

यथा च चातुर्था विचार्यमाणं दुःस्वप्नसदेवं बाह्या अपि बीजाङ्कुरादयो भावा अपि वेदितव्या इति प्रतिपादयन्नाह—

न केवलं हि दुःस्वप्नस्य चातुर्विध्यं न विद्यते ।

सर्वेषामपि भावानां चातुर्विध्यं न विद्यते ॥१०॥

यथाच विचार्यमाणे दुःस्वप्नस्य चातुर्विध्यं नास्त्येवमेव बाह्यानां घटपटादीनामपि भावानां चातुर्विध्यं नास्तीत्यवसेयम् । यदा चैवं तदा विपर्ययासलब्धसत्ताकानामेतेषामविद्याभूमावेव प्रतीत्यसमुत्पाद इति भगवतोऽभिप्रायः ॥१०॥

इति सुबोधिनीव्याख्यासहितमाध्यमिककारिकासु

दुःस्वप्नपरीक्षानाम द्वादशं प्रकरणम् ।

सुबोधिनीव्याख्यासहित-

माध्यमिककारिकासु,

संस्कारपरीक्षानाम त्रयोदशं प्रकरणम् ।

ननु सन्ति संस्काराः, तादृशयतया आत्माप्यस्ति, इति चेत्त्राह—

सर्वे च मोषधर्माणस्संस्कारास्तेन ते मृषा ।

सुबोक्तं तन्मृषा मोषधर्मं यदपि संस्कृतम् ॥१॥

यतश्च समनन्तरातिक्रान्तप्रकरणोक्तदिशा भावानां स्वपरोभयकृतत्वमहेतुसमुत्पत्त्यखण्डं च निरूप्यमाणमसदतस्सर्वे संस्कारा मोषधर्माणः, निस्त्वभावा एव विद्यमानवदवभासन्त इत्यर्थः । यत एवमतस्ते मृषा, मिथ्यामृता एव । न केवलं संस्कारा एव मृषा, किं तर्हि 'एतदपि खलु भिन्नवः परमं सत्यम्, यदिदममोषधर्मनिर्वाणं तन्मृषा मोषधर्मं यत्' इत्यादिना भगवता सूत्रे यदुक्तं संस्कृतं तदपि मोषधर्मत्वान्मृषैवेति भावः ॥१॥

अत्राह कश्चिदपूर्ववादी—

तन्मृषा मोषधर्मस्स्याद्यदि किं तत्र मुष्यते ।

एतदुक्तं भगवता शून्यतापरिदीपकम् ॥२॥

ननु मोषधर्मत्वेन मृषात्वं प्रतिपादितं सर्वभावानां, यदि सर्वे भावा मृषा स्युस्तर्हि किं तत्र मुष्यते? यदिकश्चिद्भावो भविष्यति तदा तत्र मोष इति श-
क्यते वक्तुम् । यदा तु भाव एव नास्ति तदा कुत्र किं मुष्यत इति चेदत्रो-
च्यते—‘तन्मृषा मोषधर्मं यत्’ इत्याद्यागमेन भावानामभावदर्शनं न प्रतिपाद्यते ।
किं तु भावानां निस्स्वभावत्वं यदुक्तं बुद्धेन तच्छून्यतायाः परिदीपकत्वेनैवोक्तम् ।
यदा तु प्रागुक्तरीत्या भावानां निस्स्वभावत्वमेव सिद्धयति तदा भावाभिमानं
मुक्त्वा शून्यभावनायामेकाम्रं भवति चित्तमिति भावः ॥२॥

अत्राह कश्चित्, ननु नायमागमश्शून्यतां परिदीपयति, किं तर्हि अन-
वस्थितस्वभावस्वरूपं निस्स्वभावत्वमेव । तथा हि—

भावानां निस्स्वभावत्वमन्यथाभावदर्शनात् ।

नाऽस्वभावश्च भावोऽस्ति भावानां शून्यता यतः ॥३॥

विचार्यमाणानां भावानामन्यथाभावदर्शनात्, परिणामदर्शनात्, निस्स्व-
भावत्वं, अवस्थितस्वभावत्वमेव । यदि भावानां शून्यतैव स्यात्तदा अन्यथा-
भावो न स्यात् । दृश्यते चान्यथाभावः । तस्मादनवस्थितस्वभावत्वमेवागमार्थ-
इति विज्ञेयम् । इतश्चैतदेवं विज्ञेयम्—यदा च भावानां शून्यतेष्यते तदा निः-
स्वभावा भावा इति प्राप्तम् । निस्स्वभावश्च भावो नास्ति । तथाच धर्मिण्यसति कस्य
शून्यता नाम धर्मस्स्यादिति भावः ॥३॥

अपि च—

कस्य स्यादन्यथाभावः स्वभावश्चेन्न विद्यते ।

कस्य स्यादन्यथाभावः स्वभावो यदि विद्यते ॥४॥

यदि भावानां स्वभाव एव न स्यात्तदा विपरिणामलक्षणोऽन्यथाभावः
कस्य स्यात् । न कस्यापीत्येवं प्राप्ते पतिसमाधीयते—इह यो धर्मः यं भावं न
व्यभिचरति स तस्य स्वभाव इत्युच्यते । यथाऽनेरौण्यम् । तदेवौण्यं परम-

त्ययसम्भूतं कृत्रिमत्वाज्जलादीनां न स्वभावः । एवं च भावानां यदि स्वभाव-
स्यात्तदा परिणामलक्षणोऽन्यथाभावो न स्यात् । उपलभ्यते चान्यथाभावः । त-
स्माच्चास्ति भावानां स्वभाव इति भावः ॥४॥

यथा चान्यथाभावो न सम्भवति तथा प्रतिपादयन्ताह—

तस्यैव नान्यथाभावो नाप्यन्यस्यैव युज्यते ।

युवा न जीर्यते यस्माद्यस्माज्जीर्णो न जीर्यते ॥५॥

तस्यैव प्रागवस्थायां वर्तमानस्य भावस्यान्यथाभावो न सम्भवति । तथा
हि, यून अप्राप्तजरावस्थस्य युवावस्थायामेव वर्तमानस्याऽन्यथाभावो जरावस्था-
सम्बन्धो न सम्भवति, युगपद्विरुद्धावस्थाद्वयप्रसङ्गात् । एवं जीर्णोऽपि जराव-
स्थायां वर्तमानोऽपि न जीर्यते । एकत्र जरावस्थाद्वयाङ्गीकारे प्रयोजनभावात् ।
एवं तावत्तस्य वाऽन्यस्य वाऽन्यथाभावो न सम्भवतीति भावः ॥५॥

अपि च—

तस्य चेदन्यथाभावः क्षीरमेव भवेदधि ।

क्षीरादन्यस्य चार्थस्य दधिभावो भविष्यति ॥६॥

तस्याऽपरित्यक्तपूर्वावस्थस्यैव भावस्यान्यथाभावः स्याच्चेत्तदा क्षीरमेवाऽ
परित्यक्तपूर्वावस्थं दधि भवेत् । नैतद्युक्तम्, दधिक्षीरयोर्भेदात् । क्षीरा-
दन्यस्य भावस्य दधिभाव इत्यपि न युक्तम्, उदकादिभ्यो दध्नोऽनिष्पत्तेः ।
तस्मात्तस्य वान्यस्य वाऽन्यथाभाव इत्यसङ्गतमेव । एवं भावानां सत्स्वभावत्वं न
सेत्स्यतीति भावः ॥६॥

ननु शून्यतेष्यते भवता भावानां, तथा च तदाश्रयतया भावस्वभावाः
भावास्सन्तीति चेन्नैतद्युक्तमित्याह—

यद्यशून्यं भवेत्किञ्चित्स्याच्छून्यमिति किञ्चन ।

न किञ्चिदस्त्यशून्यं च कुतश्शून्यं भविष्यति ॥७॥

यदि शून्यतानाम धर्मस्यात् स्यादेव तदाश्रयतया भावस्वभावोऽपि भावः ।
सैव नास्ति । इह हि शून्यता नाम सर्वभावानां सामान्यलक्षणमित्यभ्युपगतं संशु-
तावस्थायाम् । एवं च यदाऽशून्यो भाव एव नास्ति, तदाऽऽश्रयाभावादशून्य-

तापि नास्ति । यदा चाशून्यता नास्ति, तदा प्रतिपक्षहीनं शून्यत्वमपि नास्ति ।
एवं च शून्यत्वाऽऽशून्यत्वविनिर्मुक्तं, निस्तरङ्गं निर्वाणमिति हृदयम् ॥७॥

ननु त्रीणि विमोक्षसुखानि— शून्यता, अनिमित्ता, प्रणिहितारुथानि
विमुक्तये विनेयेभ्यो भगवता निर्दिष्टानि । अधुना भवान् तथागतवचनव्या-
ख्यानव्याजेन तामेव शून्यतां प्रतिक्षेप्तुमारब्धवानिति चेदत्रोच्यते—

शून्यता सर्वदृष्टीनां प्रोक्ता निस्सरणं जनैः ।

एषां तु शून्यता दृष्टिस्तानसाध्यान्वभाषिरे ॥८॥

इह शून्यतानाम सर्वेषां दृष्टिकृतानामभिनिवेशानां निस्सरणं निवृत्तिरेव ।
ये तु तस्यामपि शून्यतायां भावाभिनिवेशं कुर्वन्ति तानसाध्याम्, अचिकित्स्यान्,
अप्रबोध्यानिति यावत्, वभाषिरे जनाः । निवृत्तिरूपायां शून्यतायामस्तिर-
बुद्धिं ये कुर्वन्ति, तेऽत्यन्तं निहीनप्रज्ञा इति भावः ॥८॥

इति सुबोधिनीव्याख्यासहितमाध्यमिककारिकासु

संस्कारपरीक्षा नाम त्रयोदशं प्रकरणम् ।

सुबोधिनीव्याख्यासहित-

माध्यमिककारिकासु,

संसर्गपरीक्षानाम चतुर्दशं प्रकरणम् ।

ननु चक्षुः प्रतीत्य रूपाणि चोत्पद्यन्ते । चक्षुर्विज्ञानं, त्रयाणां सन्निपातः
स्पर्शः । स्पर्शसहजा वेदनेति, तथा—‘संज्ञा च वेदना च संसृष्टावेतौ घर्मा’विति
च संसर्गोपदेशः दस्त्येव भावस्वभाव इति चेदुच्यते । संवृत्त्यपेक्षयाऽयं संसर्गो
भगवतोपदिष्टः, न परमार्थतः । कथमिति चेदुच्यते—

द्रष्टव्यं दर्शनं द्रष्टा त्रीण्येतानि द्विशो द्विशः ।

सर्वतश्च न संसर्गमन्योन्येन व्रजन्त्युत ॥९॥

30. నీతిభవనము	0- 4.0
31. పరివర్తుప్రకభాండాగారము 2వ భాగము	1- 0-0
32. ,, 3వ భాగము	1. 0.0
33. ప్రాకృతభాషాత్పత్తి-శ్రీమాన్ మే. వెం. రమణాచార్యులుగారు	0.12.0
34. బాలభారతము. (అగస్త్యకృతమునకుఁ బెరుగు)	1. 3-0
35. మన్నాడు దాసవిలాస శాటకము-రంగాజమ్మ	0-12-0
36. యుద్ధమల్లువి బెజవాడ శిలాకాసనము	1. 0.0
37. రసాభరణము-అనంతకవి	0.12-0
38. రసార్ణవాలంకారము—ప్రకాశవర్ణకవి	0. 8-0
39. రఘునాథ రామాయణము (ప్రథమభాగము)	0.12.0
40. రజతోత్సవసంపుటము (ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు)	1- 8.0
41. రాయనాచకము-విశ్వచాళనాయని స్థానపతి	1. 0.0
42. రాధికాసాంత్వనము-సముఖము వేంకటకృష్ణప్పనాయకుఁడు	1. 0.0
43. రెడ్లనాటి రెండు కాసనములు	0. 8.0
44. లక్షణసారసంగ్రహము	1. 0-0
45. విప్రనారాయణ చరిత్రము-చదలవాడ మల్లన్న	1- 0-0
46. లౌకికన్యాయవివరణము-శ్రీమాన్ మే. వెం. రమణాచార్యులుగారు	0.12.0
47. శతకసముచ్చయము (మొదటిభాగము)	1- 0.0
48. ,, (ద్వితీయభాగము)	1. 0.0
49. కాసనపద్యమంజరి (మొదటిభాగము)	1. 0.0
50. ,, (ద్వితీయభాగము)	0. 8-0
51. శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	1. 4.0
52. షోడశకుమార చరిత్రము-వెన్నెలకంటి ఆన్నమ్మయ్య	1. 0.0
53. సర్వేశ్వర శతకము-యథావాక్కుల ఆన్నమ్మయ్య	0. 4-0
54. స్వప్నవాసవదత్త-భాగ్యతి కనువాదము	1. 6.0
55. సాంబోపాఖ్యానము-రామరాజు రంగప్పరాజు	1. 0.0
56. సింహాసనద్యాత్రింశిక-కొఱవి గోపరాజు	1- 0.0
57. ,, (ద్వితీయభాగము)	1. 0.0
58. శకాసనసంహిత	0. 8.0
59. ప్రాస్తావిక పద్యావళి	0- 8.0
60. 42-వార్షికమహాసభ-వ్యాసములు- 250 పుటలు	1- 8.0

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రచురణములు

1. ఆకారాద్యముదితగ్రంథసూచిక	0. 8.0
2. అనురుకము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	1. 0.0
3. అజనవేశమువందలి ఆంధ్రవాఙ్మయము-ఆ. ఉమాకాంతముగారు	0- 4.0
4. ఆర్యభాషావిభాగము	0. 8.0
5. ఆంధ్రభాషామాల	1. 0.0
6. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషద్వ్యవస్థాంతము	0- 8.0
7. ఆంధ్రకాముది-గణపవరపు వేంకటపతికవి	0.12.0
8. ఆంధ్రకట్ట చింతామణి-ఏలసూచి చాలసవస్వతి	0.12.0
9. ఆధునికాంధ్రవాఙ్మయవికాసవైఖరి-జ. రా. పంతులు	1. 8-0
10. ఉత్తరరామచరిత్రము-జ. రా. పంతులు	1. 0.0
11. ఉన్మాదసహస్రము (పెట్టి వేయివిధములు) కొత్తపల్లి సూర్యారావు	0.12.0
12. ఉపాపరిణయము — పనుపులేటి రంగాజమ్మ	1. 4.0
13. కవిజనోత్సవని—సమస్యలు-శ్రీకోటి రఘునాథ తొండమాక	0. 4.0
14. కవిజనాశ్రయము	0.10.0
15. కావ్యాలంకారమాడామణి—సాతభేదములు	0. 8.0
16. „ మాడామణి 8-9 ఉల్లాసములు—విన్నకోట పెద్దన్న	0. 8.0
17. కాలిందీ కవ్యాపరిణయము-అచోబిలపతి (ప్రథమభాగము)	1. 0-0
18. „ డిటా (ద్వితీయభాగము)	0. 8.0
19. చంద్రభానుచరిత్రము—తరిగొప్పల మల్లవకవి	1. 0.0
20. చంద్రారామాయణము (ఆంధ్రము) జ. రా. పంతులు	1. 0.0
21. „ ఋగ్వేదకవి వేంకటాచలపతి	1. 0.0
22. చాటుభారాచమత్కరసార:- (సంస్కృతము)	0- 8.0
23. భావప్రసూనాంబికా శతకము	0. 4-0
24. కైమినిభారతము-సముఖము వేంకటకృష్ణపునాయకుడు	1. 8.0
25. జోతిశ్శాస్త్రసారము-కవిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు	0. 8.0
26. నమస్కారములు-కొత్తపల్లి సూర్యారావు	0. 4.0
27. నారసింహపురాణము-హరిభట్టరకుడు	1. 0.0
28. మూత్రాంధ్ర వ్యాకరణము-చిన్నయనూరి	0.12.0
29. నీతిపద్యముకావళి-బద్దెన	0.12.0